

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA I

BEOGRAD 1932 GOD.

BROJ 20

XVI REDOVNI SASTANAK SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 19 MARTA 1932 GOD. U BEOGRADU

Preisdavali:

Preisdnik

DR. ANTE PAVELIĆ

i

Potpreisdnici

JOVAN ALTIPARMAKOVIĆ

i

DR. FRAN NOVAK

Sekretar:

DR. IVAN GMAJNER

Prisutni g. g. Ministri: Preisdnik Ministarskog saveta, Ministar prosvete, Ministar pravde, Ministar finansija, Ministar za fizičko vaspitanje.

Početak rada u 9 časova.

Sadržaj:

1) Čitanje i usvajanje zapisnika XV redovnog sastanka Senata.

2) Saopštenje akta Narodne skupštine kojim dostavlja Senatu na dalji postupak predlog Zakona o izmenama i dopunama Zakona o neposrednim porezima i Zakona o porezu na neženjena lica i poreskom oslobodenju lica sa devetoro i više dece, koji je Narodna skupština konačno usvojila. — Usvajanje hitnosti toga zakonskog predloga.

3) **Dnevni red.** Nastavak i dovršenje načelnog pretresa predloga budžeta državnih rashoda i prihoda. Predlog budžeta primljen je u načelu jednoglasno.

4) Pretres predloga budžeta državnih rashoda i prihoda u pojedinostima. Vođen je pretres o predlogu budžeta rashoda I Razdela-Vrhovna državna uprava, II Razdela-Penzije i invalidske potpore, III Razdela-Državni dugovi, IV Razdela-Ministarstvo Pravde i primljene sve budžetske partije I, II, III i IV Razdela. — Početak pretresa predloga budžeta rashoda V Razdela-Ministarstvo prosvete.

Govornici: Dr. Bogdan Gavrilović, Dr. Stanko Sverljuga, Miloje Z. Jovanović, Dr. Stanjlo Vukčević, Osman Vilović, Paja Obradović, Stevan Mihaldžić, Atanasije Šola, Milan L. Popović, Ministar pravde Božidar Maksimović, Ministar prosvete Dr. Dragutin Kojić, Jovo Banjanin.

Potpreisdnik Dr. Ante Pavelić: Gospodo senatori, otvaram 16 redovni sastanak Senata. Molim g. sekretara Dr. Gmajnera da izvoli pročitati zapisnik prošlog sastanka.

Sekretar Dr. Ivan Gmajner čita zapisnik 15 redovnog sastanka Senata.

Potpreisdnik Dr. Ante Pavelić: Ima li ko kakvu primedbu da učini na ovako sastavljeni zapisnik? (Nema). Primedbe nema, zapisnik se overovljuje.

Prelazimo na dnevni red nastavak pretresa u načelu predloga budžeta državnih rashoda i prihoda. Im, reč g. senator Dr. Bogdan Gavrilović.

Dr. Bogdan Gavrilović: Gospodo senatorji, odmah ću izjaviti da ću u načelu glasati za budžet. Ja vrlo dobro znam da je on izrađen u jednom periodu izuzetno teške ekonomske krize. I kad bi me neko zapitao, da li je on realan, ja bih mu odmah odgovorio da je na to pitanje danas, na žalost, vrlo teško dati bilo pozitivan bilo negativan odgovor, i nikad dosad račun verovatnoće nije imao toliko silu i toliku vrednost u svima manifestacijama našeg objektivnog i materijalnog života, pa i u sklapanju samoga budžeta, kao što je danas ima. Gospodin Ministar finansija je rekao: „Niko ne može biti prorok.“ Tu iskrenu i lepu reč Gospodina Ministra ja bih ovako tumačio: niko ne može danas reći, da li će aktivni i pasivni stavovi u budžetu biti u ravnoteži, jer smatram da ona u suštini svojoj logički

izlazi iz poznate mučne i kobne pojave današnjeg privrednog života. Ta pojava, koju bih ja nazvao pojavom neodređenosti privrednih dobara i pojavom labilnosti i efermnosti privrednih sistema učinila je, da su u privredi čitave grane, koje su pre rata imale veliku, i potencijalnu i efektivnu moć, tu moć danas izgubile; — dok su druge, pre rata slabije i neznatnije, tu moć svoju pojačale. Ali, pri tome imamo i drugu jednu teškoću, a ta je teškoća u tome, što ni slabljenje prvih, ni pojačavanje drugih nije dovršeno, — i zbog toga se pri pregledu celokupne privrede vidi ova jezovita stvarnost: sve je u previranju, sve u fluktuacijama, sve u pretresu i sve u stalnom i čestom i vrlo naglom menjanju. U takvim prilikama, u eri novoga života koji je nastao posle rata, teško je, da ne kažem čak i nemoguće je praviti realne budžete. I prema tome, u logiki budžeta nema indikativa i ona ne može da nam kaže: ovo je stvarnost. Ona može da nam kaže: ovo bi bila stvarnost, ako su premise na osnovu kojih su ubačene jedine cifre u budžet tačne. Koliko su one tačne, to će se videti u toku iduće budžetske godine i zato je pomenuta reč g. Ministra finansija defakto bila na svome mestu. — Ta stvarnost nameće nam odmah i jednu dužnost i hoću da kažem ovo: ako bi se slučajno pokazalo da su predviđeni prihodi manji od rashoda, tada će Narodno predstavništvo, a s njim i ceo narod učiniti nove žrtve da bi se do potrebne ravnoteže došlo. Te žrtve ne moraju i mislim ne smeju biti u novim opterećenjima fiskalnim — one treba da budu u nama samima, u ograničenju našega standarda života, — a ja mislim da će naš celokupan narod, koji je beskonačno većim žrtvama prilazio u težnji da stvori ovu državu, učiniti i tu relativnu malu žrtvu, kojom bi je privredno zdravili i očuvao. Ja ću odmah reći, gospodo senatori, da do pojave ovoga perioda ekonomske labilnosti nije došlo našem nekom krivicom, niti je došlo do nje zbog strukture naše privrede. Po predominantnom karakteru svom naša je zemlja agrarna zemlja. To je već nešto i u svakom slučaju jedna realnost, sa koje naša kolektivna psiha i naša unutrašnja svest ne mogu, ili bar ne treba da budu zamračeni velikom brigom za nasušni hleb. Osim toga mi smo i zemlja maloga poseda, koji se dobrim delom obrađuje još na potpuno primitivan način. Prirodno je da bih ja voleo, da je drukčije i mi moramo raditi na tome, da se sistem naše današnje primitivne i ekstezivne kulture što pre potisne i zameni jednim sistemom koji će nam produkciju povećati, a produkte poboljšati. Ali, treba reći punu istinu, da bi nam slika našega života bila što jasnija i što potpunija. U nas ima ne domova, ne zaselaka i sela, već čitavih krajeva, u kojima ni danas još gvozdeni plug nije potisnuo ralicu. A traktori koji se svojim čeličnim zubeima zavlauče u zemlju brazdajući je u dubini jedva ovde, onde i da se vide, kao da je u ovoj velikoj vetrometini, koja u samim osnovama menja obličje sveta, i sama sudbina htela da nas spase od duboke brazde u koju novi svet bez poštede pokopava lepu idilu i sredenost starog života.

I kad je reč o krizi, o krizama koje su zahvatile jako indiferencirani organizam naše celokupne privrede uopšte, onda moram reći da pomenute pojave primitivne privrede našega sela, promatrane sa gledišta statike života, moraju u dušama našim izazivati jednu lepu vedrinu pri pogledu našem u budućnost.

Mi, istina, imamo pasivnih krajeva, ali su kulturni indeksi aktivnih krajeva naših toliko veliki, da se pored dobre organizacije prometa u nas, neman gladi ne bi smela pojaviti ni u jednom kraju naše zemlje.

Ono, što nas pri konsideraciji celokupnog života u svetu plaši, i sa čega često puta osećamo uznemirenost u dušama našim, to je u našu sredinu doneo sobom opšti razvitak. Ali, čini mi se da se ne ću prevariti kad kažem, da su kobni uticaji toga razvitka — iako često znatni — ipak u nas mnogo manji no u ostalim krajevima sveta, i zbog toga se i čuje na sve strane, da je u nas socijalno i privredno stanje još uvek ne samo bolje, no znatno bolje no u drugim stranama sveta.

Ali, ne treba se, gospodo senatori, zavaravati i treba pogledati u stvarnost, koja je oko nas; a ta nam stvarnost kazuje da je civilizacija usled opšteg progressa došla do jedne tačke, koja stoji na granici dva sveta, na razmeđu dveju epoha, i ja mislim da u ovoj pojavi leže prouzroci svih kriza, i zato ću se zadržati na njoj za jedan trenutak samo.

Vi znate, gospodo senatori, kakav je progres učinila nauka tokom osamnaestog i devetnaestog veka: Para, elektricitet i benzin pobedili su snagu naše mišice; fabrika je smrvila domaću industriju; avionom smo raskidali najteže okove — krivnike našeg slobodnog kretanja po svetu i, pobedivši gravitaciju, nadkrilili smo i same orlove u gospodskom i ponosnom letu njihovu, vijući se bez smetnje po širokim i bezgraničnim prostorima naše atmosfere.

S druge strane smo telefonom otvorili puteve našem glasu, i on se s neverovatnom brzinom prenosi u daleke zemlje i gradove, a koliko sutra, televizija će učiniti da slike naših dragih, odvojenih od nas čitavim okeanima, za tren oka dopru do naših zenica i uđu u našu svest.

To su, gospodo senatori, činjenice, istina, značajne i lepe, ali, pored svega toga, ja ih ne bih pominjao u ovome domu, da one nisu imale ogromnih reperkusija u bezmalo svima ograncima našega javnog života.

Poznato je, gospodo, kako je Gete, videvši pobeđu socijalnih ideja Francuske revolucije posle bitke kod Valmia, uzviknuo: „Od danas počinje nova epoha svetske istorije“. Danas se, međutim, lepo vidi da su posledice koje su se u društvu i kulturnom organizmu njegovu javile, posle i usled bitke kod Valmia, bile samo nukleusi onih velikih promena, koje su se, posle Svetskog rata, izvršile u našim shvatanjima najkrupnijih pitanja svakidašnjeg života.

Pitanja političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih. Mi svi vrlo dobro znamo da se u socijalnom organizmu celog čovečanstva izvršio u osnovi jedan značajan preokret, iz koga je na samoj površini našega javnog života izrastao jedan nov, veoma širok i veoma dobro organizovan stalež, koji je kao kolektivna ličnost jedinstvom interesa svih raznolikih elemenata svojih učinio, da se centar gravitacije ljudskog interesa potpuno izmenio. Pri letimičnom samo pregledu svih političkih, socijalnih i kulturnih pokreta od prve polovine XV do početka XIV veka, mi bismo uočili da su politički momenti — teorija politike i njena praksa — bili na prvome planu. Njih su doduše uvek u nerazdvojenoj vezi tražili i problemi ekonomije, ali su ovi po svom uticaju na istorijski razvitak imali sekunda-

ran značaj, tako da su politički momenti imali svoj predominantan, centralni položaj u sistemu onih sila, koje će vladati svetom i odrediti tok istorije i njezinog razvitka.

Posle pojave Vatove mašine i Stifensonove železnice taj se odnos počeo menjati. U stalnom porastu svom svojom snagom ekonomski su momenti natkrillili političke. I danas možemo slobodno reći da se centar gravitacije ljudskog interesa pomerio sa onog mesta, koje je zauzimao u istoriji tokom četiri poslednja veka. Sve težnje po stremljenju svome išle su u tom periodu za tim, da se sloboda individualnog razvitka potpuno zajemči. Tako je došlo do jednog egocentrizma koji je sav bio prožet slobodom promatranja, slobodom misli, slobodom savesti — jednom rečju slobodom potpunog i ničim neograničenog individualnog razmaha i razvitka. Iz tog egocentrizma ponikle su velike kreacije u oblasti književnosti, umetnosti, nauke, filozofije i morala. Danas, međutim, stvari drukčije stoje. Mi se, gospodo senatori, nalazimo danas na jednoj prekretnici, koja nas vodi u nov jedan svet, u jedan svet, u kome se ljudski interes pomerio sa politike principa na politiku interesa; sa ideje slobode na ideju produkcije, konsumacije i distribucije dobara, a posledice svega toga nisu male: oseća se i vidi se da je politički, a s njim upoređo i privredni liberalizam u deklinaciji. Ali ta pojava, iako vrlo važna sama po sebi, ipak na kraju krajeva ukazuje na tu mogućnost, da će tokom daljeg razvitka naš politički i privredni život izmenjen ući u širi okvir današnjeg vremena. Do toga dosad nije došlo i prava borba sad je tek na pomolu. Tu borbu političkih i privrednih sistema osećamo svi. Ali nemojmo se varati, gospodo senatori, ne biju se samo politički i privredni sistemi. Oseća se da se u opštem previranju biju i dva čoveka: onaj lepi stari čovek, pesnik i filozof iz XVII i XVIII veka i drugi, suviše komplikovani tip novog industrijskog čoveka. I zbog te opšte borbe je i došlo do uznemirenosti koja kolektivnu psihu našu natapa osećanjem tuge i bola.

Optimisti se nadaju da će se kriza u bliskoj budućnosti ublažiti i da će je možda čak uskoro nestati. Pesimisti iz svojih hajdučkih zaseda ubijaju u nama veru u budućnost i u svome, namernom ili nesvesnom defetizmu proriču i bankrotstvo same civilizacije, a oni vidoviti ljudi, koji znaju da je kriza nastala usled opšteg razvitka — ti ljudi zaključuju da će ona trajati sve dotle, dokle god se prema definiciji novog čoveka, ne bude bio izgradio i model novog života.

Ja, gospodo senatori, gledam vedro u budućnost i verujem da ćemo naporima i požrtvovanjem našim uspeti da ekonomsku krizu suzbijemo u one granice, u kojima će se ona moći lako podnositi do konačne likvidacije njene. Ja sam malo čas rekao, da se kriza nije pojavila samo u sferi ekonomskih, političkih i socijalnih interesa. Njezina surova moć dopire do samih osnova naše civilizacije, koja ide zatim da idealne težnje ljudi u ravnoteži održi sa realnim potrebama života i društva.

Po svome shvatanju svet, koji je na pomolu, ima sasvim druge težnje. Te težnje jasno se naziru u svesti novoga društva i one idu zatim da vlast brutalne materije postave na ruševinama duha i da u trijumfu te vlasti stvarnost kalorija i zakona o fiziološkom prometu energija ubiju i sami duh iz koga su i oni izrasli.

Svi smo mi za socijalnu pravdu i svi smo za to da se dođe do realizacije njezinih velikih etičkih principa u svima ograncima i svima slojevima našega društva. Ali niko od nas ne bi smeo izgrađivati tu pravdu po jednom principu koji bi rušio temelje večnih moralnih i duhovnih sistema i koji bi u jezgru njihovu ubijao i njen duh, iz koga je i ona izrasla.

Danas se još nije postavila koordinacija između ta dva različita kulturna principa: staroga, koji je svoje velike tekovine izvojevao neograničenom slobodom misli i individualnog razvitka, i novoga, koji ide za tim da ceo razvitak postavi i izgradi na bazi ekonomskih interesa kolektivne ličnosti. Ali kulturu, gospodo senatori, nije stvarala masa; kulturu su stvarali i stvorili poznati Karlajlovi heroji — heroji duha, morala i karaktera (pljeskanje) i mi moramo učiniti sve da po tom principu izgradimo i našu novu samostalnu nacionalnu, jugoslovensku kulturu (vrlo dobro). Zbog toga moramo slobodu misli uplesti u osnovni princip naše države i naše prosvetne politike i reći: hoćemo slobodu kao pozitivan i konstruktivan element naše javnoga života i naše kulture. Ali isto tako moramo reći i ovo: nećemo slobodu, koja bi nas dovela do 20 lipnja — slobodu koja bi rušila svetinju moralnih zakona; i koja bi podgrizala temelje drugoj jednoj svetinji — svetinji državnog i narodnog jedinstva (pljeskanje).

Gospodo senatori, ja sam uveren da ćete se vi svi složiti sa mnom u tome da su naše škole one ustanove u kojima se duboki temelji zdravoj jugoslovenskoj nacionalnoj i kulturnoj misli mogu najbolje postaviti i ja ću se pod svodom onih principa o kojima sam bio govorio, zadržati za jedan trenutak na tome pitanju. Mi smo na podizanju naših škola od ujedinjenja do danas mnogo radili, ali moramo priznati da u tom radu nije bilo nikakvog sistema. Očevidno je da smo trebali imati jedan određen državni, kulturno-prosvetni program, koji bi obuhvatio sve probleme naše kulture i naše prosvete bar za nekakav niz godina. Ne može se reći da se to pitanje nije nikada pokretalo. O njemu se često govorilo, ali do realizacije takvog jednog programa nije dolazilo samo zbog rdave organizacije našeg Ministarstva prosvete.

U našoj državi, od Prvog Ustanka do danas imali smo oko sto ministara prosvete. I šta se uvek videlo: Uvek bi se u prosvetnoj upravi video samo ministar, a nikada se nije videlo i Ministarstvo, a trebali su se u njoj, bez ikakve sumnje, videti i ministri i Ministarstvo. Jer ministri imaju da vode politiku, a Ministarstvo ima da brani ideju te politike i da je u realnosti i sprovodi.

I dok se ministri menjaju, dotle je Ministarstvo stalno i nepokretno, i ono već i po tome može da održi kontinuitet u radu Ministarstva i da prati kulturne pokrete po njihovim kauzalnim vezama i manifestacijama čak i u daljoj prošlosti.

Mi smo imali ministara, koji su — ne iz državnih — već iz partijskih često čak i ličnih razloga otvarali u nekim krajevima škole, koje su nepotrebne tome kraju. Imali smo ministara, koji su preko noć jednu stručnu školu podigli u rang univerziteta. — Imali smo ministara, koji su bez ikakve potrebe i čak i na štetu našeg kulturnog bilansa, prostim potezom pera, izmenili karakter nekih naših kulturnih ustanova svetlih i velikih tradicija, vredajući time čak i osećanja one

sredine, u kojoj su one stotinu i čak neke od njih i više stotina godina postojale. Bez tradicije nema kulture. Mi smo, rušeći kulturne tradicije možda potvrdili da je, i obratno, potrebno imati kulturu, da bi se tradicije čuvale. Tih i takvih primera ima mnogo i biće ih — i moraće ih biti dokle god se dojakošnji sistem prosvetne uprave ne bude bio izmenio. U celom kulturnom svetu je taj dualitet uprave izveden i usvojen. U zemljama izuzetno liberalne prosvetne i političke misli, u Francuskoj i Engleskoj, taj dualni sistem prosvetne uprave izgrađuju i izgradile su njihove čuvene organizacije: L'université de France u Francuskoj i Board of Education u Engleskoj.

Ja sam, gospodo senatori, godinama bio, i koje kao član, koje kao predsednik i ostareo u našeg Glavnog prosvetnog savetu. Ali Glavni prosvetni savet je administrativna, kulturno-prosvetna ustanova i on po samoj svojoj strukturi ne može rešavati o kardinalnim i fundamentalnim pitanjima i problemima naše prosvete.

Danas zbog privredne krize mi ne možemo ni pomišljati na stvaranja nekih novih ustanova, koje bi se u krilu samoga Ministarstva prosvete bavile o tim pitanjima. Ali kad već ne možemo da stvaramo nove ustanove, mi možemo napustiti staru praksu, stari sistem, i izvesti novu organizaciju posla ne opterećujući budžet samoga Ministarstva.

Da smo bili i imali takvu organizaciju Ministarstva, ne bi danas problem o redukciji pojedinih škola bio toliko težak i toliko komplikovan i ne bi se, mislim, moglo desiti da jedna, u vremenu današnje teške privredne krize potpuno opravdana težnja sa ograničenjem broja katedara naših Univerziteta, dobije svoj konkretni oblik u jednoj odredbi finansijskog zakona, koja u stvari ruši autonomiju naših univerziteta.

Gospodo, ja ću se zadržati malo na jednom krupnom problemu. Vi znate da su univerziteti državno-kulturno-prosvetne ustanove koje imaju da stvore kadar ljudi, koji će podmiriti mnogobrojne i raznolike potrebe državne administracije i državne kulture. To je jedan zadatak naših univerziteta. S druge strane univerziteti su naučne ustanove, koje imaju da participiraju u izgrađivanju nauke. Po prvom karakteru oni imaju da budu u službi države i njene ideje, po drugom u službi nauke, u službi progresa. Iz sinteze tih dveju ideja izgrađeno je jedinstvo ideje univerziteta i iz nje je sasvim prirodno, morala biti izgrađena i organizacija njihova. I ja mogu i smem da kažem ovo. Ako je ta organizacija izvedena tako, da u njoj nema harmonije između te dve ideje, onda će se neminovno morati pojaviti težnja, po kojoj će ili država potisnuti ideju nauke ili univerzitet napustiti ideju države. I zato bih ja rekao ovo. Ne mogu i ne smeju biti univerziteti država u državi, ali isto tako, u antitezi, treba reći i ovo: ne može i ne treba država da bude univerzitet u univerzitetu.

Gospodo senatori, vama nije potrebno reći da je „Salus rei publicae suprema lex“, i da mi svi znamo i po ljubavi, koju u našim nedrima nosimo prema državi, i po razumu našem naposletku, iako ne naposletku i po zakletvi našoj imamo da branimo taj najviši zakon. I zato ja ne bih hteo da se u ovom trenutku, kad se raspravlja o tako važnom pitanju kao što je pitanje autonomije univerziteta, u našoj sredini

postavi i ovo pitanje: što je važnije i što je preče, država ili univerzitet. Ja neću na to pitanje dati nikakav odgovor zato, što je on bez ikakve sumnje potpuno određen, kategoričan i jedan jedini. Država stoji iznad svih svojih ustanova i prema tome i iznad univerziteta. Ona ih je stvorila, ona može menjati njihovu organizaciju i u nadiranjju svom u tu organizaciju ona može ići do samog uništenja njenog. Ako država hoće da ideju slobodne naučne misli izluči iz univerziteta, onda bi ona, zadržavajući sve ostalo u toj organizaciji, tim samim univerzitate pretvorila u više stručne škole. Ja znam da ona to neće učiniti. Ona je u težnji da digne svoj kulturni prestiž učinila jednu grešku, kad je u sklop univerziteta uvela neke fakultete, koji bi se kao stručne škole lepo i samostalno mogle razvijati. Ali, gospodo senatori, to naša država neće učiniti. Ona bi to učinila, kad bi htela da njezine najviše škole čkilje na slaboj bledunjavoj i neodređenoj svetlosti, koja zrači iz kompandijuma i sinopsisa druge, treće i, možda i pete kategorije.

Ja znam da ona to neće učiniti već i zato što ona kao kulturna i civilizovana zemlja mora težiti za tim da univerziteti njezini budu vode naroda na putu, progresu i ona neće dopustiti da se ugase ona ognjišta u kojima najlepša iskra narodnoga duha treba da dođe do punog osveštanja svog. Nije slučajno došlo do toga, da je Ustavom svake civilizovane zemlje, pa i naše, zajemčena sloboda nauke. I nikada, kad se o tome govori, ne treba gubiti iz vida, da su svi elementi i svi simboli civilizacije, pa i država, kao jedan element njezin izrasli iz vrhovnog principa same civilizacije. U današnjoj civilizaciji jedinstvo one ideje iz koje je izašao vrhovni princip njezin, izražen je u dualitetu teorije i prakse t. j. u dualitetu ideje i realnosti. Po prvom momentu, t. j. po onom idealnom momentu, težnja je njezina u tome da idejom objasni realnost, koja je oko nas; a po drugom, po onom realnom, težnja je njezina u tome da stvori nešto čega nema u realnosti.

Taj dualizam ima mnogo mogućnosti i jednu od njih našao je on i u ideji univerziteta i zato bih ja rekao, da u organizaciji ima jedno mesto, u koje država ne može dirnuti, ako neće da izmeni osnovni karakter njihov. To je ono mesto u kome je princip slobodne naučne misli postavljen i uzidan u same temelje univerziteta, da bi zračenje duha po kreativnoj i produktivnoj moći svojoj došlo do punog intenziteta. Iz toga principa izveden je princip našao svoju realizaciju u nepokretnosti i stalnosti profesora, i zato nije puka slučajnost to, što među državnim službenicima jedino profesori univerziteta imaju stalnost i nepokretnost. Ta se stalnost ruši članom 30. Finansijskog zakona i zato ja molim neposredno g. Ministra prosvete, a posredno i celu Kraljevsku vladu, da učini da se pomenuti član Finansijskog zakona ili anulira ili izmeni jednom novom zakonskom odredbom koja neće biti u sukobu sa autonomijom univerziteta. Ja to činim i iz drugog jednog razloga načelne prirode. A taj je razlog u ovome pogledu mom. Svaka odredba svakoga zakona, pa prema tome i svaka odredba univerzitetskog zakona mogla bi se izmeniti Finansijskim zakonom. Ali, gospodo senatori, ja kažem: takvu jednu krupnu izmenu, koja ide zatim, da postavi ograničenje u broju katedara redukcijom i otpuštanjem profesora i koja tim samim zadire u same

osnove univerziteta — takvu izmenu ne treba vršiti. Finansijskim zakonom. Pod aspektom naših pozitivnih prosvetnih zakona i pod aspektom one lepe kuće slobodne naučne misli — kuće koja se zove univerzitet — ta će izmena pokopati lepu ideju o ograničenju broja kotedara — pokopaće je zato, što niko ne može ni pomisliti da bi se takvom redukcijom uopšte mogao načiniti red u ograničenju toga broja, a svi će osetiti da se tim zbilja podrija i uništava autonomija univerziteta. To pitanje ograničenja treba rešiti, ali ga treba rešiti zakonom jednim, kojim bi bila izvršena celokupna reorganizacija naših univerziteta.

Nije to, gospodo senatori, jedino pitanje koje treba tom reorganizacijom rešiti. Ima mnogo tih pitanja, ali i da nije tih pitanja, baš sam princip autonomije treba u zakonu da dobije svoju konkretnu formu i svoju realniju sadržinu, da ne bi dolazilo do razlike u shvatanju toga principa, da ne bi bilo nepotrebnih frikcija, i da ne bi dolazilo do nepotrebnih i neopravdanih potresa. Ja, gospodo senatori, hoću pod krovom autonomije da vidim potpuno izraženu i potpuno zajemčenu slobodnu naučnu misao, i ništa više. Ja neću da se svetinja autonomije zamračava politikom, a još manje hoću da autonomija univerziteta bude ona busija iza čijeg će se zakona moći napadati i rušiti i sama država — nemajući prava, da brani sebe i da na odgovornost pozove one, koji je napadaju.

Ali, gospodo senatori, naši univerziteti nisu samo naučni i kulturno-prosvetne ustanove; oni po duhu svome treba da budu par ekselans i najveće tvrdnje naše nacionalne misli. Treba međutim pogledati u stvarnost, a ta naša stvarnost kaže da se u našem životu jasno vide tragovi prošlosti i da je ta prošlost po tendenciji živih sila svojih u stvari izgradila tri, kulturno i nacionalno, različite misli; etnički i etnobiološki mi smo jedno; kulturno i duhovno, međutim, mi još nismo jedno. I ako naši univerziteti budu riznice starih plemenskih tradicija, mi nikada nećemo biti jedno.

Neko će reći da je misao jugoslovenska naša svoju afirmaciju u zakonu o univerzitetima, koji imaju da rade i na izgrađivanju jugoslovenske nacionalne misli. To je svakako dobra odredba i sasvim na svom mestu, ali ta odredba ima karakter dekreta, a dekretom se jedinstvo duha ne ostvara i ne može stvoriti u jednom organizmu, koji je po strukturi svojoj postao isti onakav, kakav je i ranije bio. Na dve tri godine posle Ujedinjenja izradila je jedna komisija projekat zakona o univerzitetima, u kome je jugoslovenska misao organski bila sprovedena kroz ceo zakon. Bilo je ustanovljeno Rektorsko veće kao vrhovna uprava svih univerziteta; bila su ustanovljena interfakultetska Veća; bio je u zakonu postavljen i princip o razmeni profesora. Mi smo tada svi osećali da u stvari imamo jedan univerzitet. Sećam se vrlo dobro kako su o tome pisali i mislili Nemci. Nemci su tu organizaciju obeležili kao organizaciju velikih kulturnih poteza. I šta je posle bilo? Bilo je, gospodo senatori, to da se ni jedan od tih poteza ne vidi u novom zakonu o univerzitetima, iako je taj zakon donesen u jednom periodu našeg državnog i istorijskog razvitka, u kome se jugoslovenstvo ističe kao aksiom i apostolat velike državne politike. To se mora popraviti i ja sam uveren da će naši univerziteti u budućnosti u bržem

tempu izvršiti tada svoju veliku kulturno-istorijsku misao.

Tim završujem moj govor i ponovo izjavljujem da ću glasati za budžet. (Odobranje).

Pretprednik Dr. Ante Pavelić: Ima reč g. senator Dr Stanko Šverljuga.

Dr. Stanko Šverljuga: Smatram, da mi je to dužnost prema svome Kralju i državi, ako danas uzimam reč, da se osvrnem na način, na koji je u ovoj visokoj kući jedan poštovani predgovornik mislio, da će poslužiti interesima naše zemlje.

Znađem, da je nezahvalna dužnost, koju sam ovime uzeo na sebe da izvršim ali je izvršiti moram. — Svatko će jednom veoma poštovanom predgovorniku odobravati kad traži da se nezastane u reorganizaciji sudstva i u podizanju škola. Mnogi će se sa njime složiti u njegovim pogledima po pitanju industrije šećera, složiti se sa njime po predmetu devastacija šuma, i ako će požaliti, da se i po tim pitanjima uvek ističe ono, u čem je naša državna uprava, po njegovom mišljenju, pogrešila, odnosno u čemu, usled današnjih prilika, iz finansijskih razloga, ne može opravdanim potrebama da udovolji. — Ali, isti gospodin predgovornik prvi je u ovoj visokoj kući postavio ovako oštru i u isti mah tešku tvrdnju da bi mi u ove teške prilike došli i bez teške svetske privredne krize. Dočim je sa svačije strane, pa i sa strane Kraljevske vlade istaknuto, da je teškom privrednom stanju, u kojem se mi nalazimo, uzrok u svetskoj krizi, kojoj istorija privrede, izgleda, neoznaje primera, spomenutom gospodinu predgovorniku krivi smo mi, bolji naši upravljači i sve naše vlade od oslobođenja pa na ovamo. Opšta kriza u Evropi nema, po njegovom mišljenju gotovo ništa zajedničkog sa ovim današnjim našim stanjem, već mu je uzrok naša rdava finansijska politika u prošlosti. A tu je upadljivo, da se je gospodin predgovornik opet naročito okomio na finansijsku politiku režima od 6 januara 1929 godine. — On veli da je naša država od našeg oslobođenja, pa sve do danas trošila više nego što bi trebalo. Da se je uvek govorilo o štednji, i ministri, i narodni poslanici, i činovnici i cela uprava, ali ona — štednja — da nije bila sprovedena. Umesto štednje on nalazi da je bio uveden drugi princip: Neka se troši koliko se može. — Gospodo senatori, ja mislim, da je svaka Kraljevska vlada, a naročito i ona od 6 januara 1929 godine, bila obuzeta iskrenim nastojanjem za štednjom, i da je to, u granicama datih prilika i mogućnosti, u stvari i radila.

Primer za to raspikućstvo na prvom mestu, po redu, gospodinu predgovorniku je činjenica, da imamo tri puna Univerziteta i dva Fakulteta, sa preko nekih 18 Fakulteta, u jednoj zemlji sa 12 miliona stanovnika i 80% nepismenih i polupismenih ljudi. Pretpostaviću ovde, gospodo senatori, da je gospodin predgovornik, u dobroj veri, izabrao rdav primer. I da mu nisu poznati uporedni podatci iz drugih država, a koji su naročito u zadnje doba kad su se pojavile glasine o ukidanju Subotičkog i Skopljskog fakulteta — koji mimo gred, po mome mišljenju, vrše jednu nedogledno važnu nacionalnu zadaću i isto tako upotrebu ispunaju — i u nas mnogo spominjeni i svakome bi ko se tim pitanjem bavi treba li da budu i poznati. A po tim podatcima mi je pored tri puna Univerzi-

teta i dva Fakulteta sa naših 12 miliona stanovnika, pa čak i 80% nepismenih i polupismenih ljudi, najnazadniji smo, ili po načinu izražavanja g. predgovornika, najštedljiviji. To jest imamo ih srazmerno najmanje, sa najslabije plaćenim nastavnicima. Druga je stvar da, po mome mišljenju, iz finansijskih razloga u današnjim prilikama tu zbog štednje treba još i dalje poći. Pa i za skupu administraciju, ogroman broj činovnika bez sprema i kvalifikacije, primer sa onim Ministrom, koji da je sve moguće svoje prijatelje namestio u svome resoru, daleko će biti od tačnosti, jer da baš taj Ministar naročito uvek pazio na to da baš takova šta nikako ne uradi. Uostalom, ja se sa isticanjem pomanjkanja sprema i kvalifikacija činovnika, u nas, kako to gospodin predgovornik čini paušalno, nikako ne mogu složiti.

Sve moje iskustvo veli mi da je, s malim iznimkama, naš činovnički kadar naše rase i spreman i savesan, i da sdušno vrši svoju dužnost.

Pa i novi zakon o penzijama, dalji dokaz g. predgovornika za naše raspikućstvo, ispao je nezgodan primer, jer je poznato da su penzije u našoj zemlji najmanje među svima evropskim državama, a odredbe toga zakona među najstrože, što je svakome koji se tim pitanjem bavi poznato i mora biti poznato.

Po g. predgovorniku, u pogledu reparacija od ratne štete, naš ratom oštećeni narod nije video od toga nikakve koristi. Osiromašenje našeg naroda poteklo mu je otuda, što naš narod, koji je trebao da se rehabilitira tom ratnom štetom, od toga nije ništa dobio. Meni izgleda da ide predaleko ovako govoriti, a naročito danas, u današnjim prilikama. Ali, šta da se misli o tvrđenju g. predgovornika: da je Mnistar finansija bio dužan da saopšti javnosti: da će se doneti zakon o unovčenju priznanica ratne štete, i da je to ipak — zar hotimice — propustio učiniti, i da je usled indiskrecije u Ministarstvu finansija, po tvrđenju g. predgovornika, kako on izvodi, opljačkan narod, i on tvrdi: da je izneto iz naše zemlje u takvim priznanicama 200 miliona; i da je neko iz okoline Ministra finansija — neznam da li u dogovoru s njime — bio taj, koji je bio toliko indiskretan, upravo zločinački, da uputi spekulante, agente i bankare da dođu u našu zemlju, prevare našu sirotinju, odnesu od nje sve i opljačkaju je. Za koga je g. predgovornik ovako govorio?

Što se tiče reparacija u naturi, on kaže da su učinjene takve pogreške, koje se nikad ne mogu popraviti; da su učinjene takve štete, koje se nikada ne mogu nadoknaditi. On prigovara Kraljevskim vladama od oslobođenja pa do danas, da nisu ostvarile plan podizanja teške železne industrije. Kod svih tih vlada i ministara bez razlike umeli su zainteresovani, kojima je stalo do toga da se ta industrija kod nas ne stvori, volšebnim načinom učiniti da se to ne postigne.

Što se tiče održanja dinara, g. predgovornik veruje u dobru volju današnjeg Ministra finansija; ali, u samom početku, po mišljenju g. predgovornika, učinjena je pogreška, a ta je: da smo vrednost dinara sa velikim žrtvama povećali, pa mu je, nakraju krajeva, data vrednost koju on nije imao; pa je, dalje, dinar primio na sebe balast propalih austrijskih kruna.

G. predgovornik će izviniti, ali se ja, koji se pomenim time da sam saradivao u režimu od 6 januara

1929 godine, a koji je režim doneo i imenom i stvarnu Jugoslaviju, ne mogu s njime u tome složiti. Zamena kruna za dinar nije bilo poprimanje balasta propalih austrijskih kruna, a naša država nije time učinila poklon prećanima, jer to nije bio novac propale Austrije, nego je to bila muka i trud naših državljana, državljana današnje naše države i Jugoslavena. (Aplauz). I taj je novac bio pokriven velikim državnim dobrima, koja su daleko premašala nominalnu vrednost datih dinara. (Aplauz). G. predgovornik dalje kaže: da je zakonom o narodnom novcu učinjen zločin, te je oko jedna i po milijarda uloga izašla za tri i po meseca, i nastupio je izliv i izlaz deviza iz zemlje. I ako ja, kad je stupio na snagu taj zakon, nisam više upravljao državnim finansijama, moram ipak moliti da mi se dozvoli ukazati na potpunu neosnovanost tvrdnje da je jedna i po milijarda dinara novca izašlo iz zemlje u inostranstvo.

U nizu velikih zadataka režima od 6 januara 1929 godine bio je jedan od najvažnijih: zakonska stabilizacija novca. Kraljevska vlada bila je svesna da nesme dirati u tada već faktično stabilizovani novac, te je, da izbegne nedoglednim poremećajima, morala uzeti za osnovicu tada važeći kurs. Izvođenju toga plana trebalo je pristupiti sa velikim oprezom i sa puno takta; trebalo je stvoriti preduslove unutar zemlje i na strani; trebalo je u prvom redu pojačati poverenje u kredit ove zemlje. Treba se setiti kako je pre 6 januara 1929 godine vladalo nepoverenje i unutar i vani prema dinaru. Trebalo je sve učiniti da se to poverenje, koje je glavni faktor održanja vrednosti zemaljskog novca, i za koje je 6 januara dao preko noći podlogu, učvrsti. Razne u tu svrhu preduzete mere omogućile su konačno Kraljevskoj vladi da zaključi zajam i da sa utroškom njegovim stabilizuje naš novac. Slobodan promet deviza logična je konzekvenca stabilizacije. A prema tadanjem mišljenju svih merodavnih faktora on je bio i njena nužna konzekvenca.

Stabilizacija se sastoji u stalnom paritetu razmene domaćeg novca sa stranim i obratno, u okviru stvarnih potreba plaćevnog bilansa, i prema tome, smatram, nije ozbiljno tvrditi, da su trebala postojati bilo kakova ograničenja. Ali i faktično stanje, i događaji, dali su za pravo onima, koji su bili protiv ograničenja, jer je priliv deviza u prvim mesecima posle stabilizacije bio veći nego li u istim mesecima prethodne godine, uprkos toga da u taj period sve do donošenja pravilnika g. Uzunovića padaju slomovi Bečkog kreditnog zavoda i Berlinske Danat banke. Što je posle, u vezi sa tim slomovima, dignuto iz banaka na ulozima milijarda i po dinara, to sa kretanjem deviza ima isto tako malo veze, koliko i ukidanje zlatnog važenja od strane engleske državne banke. Tezaurizacija novca dakle nije bila posledica slobode deviznog prometa, nego rečenih bankovnih slomova. A te slomove Kraljevska vlada upravo tako nije mogla da predvidi kao što n. pr. ni francuska državna banka nije mogla da predvidi pad funte i ukidanje zlatne važnosti u Londonu, iako je na tom pretrpela gubitak od dve i po milijarde franaka.

G. Predgovorniku pak ukidanje deviznih ograničenja povodom donošenja zakona o narodnom novcu čak je ne pogreška, nego „druga nezgodna stvar“ u onom lošem značenju, koji izraz „nezgodna stvar“ ima u ovim krajevima ovamo. Jedna nedopustiva, kriminal-

na stvar, stvar, koja će nam se grdno osvetiti; stvar, učinjena baš protivu intencija današnjeg g. Ministra finansija i protivu težnje svih nas, da dinar zadržimo. Dotle se je eto, u ruženju rada Kraljevskih vlada i u niženju njihovog autoriteta g. predgovornik zaboravio!

G. predgovorniku još nije dosta zla učinila finansijska politika režima od 6 januara 1929 god., jer on nastavlja! Odobrenje kotiranja Blera i Seligmána na našim berzama on je propratio rečima, da je ovde učinjeno nešto, što jedan čovek, koji realno misli, ne može da shvati i ne može apsolutno da objasni. Pa ipak je to odobrenje od strane Ministarstva finansija bilo savesno i zrelo promišljeno i teoretskim i praktičkim razlozima dokumentovano, a doneseno je posle konsultovanja i u punoj saglasnosti sa predstavnicima Narodne banke, Državne hipotekarne banke i Poštanske štedionice. Kapitali, investirani u Blerove papire, ne bi ostali neupotrebljeni. Oni bi se služili legalnim ili ilegalnim kanalom, da izađu iz zemlje, jer su težili za zlatnim važenjem.

Mi smo bili dužni da to, u jednom periodu vrlo aktivnog plaćevnog bilanca, omogućimo i tako uplivišeimo na kurs tih papira u Nevjorku, što nam je bilo potrebno radi zaključenja zajma. A danas to za nas predstavlja veliko olakšanje u ovim teškim prilikama, usled delomične službe plaćanja kamata i amortizacije u dinarima u zemlji.

Ovde g. predgovornik, žalim da to moram da kažem „prevazilazi“ samoga sebe!

On tu veli, da u vezi sa ovim stvarima mora da istakne još jednu stvar: tvrdi, da se je tu radilo sistematski na tome, da se opažaju uticaji, da se opažaju neke zakulisne radnje.

Pa ipak g. predgovornik ne bi smeo zaboraviti, da je svakome, pa i njemu, patriotska dužnost bila prijaviti to na nadležnom mestu. Pa i danas još za to ima vremena.

Okomio se je na zakon, kojim su krivice protiv deviznih propisa, krijumčarenja novca, oproštene.

Meni taj zakon nije poznat, niti to, da je država na taj način izgubila 500.000.000. — dinara.

Nego tu g. predgovornik, izgleda, ima pred očima aboliciju i amnestiju poreskih krivica.

Tadašnja Kraljevska Vlada, privodeći u život novi poreski zakon, svesno je tu postupala. Htela je time da podigne poreski moral. Ta je mera uobičajena i u drugim državama. Tako je i Čehoslovačka donela slični zakon. Mi smo to protegnuli na takse i carinske krivice. Učinili smo to svesno, jer je tada nemoral dostavljajčkih ucena već pretio da nanese finansijskoj upravi štete ništa manje od ovih usled poreskog i carinskog nemoral. Ali taj zakon pa ni jedan drugi nije oprostio ni jednu deviznu krivicu, i ni jedna devizna krivica nije nekažnjena ostala, jer se taj zakon na to ne odnosi.

A odmah posle donošenja ovoga zakona, bilo je prirodno kritike i prijave, da se tim zakonom pošlo favoriziranju ovoga ili onoga. Kraljevska vlada je sve te prijave tada najminucioznije dala ispitati i konstatovano je, da su bile netačne.

U pogledu naše industrije, našeg zanata i naše trgovine uopšte, gospodin predgovornik nema drugo da konstatuje, nego da su činjene takove pogreške, da čovek misli da bi bolje bilo da su pojedini mini-

stri prespavali, nego što su radili pojedine stvari, koje se danas strahovito svete državi.

Institucija središnjeg ureda za osiguranje radnika mu je sisavac, koji isisava i industrijalca i trgovca i zanatliju i sve redom. Radnici umiru na lečenju, veli g. predgovornik.

Kod sklapanja konvencije o opijumu naša je državna uprava potpisom konvencije, onemogućila proizvodnju opijuma!

I Uprava monopola u pitanju duvanske politike učinila mu je neoprostive greške.

Na kraju: Gospodin predgovornik ne smatra ozbiljno tvrdnju gospodina Ministra finansija o realnosti i ravnoteži budžeta!

Ja se ozbiljno bojim, da ovakav način kritike, unižavanje svih Vlada od reda; rušenja autoriteta, razaranje vere našeg naroda u svoje upravljace, ne može biti dobro, niti korisno; da ono ne može, zrelo promišljeno, biti niti dobronamerno. Treba dobro promisliti, koje su koristi od toga danas u današnje vreme, jeftino govoriti, a sa pogledom na ulicu, ovako i na ovaki način. I sa argumentima, ovako zvučnim, ali malo stvarnim, i malo opstojećim.

Gospodo, režim od 6 januara 1929 godine uložio je toliko truda u stišavanje duhova. Zašto produžiti drugojačije? Zašto uticati na nezadovoljstvo, koje je usled današnjih teških ekonomskih prilika samo po sebi veliko a izvrtanjem i izobličavanjem činjenica? Zašto baš režimu od 6 januara podmetati tamne namere, a njegovim predstavnicima nesposobnost, neozbiljnost pa čak i netačne motive?

Gospodo, nije moguće, da veoma poštovani g. predgovornik ne zna, da su po predmetu priznanica na ratnu štetu i krunskih bonova vođeni najsvestraniji i najenergičniji izvodi, koji su pokazali potpunu bestemeljnost već tada u narod ne znam sa koje strane ubačenih krilatica. Ovo važi i za krilaticu, koja hoće da podmeće nečiste namere načinu likvidacije tih bonova, i ako veoma poštovanom g. predgovorniku mora biti dobro poznato, da je ta likvidacija počela već godine 1927. Još Finansijskim zakonom na 1927/28 godinu bilo je predviđeno, da se krunski bonovi, koji glase na sume manje od 1000 dinara upotrebe za plaćanje dugovane poreze, ali samo od strane lica na koja bon glasi. Tih je bonova na taj način povučeno za okruglo 10.000.000 dinara. Finansijski zakon za 1928-/29 predviđa upotrebu bonova do 2.000 dinara pod istim uvjetom kao i godinu dana ranije. Na taj je način povučeno iz prometa bonova za okruglo 19.000.000 dinara. Finansijski zakon 1929/30 godinu proširuje mogućnost na sve bonove bez obzira na njihovu visinu za same prvotne imaoce bonova, ali dozvoljava da se može upotrebiti bon glaseći na tuđe ime do 50% vrednosti. Na taj način povučeno je bonova za 38.000.000 dinara. Konačno zakonom od 17 januara 1930 godine likvidira se pitanje definitivno i konačno.

Gospoda će mi verovati, da ja dolazeći na položaj Ministra finansija nisam detaljno poznavao komplikovani mehanizam problema izdavanja ratne štete i značenje bonova po čl. 10, ali sam znao, da kao što je bila bezuvetna obaveza države, da plati u gotovom krunske bonove, isto takva obaveza postoji i za bonove po čl. 10. Ali finansijska nemogućnost da se ta obaveza države iskupi u gotovom novcu prisilila je Kraljevsku vladu da to učini posrednim putem, uzi-

majući te bonove za platež zaostalog poreza do kraja 1928. godine. I kada se raspravljalo o likvidaciji krunskih bonova, pala je sugestija sa vrlo uticajne strane iz ovih krajeva, da se tim povodom likvidiraju i bonovi po čl. 10. Gospodo senatori, ja sum učinjenu mi sugestiju prihvatio, jer je odgovarala mom pravnom osećaju a i mom planu, da probudim u građanima veru u državu. Kaže se da je time što su se bonovi slobodno prodavali nanešena šteta narodu, da je iz države izneseno 200.000.000 dinara. Gospodo ja tvrdim, da je tim korakom Kraljevske vlade narodu učinjeno dobro i da mu je učinjena usluga. Da nije taj Zakon donesen, ti bi bonovi kraj pogoršane ekonomske situacije još danas trunuli po seljačkim tavanima ili bi bili izgrizeni od miševa. Ovako im je data jedna komercijalna vrednost. I ako može biti nije mogao svaki pojedinac da postigne potpunu cenu, ipak je data mogućnost realizacije.

I znate, gospodo, koliko je tih bonova prezentirano na državnim kasama? Ukupno za 123 miliona. To je, dakle, taj veliki krimen koji se prebacuje meni i vladi, koji je potekao s jedne strane iz motiva ispunjavanja obaveza, države prema svojim građanima, a s druge, da se sa što većim pospešenjem likvidira pitanje poreskkih zaostataka. Može da bude tačno, što je jedan od predgovornika izneo, da je bilo i bogatih koji su na taj način jeftino svoje poreske zaostatke likvidirali, ali, gospodo, to su mogli da budu samo iznimke! I konačno želim spomenuti i naglasiti, da je za trajanja provedbe isplate poreza dolazilo prijava o nekim zloupotrebama, pa ne i anonimnih, pa da su sve uzete u postupak ispitane, istražene i nije se mogla istinitost istih nikako utvrditi.

Bojim se da je gospodin predgovornik u tome pitanju, i pored njegovog naročito uveravanja da ne govori ni ispred koga drugoga, nesvesno, i sam poslužio nekom drugom.

Svaki pravi patriota obratiće se time što zna nadležnoj vlasti, da bi ona utvrdila tačnost i osnovanost prijave, a neće ovako, bez dokaza, i bez podataka učiniti tako lošu uslugu državi.

Inostranstvo u čudu će se pitati: da li je moguće da jedan bivši Kraljevski Ministar zbilja ovako misli o svim Kraljevskim Vladama od oslobođenja do danas i da li, veran svojoj zakletvi kao član ovoga Senata, time odista savesno vrši svoju dužnost.

Ovakvim načinom kritike ne služi se interesima zemlje, nego se oni štete. Gospodo senatori, državne finansije težak su i komplikovan problem u svim državama sveta, a naročito u mladim tek u stvaranju se nalazećim, kao što je naša država. Suviše bi daleko vodilo i suviše bih vas zamarao, ako bih vam izneo u potrebnoj opširnosti sva pitanja koja su se morala rešavati, a naročito prilike pod kojima su se ona morala rešavati, ali, ako postoji volja za jednu ozbiljnu diskusiju, pripravan sam u klubu gospodi senatorima dati sva obaveštenja. Svakako ovakvim načinom kritike ne služi se interesima zemlje, nego se oni štete. Svatko, tko je pažljivo pratio izlaganje gospodina Ministra finansija i proučio budžet, moraće priznati, bez uslova i bez ograda, da je Kraljevska vlada učinila sve i da čini sve što joj je, prema danim prilikama i mogućnostima, moguće da učini, a u cilju da se, što je moguće više, stvori olakšanje u teškim prilikama u kojima danas živimo. Ja u ovu Kraljevsku vla-

du, iz tih razloga, imam puno poverenje. I zato ću glasati za predloženi budžet.

Potpredsedni **Jovan Altiparmaković**: Reč ima g. Miloje Ž. Jovanović radi ličnog objašnjenja.

Miloje Ž. Jovanović: Gospodo senatori, pošto je svojim govorom senator g. Dr. Šverljuga ciljao na mene, dozvolite mi da odgovorim sa nekoliko reči na sadržinu njegovoga govora, u koliko se odnosi na mene a kad budem govorio u pojedinostima o budžetu ili drugom zgodnom prilikom, ja ću se osvrnuti na ceo njegov govor. Sada mi, molim, dozvolite da iskoristim onih deset minuta za objašnjenja, na koja po Poslovniku imam pravo.

Potpredsedni **Jovan Altiparmaković**: Imate svega 5 minuta po Poslovniku prava da govorite, gospodine senatore.

Miloje Ž. Jovanović: Gospodo, dakle samo pet minuta. Verovaćete, da za to vreme ne mogu odgovoriti ni na deseti deo onoga što je g. senator Šverljuga u svome govoru, reagirajući na moj govor držan u Senatu pre tri dana, kazao. Pošto nemam pravo na duži govor, sem ako bi mi to Senat odobrio, a vreme je tako kratko, jer treba da se brzo završi debata u načelu, ja ću gledati da u toku debate u pojedinostima na pojedinim mestima odgovorim g. Šverljugi.

Imam, pre svega, da izjavim, da ni od koga u ovoj zemlji neću primati savete ni mišljenja o tome kako treba da se držim, i da govorim u Senatu i šta je to patriotski rad. Nikada nisam bio od onih, za koga bi se moglo reći da nije rodoljub, i niko mi nije mogao do danas da prebaci, da sam namerno ili za račun nekog drugog išao na to da oštetim interese zemlje. Neće našu zemlju oštetiti to što će Miloje Jovanović izjaviti u Senatu, svesan pune odgovornosti za svoje reči, „Ovo nevalja što se radi i tako se više ne sme raditi“. Zemlji škodi to što jedan drugome laskamo i nikada nećemo da kažemo svakome otvoreno u oči: „ovo nije dobro, kako se radi“. Našoj su zemlji najviše škodili baš oni koji su se razmetali svojim patriotizmom.

Moja je odlika uvek bila, otkako sam ušao u politički rad i život, da kažem svakome istinu u oči. Nikad nisam govorio iza leđa i uvek sam slobodno kritikovao rad svakog ministra i svake vlade, ako sam smatrao da koji njihov čin ne valja. Ja sam u mome govoru u generalnoj debati o budžetu izneo izvesne stvari, pa sam kazao da su sve Vlade od oslobođenja krive, zato što su se slabo obazirale na ono što je bilo vrlo potrebno, a to je da se sprovode štednja u državnoj administraciji, te da se očuva što više narodna snaga, i da se državni izdatci održe u granicama ekonomske moći naroda. Ja to, gospodo, i danas tvrdim. To nije nikakav kriminal, niti je ta moja izjava opasna i štetna po interese države. Takve su i još teže kritike padale često i prečesto u bivšim Narodnim skupštinama.

Gospodo senatori, gospodin senator dr. Šverljuga stavlja se u položaj zastupnika ranijih vlada i kaže da je štetno za zemlju, kad jedan bivši Kraljevski ministar ovako govori. On se pojavljuje naročito kao zastupnik vlade od 6 januara, u kojoj je bio Ministar finansija i sudelovao u njezinom radu. Prirodno je da tako radi, jer se moja kritika u glavnom odnosila baš na rad g. dr. Šverljuge. Što sam rekao, to mogu uvek dokazati. (Dr. S. Šverljuga: Dokažite!) Ne brinite

ništa, ja ću Vam to dokazati. Nemojte misliti, gospodo, da ovo što mi znamo, da to ne znadu i drugi. To su fakta i činjenice, čije je saznanje pristupačno svima. Neće za ovo saznati Italija, Nemačka, Austrija i druge države, od kojih su neke bile naši neprijatelji, od mene. Znadu oni, gospodo, mnoge stvari o našim finansijama bolje, nego mi. To vam ja tvrdim. I što ja znam, nisam sve kazao. To je samo jedan deo od onoga, što bih imao da kažem, a što ja nikada u javnoj sednici iz mnogih i mnogih obzira ne bih rekao. (Glas: Još gore).

Gospodo, rekao sam naročito za bonove ratne štete, da je učinjena pogreška, da ne upotrebim drugi izraz, što su oni od strane izvesnih banaka kupovani pre objave zakona, kad narod uopšte nije znao, da će oni nešto vredeti. (Dr. S. Šverljuga: Izvolite navesti koje banke). Ja mislim, da je jedna banka bila ili iz Oseka ili iz Zagreba (Dr. S. Šverljuga: Dakle, ne znate. Na to ne mogu odgovoriti).

Ja ću vam o tom pribaviti dokaze. Glavno je da je ta stvar svršena, da su interesenti sve pre vremena nedozvoljenim putem saznali da su agenti došli u naše krajeve i pokupovali od naroda bonove po deset, dvanaest i dvadeset dinara. Ne menja stvar što g. senator Dr. B. Šverljuga tvrdi, da je to bilo samo u vrednosti od 123,000.000.— dinara. Neka je i toliko, pa su opet zelenaši oko 100,000.000 otrgli od vrednosti (Dr. S. Šverljuga: Nije niko plaćao svoje dužne poreze tim bonovima?)

Gospodo senatori, moj govor o našem narodnom novcu-dinaru bio je tačan. Rekao sam, pa to i sada tvrdim, da zakon nije smeo biti takav, kao što je, i da jedna ekonomski slaba država, kao što je naša, nije smela otvoriti vrata neograničenom izvozu deviza i zlata, usled čega je povlačen novac iz banaka da bi se kupovale devize u cilju spekulacije. To je tačno.

Kotiranje Blerovog zajma odvlačilo je naše zlato u Ameriku. Ta politika, gospodo, po mojem mišljenju nije bila i ne može biti dobra. Gospodine doktore, vi se možete na ovo ironično smejati, ali verujte da vam to niko neće odobriti i da će nam se takav rad gorko svetiti. Štetne posledice od toga brzo će se pokazati. Tačno je što sam kazao, da se oko dinara vodi borba: da je na jednoj strani Ministar finansija, koji se bori, da se dinar održi na svojoj visini, a da su na drugoj strani oni, koji hoće da ruše dinar i da se na taj način obogate. Ako je samo dobra volja za to, lako će se utvrditi, da tih ljudi ima, no nemojte tražiti od mene, da budem detektiv, da ja te ljude hvatam i da ih potkazujem. Tim se poslom ja nikada nisam bavio. Ja ću u ovome domu po svojoj dužnosti pomagati svaku dobru i po državne interese korisnu stvar, kao što sam to uvek činio. Prigovor g. Senatora Šverljuge, da ja kao patriota ne bih smeo govoriti ono što sam govorio u Senatu, ja odbijam, jer dobro znam, šta treba da kažem i kako treba da radim.

Ja nisam, gospodo, kritikovao naročito režim od 6 januara, kako je to rečeno, iako na njega pada dosta odgovornosti za ovo. Ja sam kritikovao i sve ostale, i slobodan ću biti uvek da gospođi, koja su bila u kabinetu od 6 januara, kažem sve: šta su dobro a šta nisu dobro uradili.

Vreme je, kada po Poslovniku moram da završim ovaj odgovor, i ako nisam mogao da odgovorim ni na deseti deo kritike g. Dr. Šverljuge na moj govor. Na-

dam se, da će mi se dati prilika kod debate u pojednostima ili u drugoj zgodnoj prilici da mu opširnije odgovorim i na ono, za šta sada nisam imao dovoljno vremena.

Potpretsednik **Jovan Altiparmaković:**
Ima reč senator g. Dr. Stanojlo Vukčević.

Dr. Stanojlo Vukčević: Gospodo senatori, prvi govornik posle iscrpnog ekspozea g. Ministra finansija bio je g. Dr. Vlada Andrić. On je držao jedan za nosni istorijsko-politički govor, koji se odnosio neprestano na jedinstvo našega naroda. I druga gospoda govorili su o jedinstvu. O tome se mnogo govorilo. Može da izgleda nekome, da kad se to neprestano ponavlja, da je jedinstvo olabavilo, da je ugroženo, a da da li će biti olabavljeno i ugroženo, to će zavistiti od nas samih. Ako mi budemo politički, duhovno i moralno složni, neće biti nikakve sile, koja će moći da olabavi, da oslabi i da sruši to jedinstvo.

Ja sam, gospodo senatori, uzeo reč naročito po jednom pitanju, koje je ovlaš dodirivano, ali koje nije raspravljano. To je pitanje narodnog zdravlja.

Narodno zdravlje je temelj i glavni činilac narodnog i državnog života. Nije naš narod uzalud kazao: „Zdravlje je najveće bogatstvo!“ — Pa, gospodo, to je tačno, jer samo zdrav čovek može da doprinese sebi, porodici, opštini i državi koristi. Čim je bolestan, on onda šteti sve.

U našoj zemlji kao i u drugim državama postoje ustanove, koje čuvaju narodno zdravlje. Prva je ustanova preventivna medicina ili higijena, druga je ustanova kurativa usatnova ili lečenje bolesnika. Preventivna medicina stara se da očuva narodno zdravlje, da mu napravi dobre stanove, ako može da mu dade dobru ishranu, odelo, čistoću i tako dalje. Kurativna medicina ili lečenje bolesnika, a — tu postoje bolnice, lekari, sanatorijumi, dizpanzeri, banje itd.

Da li je, gospodo, rađeno kod nas tako, kako bi trebali da radimo, da te dve ustanove idu uporedo, paralelno? To nije, gospodo! Ja sam pratio to, naročito od 1925 godine na ovamo, a i ranije, da je preventivna medicina uzela maha, i onaj šef koji je upravljao time, on je naročito obraćao samo pažnju na preventivnu medicinu, to jest na higijenu, na higijenske ustanove, na zidanje zgrada, ali do sada kroz ovaj broj godina nije mogao da pokaže takav uspeh sem što se vide zbilja velikke zgrade, zdanja, kakva treba da budu solidna, ali u narodu to se nije pokazalo.

Naročito u glavnim varošima, Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, tamo su pravljene higijenski zavodi. Po unutrašnjosti bacili su po jednu baraku sa jedan dva mlada lekara, koji nisu mogli gotovo ništa učiniti, jer je jedan bakteriolog, a jedan je pregledao školsku decu. Kao što vidite, preventivna medicina je malo učinila za ovo vreme, a kurativna medicina ili bolnice, to je zapostavljeno.

Sem Beograda i većih varoši u našoj državi bolnice nisu pravljene po unutrašnjosti, ili su vrlo malo pravljene. Pa i u Beogradu bilo je sprečavanje čak od toga gospođina, koji je upravljao higijenskim ustanovama, — on je suzbijao da se napravi jedna naročita bolnica urološka i hirurška. Ali u tome nije uspeo. Ta bolnica je napravljena, i ona i danas funkcioniše sa dovoljnim brojem spremnih lekara, koji rade i danju i noću, na čemu im se može čestitati.

Po unutrašnosti slabo su obraćali pažnju. Ja ću da navedem jedan primer, neka mi se dozvoli i neka mi se ne zameri, — to je u gradu Požezi. Tamo je postojala ranije jedna bolnica do rata, koja nije bila kako treba, ali kad su Nemci došli, oni su je pretvorili u štalu. Bugari su posle došli, pa su je potpuno srušili. I šta je trebalo onda, kad je naša vojska došla, kad je oslobođenje došlo? Trebalo je naći jednu zgradu privremeno. Našla se je jedna sreska kancelarija, koja nije nikako za bolnicu, jer je ona pravljena za sreske činovnike. Reklo se onda: Privremeno. Ali već trinaest godina ta privremenost truje, i plaćena je 12.000 a posle 18.000 godišnje kirije. Sad to je prešlo u banovinske ruke.

To je o bolnicama, o toj preventivnoj i kurativnoj medicini. Ja smatram da u današnje vreme, kad naš narod koji je iznuren, koji je u ratu prozebao, koji je dobio razne bolesti, reumatizam, hronične bolesti, kad je on u takvom stanju, njemu treba lečenje, naravno sa higijenom, ali higijena mu slabo može pomoći, — samo bolnice, banje, sanatorijumi itd. mogu mu pomoći.

Ja ću malo sada da govorim, razume se, o budžetu Saniteta. Prema ovom budžetu mnogo je skresano u Sanitetu. To je, znači, skresano narodno zdravlje. Tu je trebalo paziti da se ne čine velike cifre umanjjenja, ali kažem vam, mi nemamo bolnica po unutrašnjosti. Lekara imamo dovoljno, ali šta to vredi kad ne može da bude bolničkoga lečenja, a naročito hirurškog. U Požarevcu imamo četiri hirurga, ali zato u bolnici imamo svega jednu malu sobicu gde može da radi samo jedan čovek. Žao mi je, što g. Ministar nije tu te da ga zamolim da obrati što veću pažnju na to da po mogućnosti stvori bolnicu u Požarevcu.

U budžetu primetio sam neke nepravilnosti, a to je donekle, mogu kazati, ako hoćete i nezakonitosti gde su državljani naše Kraljevine postavljani kao kontraktualni činovnici. Po zakonu o činovnicima građanskog reda to apsolutno niti je moglo niti je smelo biti. U Finansijskom zakonu u jednom članku Skupština je videla i razume se, dala ovakvu klauzulu: „u službi države ne mogu se uzimati naši državljani kao kontraktualni činovnici. Onima koji se na dan stupanja na snagu ovoga zakona u njoj zateknu, ima se služba u roku od dva meseca otkazati.“ Smatram da je to čak zloupotreba i mislim da to ne treba otezati. Kazaće se, tu ima mladih ljudi koji bi ostali bez hleba, da im se to odmah oduzme. Gospodo, po Zakonu o činovnicima građanskog reda oni mogu da budu odmah činovnici, ali nikako kontraktualni. Takve ugovore sa kontraktualnim činovnicima treba što pre poništiti, jer po tim ugovorima plate kontraktualnih činovnika nisu jednake sa platama koje imaju ostali državni činovnici, koji su postavljani po zakonu o činovnicima građanskog reda, nego su te plate znatno veće. Ja znam nekoliko ličnosti, nekoliko mladih ljudi koji primaju mesečno po dve, tri, četiri, pet pa i šest hiljada dinara, a naročito je veliki broj onih koji primaju mesečno po 4 hiljade dinara. Ja znam jednu ženu koja prima platu od 4000 dinara, a nije pogotovu ništa radila, a po ugovoru niko ne može da je istera. Ja mislim da ovo može da se popravi. Kazano je kako bi to nezgodno bilo zbog skupštine, jer bi se zbog toga došlo u sukob. Mi smo imali i rani-

je jedan Senat i bio je ovakav slučaj: Reši Skupština jedan zakon i onda pojure poslanici u Senat i molili da se to popravi, jer ne valja. Kazalo se da je to bila seljačka skupština, ali tu su bili naši najvažniji ljudi: dr. Milovan Milovanović, dr. Vesnić, Miahilo Martinac, pa onda masa sudija i advokata i razume se naših narodnih tribuna kao Dimitrije Katić i Rajko Tajsic. Gospodo senatori, to nije bila seljačka skupština. Ja mislim da bi moglo i na ovaj način da se učini popravka, jer nikakvog sukoba ne bi zbog toga bilo, kada bi se vratilo Skupštini. Nije jedan zakon vraćen ranije nego je nekoliko zakona bilo vraćeno.

Ja hoću da govorim, gospodo senatori, o jednoj ustanovi u novom zakonu, a to je o lekarskim komorama koje kod nas ništa ne znače, nemaju nikakve vrednosti njihovih rešenja, nemaju nikakvih sankcija i nikako im se sankcija ne daje i uzaludno se ta ne ustanove i novac troši.

Svi koji su članovi lekarske komore daju jedan ulog po 250 dinara, ali od toga nema nikakve koristi. Sad ću da govorim o jednom drugom vrlo važnom pitanju — o nadrilekarima. Gospodo, ni je dnog sela, u našoj državi, nema, koje ne bi imalo svoje nadrilekare. Ti nadrilekari čine veliku štetu jer leče pogrešno narod, pa čak vrše i operacije. U te nadrilekare spadaju po selima i razne babe, kao i ljudi. Svi oni čine velike štete dajući pogrešno lekove koje narod uzima. Ja kao lekar imao sam slučajeva koje sam morao slati sudu, ali sud je uvek oslobodavao krivce, jer je našao da protiv njih nema dovoljno dokaza. — Osim toga, gospodo senatori, ima još jedna stvar koja je vrlo ozbiljna, a to su abortusi koje vrše školovane babice i babe po selima. Kolika je tu šteta, nije potrebno ni govoriti, jer je jasno da se na taj način smanjuje populacija. Ja sam imao ovakav jedan slučaj: jedan sveštenik iz jednog velikog sela na Dunavu javio je Duhovnoj upravi da on, u toku jedne godine, nije krstio ni jedno jedino dete. Duhovna vlast pošalje taj akt Ministarstvu unutrašnjih dela, a ministar meni kao Okružnom lekaru, — da izvidim šta je uzor tome. Kad sam otišao svešteniku, on mi je pokazao knjige krštenih i ja sam video, gospodo senatori, da zaista u toku jedne godine nije kršteno ni jedno jedino dete, mada je u toku te godine kao i u toku one koja joj je prethodila bilo uvek venčanja. Pitanje je zašto je to tako. Stvar je prosta. Kad žena zatrudni sedne na čamac, ode u Banat kod jedne babe i izvrši pobačaj. Sve one vrate se iz Banata skroz bolesne i nesposobne za rađanje, niti za rad, — a neke tamo u Banatu i pomru od infekcija koje su tom prilikom zadobile. Ja sam podneo opširan izveštaj gospodinu Ministru unutrašnjih dela i zamolio da se sve učini što bi bilo potrebno da se takvo stanje popravi, — jer, gospodo, ako bi se tako produžilo, došlo bi se dotle da svet izumre i da sela naša ostanu pusta. Kao što vidite ova je stvar vrlo ozbiljna i ja molim g. ministra — žalim što on nije prisutan, da obrati najozbiljniju pažnju na ovu stvar. Treba svim sredstvima suzbijati nadrilekarstvo i najstrožije kažnjavati one koji vrše pobačaje, pa bili oni babice, bili oni lekari ili babe po selima. Kad se uhvati takva osoba, koja vrši pobačaje, i ako se o tome imaju dokazi, to treba najstrožije kažnjavati. Mi smo često imali dokaze u rukama, uhvaćena je babica koja je vršila pobačaje, pa je usled toga nastupila smrt; izvršena je obdukcija, na-

đena je povreda materice i konstatovano da je usled zapaljenja dotična osoba umrla. Mi smo stvar poslali sudu, sud je krivca pustio iz nedovoljno dokaza. E pa, gospodo senatori, ako je takav zakon, onda taj Zakon treba što pre menjati i ne dozvoliti da ovako i ubuduće ostanu, jer na ovaj način naše stanovništvo će se iz godine u godinu smanjivati, — a država će u tome najveće štete imati. — U Francuskoj čak postoji premija za rađanje, jer je kod njih bio u jedno vreme, preovladao sistem od dva deteta, tako zvani Maltusov sistem.

Ali su se trgli i videli da je rdavo, i zato su počeli da suzbijaju te stvari.

Ja ću da završim. Glasaću za ovaj budžet, iako on ima izvesnih nedostataka; ali, nužda je takva, da svaki od nas mora da glasa za ovaj budžet. (Odobranje).

Potpredsednik Jovan Altiparmaković: Ima reč g. senator Osman Vilović.

Osman Vilović: Gospodo senatori, dozvolite mi da u ovoj načelnoj debati o budžetu za 1932/33 godinu progovorim nekoliko reči o našoj opštoj situaciji i o onome što se tiče naše nacionalne i državne politike.

Imali smo prilike, gospodo, ranijih, a i ovih dana, slušati puno govora i izjava. Mnogi od tih govora i tih izjava ističu se svojim rodoljubivim shvatanjem našeg zadatka kako u nacionalnom, tako isto i u privrednom, finansijskom i kulturnom pogledu. Ali, gospodo, ima i takvih izjava, koje potežu one teme iz prošlosti, teme koje su nas prije, u prošlosti, zbunjivale i koje su nam remetile ujedinjenje naših narodnih sila i našeg naroda. Poslije svega onoga što je učinjeno od strane Njegovog Veličanstva Kralja i od strane ovog režima, ja te izjave ne mogu drukčije zamisliti, nego da su to opet izvesni neki pokušaji za vraćanje unazad, u ona vremena kad smo se kavžili, kad smo se inatili, kada smo vodili velike borbe međusobne i trpeli velike neprilike zbog toga.

Mi smo, gospodo, ovdje radi toga samo, da svojim izjavama i svojim radom podvučemo, da nam je narodno jedinstvo, oličeno u duhovnom jedinstvu naroda i celini, jedini glavni zadatak našeg staranja, koje je staranje i bilo polazna tačka programa od 6 januara 1929 godine. Jedinstvo države, jedan ujedinjeni narod istog jezika, iste prošlosti i istih ideala, to nam je osnovica na kojoj ćemo izgrađivati svoj život; to nam je osnovica našeg sveukupnog političkog i kulturnog rada i nastojanja. To je, gospodo, ono pitanje od koga nikad ne možemo odstupati. To je pitanje na kome ne možemo praviti nikakve kompromise. To je pitanje koje je izvan svake diskusije. Na to nas upućuje i naša mučenička prošlost.

Prošlo je 12 i više stoleća kako smo došli u ove zemlje. 12 je stoleća kako se mi podvajamo, kako se mi podajemo tuđem uticaju, tuđim aspiracijama i tuđim i neprijateljskim namerama. Zar ne bi bilo stidno za nas Jugoslovene, ako bismo se opet, kao ono u srednjem veku, inatili, trli se, pa da ne dođemo do konačnog ostvarenja onoga za čime su težili i naši stari, a za čim i mi težimo, a to je: da se jedanput uredimo i da osiguramo pošteno i na jedan siguran način naše narodno i državno jedinstvo.

Ja znam da veličina naroda, njegovo blagostanje i njegovo dobro leži samo u jakoj i moćnoj drža-

vi; a jake i moćne države nema bez osigaranja i čuvanja čvrstog narodnog jedinstva. Ovo je bila ideja vodilja za našeg Kralja; ta nas je ideja ovde i okupila, i ta ideja okuplja i sve one rodoljube, koji znaju razlikovati ono što je glavno od onoga što je manje značajno i ono što je bezuslovno od onog drugog. Ljubav prema otadžbini traži od nas blagost, traži od nas popuštanje. Blagost i popuštanje vodi ljubavi prema otadžbini. Što više uzmognemo odstupati od svojih ličnih prohteva, to ćemo više služiti našem zajedničkom dobru, našem narodu.

Ostavlajući ovako pitanje narodnog jedinstva kao nepobitnu stvar i dogmu, ja moram da kažem da sem toga ima još puno štošta što moramo da učinimo. Tu su još potrebni mnogi naponi na poboljšanju naše situacije, na saniranju svih nedaća koje nas snalaze u današnjoj teškoj privrednoj i finansijskoj krizi. Mi moramo da imamo pozitivne rezultate kako na privrednom tako i u finansijskom, a isto tako i kulturnom i socijalnoj polju. Ako budemo imali ovako shvatanje kao dopunu našeg narodnog i državnog života, onda tek možemo kazati da smo razumeli poziv i onda se tek možemo da podičimo rezultatima našega rada bez obzira na to iz kojih smo krajeva.

Ulazeći u ocenu rada Kraljevske vlade, ja ne mogu da propustim ovu priliku, a da joj ne odam svoje priznanje za njen rad, za njene napore i trud za ono što je uradila u ove tri godine. Ona je uspela da uvede red i sigurnost u državi i donela je mnogobrojne zakone i njena se aktivnost očitovala i primenila u svim pravcima narodnog i državnog života. Takav napor, takav rad zasluužju priznanje i ja moram priznati da joj nijedna vlada nije u tom pogledu ravna.

Kako sam malopre rekao, doneseni su mnogi zakoni za ovo tri godine, ali uspeh i efikasnost tih zakona zavisiće o načinu primenjivanja tih zakona. Poznati pravni filozof Monteskje rekao je jednom prilikom: obišao sam mnoge zemlje i mnoge provincije i gradove i nigde nisam pitao kakve imaju zakone nego kako se zakoni primenjuju. Ja se nadam da će Kraljevska vlada svojim autoritetom učiniti sve što bude potrebno za pravilno primenjivanje zakona. Strogim primenjivanjem zakonskih propisa uproštiće se naša administracija i pospešiće se ekspeditivnost kod pojedinih nadležstva i još više povećati autoritet države i državnih organa.

Kraljevska vlada je kod sastavljanja proračuna pokazala da je uložila veliku pažnju i mnogo truda i napora da taj proračun uravnoteži, da ga učini realnim. I to joj je, moramo priznati, faktično i pošlo za rukom. I ne samo da je uravnotežila budžet, ne samo da ga je učinila realnim, nego je i smanjila znatno izdatke prema ovogodišnjem proračunu i to za 1,887,000.000. dinara.

Strogom kontrolom i primenom zakonskih propisa, ja se nadam da će Kraljevska vlada tokom godine 1932/33 imati znatne uštede i u granicama ovog budžeta. Gospodo senatori dotakla su u svojim govorima sva ona aktuelna pitanja, ja mislim da o tome pitanju privredno-finansijske prirode nema smisla više ovde govoriti, jer kako rekoh, ta su pitanja potpuno tretirana. Ja samo znam, da se nalazimo u jednoj teškoj finansijskoj privrednoj krizi, ali ne gubimo nadu u bolju svetliju budućnost zajedničkim složenim radom nas svih i Kraljevske vlade na svima pitanjima i u svakom pogledu.

Pomoć i saradnja u ovim teškim danima ne bi smela izostati ni od ostalih faktora, ni od privatnika, prosvetnih ustanova i verskih zajednica. Svi moramo upregnuti, svi zajednički poraditi, da ovo naše privredno i finansisko stanje po mogućnosti što bolje popravimo.

Dozvolite mi, gospodo, da još dve tri reči progovorim. Kraljevska Vlada u svome dosadašnjem radu, kako je god imala opšta pitanja u vidu i kako je u svima tim pitanjima ispoljila svoju punu aktivnost, isto tako imala je u vidu i pojedine interese pojedina, pojedinih grupa i pojedinih delova našeg nacionalnog organizma. Kraljevska vlada tako u proračunu nije izgubila iz vida i tu potrebu, da jedanput i za uvek kvitira agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini. Votirala je izvesnu svotu novaca i za konačnu likvidaciju, — i ova pažljivost Kraljevske vlade, koja je učinjena prema ovome krupnom pitanju, sa kojim smo mi Muslimani najviše tangirani, moramo da odamo svoje priznanje.

Akt pažljivosti Kraljevske Vlade prema Muslimanima Kraljevine Jugoslavije došao je nedavno do izražaja i ostvarenja, tako je data stalna državna pomoć Islamskoj verskoj zajednici i obezbeđen je opstanak šerijatskih škola.

Iz svega ovoga, gospodo, ja imadem potpunu veru, potpuno pouzdanje u Kraljevsku vladu, pa ću glasati za proračun u načelu i pojednostina, u želji da ovaj naš rad bude srećan, plodonosan za Kralja i Otadžbinu. Time završujem ovaj svoj govor. (Aplauz i uzvici: Živeo!)

Potpredsednik Dr. Fran Novak: Reč ima g. senator Paja Obradović.

Paja Obradović: Gospodo senatori! Ja sam valjda najmanji među vama.

Ogromna većina od vas reprezentuje svaki sobom jednu krupnu intelektualnu potenciju, koja je dolazila do izraza na visokom položaju u strukturi državnoj ili društvenoj. I kad ste birani i imenovani za senatore pretpostavljalo se je, da svaki od vas ima dosta znanja i iskustva i ima mnogo snage da dade ono što traži i važnost i zadatak ovog visokog tela i što današnji ozbiljni i teški moment zahtjeva.

Ja sam kao seoski pop, koji čak ni proto nije mogao postati, iz kojih srećnih Nebljusa, za koje od senatora možda niko ne zna gdje su nego ja, upao među vas kao plebejac među aristokraciju.

Nevolja je još veća što sam pao među vas najvišim poverenjem Nj V. Kralja.

Da sam biran i Bože pomози. I ako su načelnici općinski kao što je Đurica Vojinović, Jandra Vlat-Đlović, Jovo Damjanović, Petar Petrović i njima ravni progutali gotov zalogaš što su ga pametniji od njih sažvakali, ja bih se bar uhvatio za njih i tješio s mišlju da se je mojom kandidacijom za senatora htjelo i njihovoj pameti da dade zadovoljština, pa bi slegao ramenima i rekao: „Kakva varenika, onakav i skorup“, i ne bi me čudno boljelo što sam na ovom mjestu nejačak, pa sad ne mogu ni da se držim na višku na kom sam, ni da se vratim na zemlju s koje me je otrglo.

Da je ovako kriva su i vaša mlada braća u Narodnom predstavništvu. Da se onamo ne budu zabarikadirali s razlogom da sam — što izborni zakon

ne normira — trebao sudbeno provjeriti ono što sam u drugom obrazloženom protestu napisao, možda ja ne bih među stariju dospjeo i ne bi bio jedan od 74 nego jedan od 325, pa bi se među 325 lakše sakrio nego među 74.

Tako je nevolja i moja i vaša donijela, pa je za senatora imenovan seoski pop koji nema ništa senatorsko nego slabe noge koje ga jedva uz petoro stepenice uznesu.

Ja sam znao šta znači doći u Senat Najvišim poverenjem Kraljevim i za me i za onog čijom voljom ovamo dolazim. Znao sam još bolje da ne mogu potkati one žice osnove koje mi najviša odluka kad ih snuje namjenuje, pa sam dok sam čuo da se o tom nešto govori, htio da izbjegnem ovu obostranu nevolju. Znajući da se jednom kad padne najviša odluka ispod nje ne može pobjeći, ja sam i rekao i pisao onima koji su trebali kazati, da ne osjećam snage da najvišem poverenju dadem satisfakciju, pa da ne bi rad da dođem na poziciju koju neću moći pokriti u kojoj ću sam sebe zgristi i samljeti jer je ponos lavlji a snaga mišija. Mi smo Ličani čudna nacija zbog tog ponosa pa zbog njega volimo reći kao i Kozaci: „Zdravo care u kremennoj Moskvi, mi Kozaci na tihome Donu“; ne sjedaj nas uza se, a mi ćemo kad ti treba ginuti; i volimo biti pametni među benastima nego benasti među pametnima.

Svrh svega toga pala je odluka i ja — u punoj vjeri da za to nijesam kriv — nemam kud nego da se hvatam za skut onom ko me je ovdje doveo. Držeći se za skut njegov ja tješim i razgovaram i vas i sebe, da je ovo najviše poverenje došlo s toga što je Nj. V. Kralj htio da dade priznanje i odlikovanje svima onima, koji su bez pritiska i u supor pritisku onih koji im sjede za vratom, bez spekulacije a osuđujući spekulaciju i prezirući političku spekulaciju, pored svih iskušenja i uprkos iskušenjima u koja su ih zavodili malkontentni defetisti, na moj poziv glasanjem svojim na izboru dali izraz svom intimnom osjećanju plamene ljubavi prema svom Kralju, dali dokaz svoga ispravnog građanskog shvaćanja i odazvali se sa puno požrtvovanja — jer su ih kinjili — svojoj nacionalnoj dužnosti.

A što je Nj. V. Kralj ispravljajući omašku usljed koje njihov osjećaj pravde nije bio dobio satisfakciju dao svoje najviše priznanje i odlikovanje i meni malom kao i vama velikim ja tumačim samo s tim što je htio da dade klasičan dokaz da miluje i male jednako kao velike, ako svoju građansku i nacionalnu dužnost vrše ispravno i nesebično.

Ja nijesam dao mnogo da nacionalna misao bude krunisana s uspjehom, jer nijesam mnogo ni imao. Ali sam dao sve što sam imao bez rezerve; i ne ostavljajući ništa lično za sebe prikovao sam zbog tog i svoju i svoje porodice sudbinu za ono sretno selo po dno Plješevice iz kog sam evo doveden među vas.

Davao sam bez računa i bez razmišljanja hoće li to biti sudbeno i za me i za moju porodicu.

I ako je to bilo malo, bilo je od srca; i bilo je iskreno; jer sam kao i ona jevandjeljska udovica dao svoju zadnju i jedinu leptu po čistom osjećaju dužnosti ne reklamirajući za se nikad ni toliko, koliko je potrebno bilo da mi se dade, da se drugi ne sablazne. U vrijeme kad se je s oslobođenjem uporedo zacarila i otimačina ne samo dobara materijalnih već

i moralnih, ni onaj, kom sam po srcu bio najbliži i kom sam najviše od svih pomogao da se zacari u onoj ličkoj vrleti, nije se spontano sjetio da mi to prizna, jer je bio preokurljen strepnjom: ako daje cvijeće drugovima, da ne će imati od čega sebi da spljete vijenac junački, pa je htio i onaj najmanji, koji bi me po pravdi bio zapao, da bude u njemu.

Istom kad je nastupila potreba da sam Nj. V. Kralj dade satisfakciju onima najpoštenijim i naj-nesebičnijim, koji su preko mene htjeli da dadu povjerenje nacionalnoj i državnoj politici, kojoj je od 6 januara 1929 godine On postao tumač i nosilac, dobio je uzgred i pop Pajo nebljuški za svoj mali ali iskreni prinos za nacionalnu stvar priznanje s mjesta najvišeg.

Možda se je i tim s najvišeg mjesta htjelo uzgred da dokaže da Veliki naš Vlada hodi stopama Hristovim. I kolika bila da bila nevolja, što sam ja nejačak i ludan doveden među vas jake i pametne, ja ipak velim: blago državi i narodu kojima vlada vladar, koji je s visine na kojoj je kroz oblak krilatih koji lebde oko njega pa nam ga zaklanjaju, kadar da ugleda i obaspe svojom miloštom i priznanjem i one koji po zemlji hode i krila nemaju.

Za me bi sada, a i za vas bilo najljepše da umrem.

Kad sam dobio saopćenje da je pala najviša odluka da imam biti ovo što sam, morila me je, doduše, briga, ako umrem negde na putu ili u Biogradu — pošto sam oko izbora potrošio što sam za sahranu svoju bio spremio — da ću uvući sretno mi kćeri u nevolju da se za sahranu mi zadužuju.

Ali je evo srećom i Finansijski odbor Skupštinski i Narodna skupština ma da je — a pravo je imala, jer i mi na sebi moramo štediti — poziciju 3a skresala u pola, povisila poziciju 3d, za Narodno predstavništvo i ne samo uzakonila troškove u slučaju smrti senatora, već i povisila. I koliko god su blagorodni, pa se za našu smrt brinu, a svoje u poziciji 3j, kao da im se ne da mrijeti i ne spominju, ipak su meni napravili zgodu da sad bez brige mogu zijenuti.

I da svemogućí Gospod, hvala mu, hoće sada da pošalje kakvu smrt da me udavi, ja bih se ne samo mogao izmaći iz grdne neprilike da sjedim kao neprikladan među vaše svijetle obraze, već bih vam prije ropca koji bi me udavio, nametnuo testamentarnu volju da me i ispratite onako kako priliči. I nametnuo bih vam dužnost da me sa svom funebralnom pompom sprovedete do željezničke stanice, jer bi rad da ležem u grob u mojim Nebljusima, gde sam vazda bio prvi i držim da ću prvi na žalost i ostati.

Prvi govor, koji bi se odnosio na moju borbenu prošlost u tuđoj državi molio bih u testamentu da mi drži g. Cerović, jer je on najborbeniji; a i slišilo bi da Crnogorac prvi divani, jer smo mi Ličani i Crnogorci nekako srodni i intimni i volimo se, to jest u koliko nam oni dozvoljavaju da budemo odmah iza njih.

Drugi govor koji bi se odnosio na vrijeme moga života iza oslobođenja do manifesta od 6 januara, kad sam bio pun kritike, molio bih da mi drži g. Miloje Jovanović, biv. ministar, jer je on kočizan, pa bi sistematski mogao i moje ondašnje duševno stanje ilu-

strirati; a tako bi i slišilo, jer je on Srbijanac, a ja se ni u najtežim momentima zablude nijesam sablaznio i teglio sam za najintegralnije jedinstvo sa Srbijom, jer sam tvrdo uvjeren da bismo, makar kako od nje rastavljeni, zakovrnuli.

Treći govor — da se akcentuira koliko me je manifest oduševio — molio bih da mi drži g. biv. Ministar Frangeš. On umije da govori s elanom i zanosom; pa bi govoreći o zemlji u koju odlazim hvatao ispod sunca misli s kojima bi me upriličio da iz nje na nebo vaskrsnem. A slišilo bi da Hrvat govori srpskom popu, koji je Hrvate vazda kao i Srbe volio.

Voda i herold sprovoda bio bi g. Teslić, da kao jerihonska truba objavi narodu da gubite druga, koji je volio umrijeti nego da se najvišeg povjerenja nedostojan pokaže.

Koljivo bi molio da mi nosi g. ministar Demetrović, jer je njemu prvom pala na um kombinacija da budem senator, pa je uzevši mog protukandidata na svoju dušu i nehotice i moju uprtio u naramak.

Duplijer bi najvolio da mi nosi — ali se bojim reći ovako živ da će me spržiti kao žeravica g. biv. ministar Simonović, jer je kao biv. pretsjednik Verifikacionog skupštinskog odbora hitao s rješavanjem moga protesta pa je sukrivac da sam ovdje dospjelo.

Automobil bi mi i bez molbe dao naš dragi pretsjednik Pavelić; da me zadnji put na pravom senatorskom „Pakardu“ proveze i odveze, jer bi bilo tajesno na onom škartiranom skupštinskom Bjuiku, koji mu je g. Kumanudi bio predirigovao.

Sa crnim florom pod žalbenu na do mjesto rodbine koračao bi iza mog mrtvog tijela moj stari, iz birzemana, intimni pobratim i jaki drug Jovo Banjanin. On bi onako ozbiljan i namrgoden bio najbolji izraz tuge što me gubite. Opjelo bi čitao i opojao me — ne bi prota Matija, jer se bojim da njegova molitva ne bi dospjela da me grješnika opravda... mnogo se bavio s politikom, a politika je vještica koja sapinje molitvu... ne bi ni proto Pavle, jer je navikao na vrlet, pa ne bi znao pod odeždom po asfaltu koračati... nego bi me opojao — prota Mihaldžić. Nakoliko je da je on od nas četiri dragom Bogu najbliži. Ali bi ga samo testamentarno molio da onda ne oblači salonrok oli ću reći redengot svrh mantije.

E još bad bi htio da mi u sprovod ide i gospodin ministar Pretsjednik, onda bih znao zašto sam srbovao u najteža vremena i pod skutom proklete i zločine maćije. A nek mi oprostí — morao bi; jer mi je kasno dao pristanak i ne pomišljajući da i favorit gubi šanse kad kasnije poteče, pa tim skrivio dosta da dodem među vas, jer su općinski mangupi mišljeli da je režim protiv mene, pa se nijesu bojali da rade ono što su učinili.

Ne treba ni da pominjem da bi mi onda moj gospodin protivkandidat za skupštinu napisao posmrtni panegirik u svom „Delu“ i donio fotografiju. On se već davno pokajao što mi je u pok. „Srpskom Kolu“ nije donio da me za vremena za se odobrovolji.

I tako bi po onoj — umrli Srbije pa da vidiš slavu svoju — bila za me najpogodnija prilika da se proslavim. — Ali ovo neće smrt, ne dao joj Bog,

da davi; pa pošto se mora divaniti strepim da ću se obružiti. Ne bih ja ni zbog vaš i ne bih ni zbog kraljevske vlade morao divaniti i ja i vi i kraljevska vlada znamo da sam ja najvišom odlukom Njegovog Veličanstva Kralja imenovan za senatora.

Pošto je prelazno stanje i pošto je i Ustavom i izbornim redom kapa prema našoj glavi skrojena, kraljevska vlada odgovorna je Njegovom Veličanstvu Kralju.

Logično je dokle god vlada uživa povjerenje Kraljevo, da senator imenovan najvišom voljom Kraljevom treba dok god drži mandat da toj vladi daje povjerenje i da joj votira proračun da državne poslove može finansirati i voditi. Ima li Kraljevska vlada ovaj najviši „Lese-pase“, — sasvim je naravno da joj ga ovakvi senator mora priznati. I ne bih ja imao ništa reći zašto joj ga dajem, dao bih ga bez razgovora i pogovora.

Ali ja ljubim Velikog našeg Suverena zbog kog smo ponosni stoga, što je njegov Veliki duh sinteza svih pozitivnih moralnih snaga našeg naroda i stoga što je Njegovo srce prepuno žarke ljubavi za narod i za državu. — I pošto nikakva vlada — neka mi oprosti dragi Bog — i da ju Sv. Sava postavlja u našijem prilikama i među nama ne može da bude onako idealno dobra kao što bi biti morala, ja kao lojalan dužnik za najviše povjerenje i kao istinski odan njegov podanik ne mogu dozvoliti da Njegovo Veličanstvo Kralj sam nosi odgovornost za ono što ona doseći ne može; i preuzimam na se svoj dio odgovornosti i velim: Ne dajem povjerenje i ne votiram proračun ovoj vanparlamentarnoj vladi samo zato što je ona Njegovim povjerenjem tu, nego joj votiram proračun i stoga što ju drukčiju u ovakvim prilikama, sa ovakvom naravi i sa ovakvim mozgom našega naroda, nijesmo mogli imati.

Gospodo senatori, ja sam čitav svoj život proveo u opoziciji i u borbi za demokratiju. Još 1895 godine bio sam na predlog univerzitetske omladine u Zagrebu izabran kao mlad kapelan u centralni odbor bivše srpske samostalne stranke. Kao opozicionar četiri sam puta u najtežim vremenima bio biran u sabor Hrvatski. Usovne sam naravi, pa i kad sam bo gubernamentalan samo sam oblačio ovčiju kožu na vučiju svoju čud. Ništa me nije moglo ni umiriti ni približiti da zbog svojih interesa zaboravim interese narodne i da se ne borim za demokratiju. Sve, iako sam znao da i demokratija ima svojih mana, znao sam i to da je ona najizrazitiji izraz suvereniteta narodnog. I ako za nju nijesmo bili zreli, u tuđoj je državi ona bila jedina mogućnost da svoju i građansku i nacionalnu ličnost sačuvamo.

U novu državu kad smo ušli potpuno nezreli, ja sam slutio da će se ona diskreditirati i da nas neće dovesti svrsi kojoj težimo. Bili smo bez dovoljne političke kulture i iskustva da sami sobom upravljamo. Bili smo antipodnih mentaliteta i prežustra temperamenta. A imali smo političke vođe koji su navikli da u lokalnoj i plemenskoj politici vode glavnu riječ. Prerasle su im snagu ambicije, a svaki... je htio da na narodne poslove i politiku narodnu i državnu udara isključivo svoj žig. A narodu sa nedovoljnom kulturom političkom dali smo najliberalniji — D'Ontov — izborni red, i tu nam je sam vrug prisvijetlio, da podelimo onamo kud je on htio.

Zbog toga je i parlamentarni naš život postao gnjio, truo i neplodan, i zbog toga se diskreditovala bila demokratija i dovela bila aman do provallije i narod i državu, da u nju padne i da se u njoj razbije i pogine.

Niko valjda koliko ja koji živim na dnu života narodnog, nije osjećao, koliko je bila okrenula k vrugu i praktika i taktika političkih stranaka, koje su se na ovaj izborni red oslanjale.

Ova taktika i praktika ne samo da je na vrhuncu političkog života diskreditovala bila i parlamentariizam i demokratiju, nego je na dnu života narodnog upravo rastresla, razdrkala, razljuljala i srušila i sve pozitivne temelje na kojima treba da stoji i da se gradi država.

Sav odgoj politički postao je naopak. Nastavilo se u istom i još gore pravcu, sa istom i još gorom žučljivošću u svojoj državi, kojom se je operiralo u tuđoj državi. I njesto da se svoja država u prvim i najtežim momentima života, koji je nametnuo teške i očajne posljedice ratne, podupre sa strpljenjem, s povjerenjem i ljubavlju narodnom, nju su minirali s demagogijom, s intrigama i partizanskim klevetanjem tako da je život društveni i na selu već bio paklu naličan. Apetit iznešen iz stare tuđinske države nije obzirom na teška vremena poratna i mučnu konsolidaciju svoden u granice, nego je — makar se je znalo da se nema otkud potkati — zločinački razvijen do oblapornosti i do paroksizma utopističkog. I ono volje za žrtvu što je iz čiste ljubavi i nevinosti kao osnovnu nacionalnu dužnost seljački još nepokvaren narod u stvaranje njezino bio unio prljano je tako — da se preobrazi u zajam koji ona mora s lihvarskim kamata isplatiti.

I ne samo da niko nije htio da masama tumači da država — ako još se ne da — nema otkud ni da živi a kamo li da plati i zajem i kamate, nego jekonzekventnim naporima da se apetit i oblapornost održi prebacivala odgovornost na političke protivnike.

Bez mrve zebnje da će to neuputan seljački narod demoralisati i ubiti mu svaku vjeru ne samo u one na vrhovima državnog života, već i u samu državu, klevetalo se do bestijaliteta odurno i putilo na zlo najgore. I dok je na vrhovima ustavnog parlamentarnog života čak i ono konstruktivne volje što je unešeno u svoju nacionalnu državu zločinački paralisano s pelivanskom politikom pomamnih vođa, koji su htjeli da jedan drugom otmu vagu i utegu u isti je mah u seljačkom narodu ubijana i vjera i ljubav prema svojoj državi. Tim više što je on u nju unio iz tuđe pojam i shvataye da ona nije on, i što je pravio uporedenja među ciframa dažbina momentanih i negdašnjih, ne važući valutu i strahovitu pustoš i razdor ratni.

Politika nije vođena za ljubav interesa države i naroda već u najblažem obliku rečeno — za ljubav načela „Kart pour l'art, kao vještina zbog vještine. I kao takva nosila je sobom sve razorne konsekvencije — u vrhovima da se otmu fetelje i kola salonska, i da se dobije ključ vrata, kroz koja se propušta na jasle; a na dnu da se za svoj pravac i taktiku mase kapacitiraju. Tako je licitacijom i klevetama partizanskim pogažen i rezon i moral i uprljan i pod noge bačena svetinja. Na vrhovima klubovi, u klubovima diktatori, jer poslanici su zbog D'Ontova izbornog reda bili ne drugovi nego evnusi koji su morali zbog straha da

ne budu bačeni svaki u svojoj strane svome Dalajlami praviti špalir i držeci distancu temenati; a na dnu provincijskog i seoskog života isplivali su na višak — da mogu zaludivati i terorizirati masu, pa od nje stvoriti rulju, izvan vrlo malo čestitih i zamadijanih koji su teško stradali — svi spekulanti, šćardžije, vikači, galamdžije, dotadanji „Zjajibene“, „propagande“, „pr-sani“, „lisani“, „kabline“, „zavračenići“, „načvari“ i već kako ih narod sve zove, pa su u poziciji seoskih vođa, agitatora, načelnika, vijećnika, starješina, općinskih lugara i pandura sjeli za vrat narodu da mu piju krv.

Nije onda čudo što je uz takvu i taktiku i praktiku najdonji dio naroda gubeći vjeru u svakoga i u sve u što je nekad nadu imao u nerodnim godinama zatvoren s dvora u granice države, da se emigracijom i zaradom u inostranstvu ne može ispomagati bio već na krajnoj granici da se sankilotizira i jakobinizira tim prije što je razdražen klevetama vidio na vrhu samo „lopove“ a kod kuće drastične primjere kako se pod zaštitom stranaka i državni i općinski novac od njega uzet harči i rasiplje.

Videći to, a slušajući svaki dan od seoskih vikača i agitatora da na vrhu državnog organizma svi krađu, a trovan podmuklim pisanjem partizanskih novina kao na pr. u pok. „Srpskom kolu“ koje je u 30—50 ekzemplara besplatno dolazilo u svaku skoro parohiju — da Kralj stoji 57.000.000 godišnje, a sva narodna skupština samo 44.000.000 — on je pod ovom sugestijom da je Kralj skupa institucija, pogotovo kad se ne miče i pušta da drugi kraljuju, već bio do tle došao, da su ga mogli povesti kud su hteli i — kud su ga svjesno i hotimice vodili; jer iako se još nije smelo kroz srpske novine pisati, da se je na Balkanu diskreditovao monarhijski oblik države, pisalo se je to u „Narodnom valu“ hrvatskom, a u srpskim se samo spremala dispozicija u narodu, da se i to bude smjelo otvoreno pisati.

Za politički nezrio narod sa različitim mentalitetom i plemenskim shvaćanjem, a u prvim momentima života nacionalne države stvorene iza pustoši rata bili su i demokratija i parlamentarizam bez kautela individualnih izbornih srezova, bez cenzusa ili pluralnog sistema i bez gornjeg Doma utopija; a demokracija na bazi d' Ontova izbornog reda prosto jedno zločinstvo. I bio je krajnji čas da se ona odbaci jer bi upropastila bila i narod i državu. Tim prije i tim sigurnije, što se je naporedu s njom počeo etablirati i potpuni liberalizam kulturni, koji je s vrhova rušio i Boga i svetinju. Konsekventno dakle u svakom pravcu — da bude tabula rasa potpuna, da demon na nju može pisati svoju azbuku.

Stoga sam se ja s punim srcem obradovao i manifestu od 6 jan. i konsekvencijama koje su iz njih izišle, jer je naš cio život politički i parlamentarni, a zbog toga i građanski i društveni postao nakazan. Stranački lideri postali su bili baci i pelivani politički. I najbolji od njih, sve i koji nije htio, konsumirao je svoju snagu u to da barata s politikom kao s vještinom zbog vještine bez obzira na interese narodne — da jedan drugom dobode da sam ostane na bucalištu. Zbog toga se i ova i život politički bio kristalizirao u klupko zmija političkih koja je jedna drugu grizla, jela i žderala, da sama na vrh izbije, stoga je sav taj politički život bio ne-samo gnjio, truo i neplo-

dan, već je doveo bio u opasnost i narodno i državno jedinstvo.

Ucrvala se bila demokratija, pa je u rukama bakova političkih od poštene cure postala nevalalica i bestija, koja je kužila svakog koga se je dohvatila a specijalno neuku sirotinju.

A makar kakva da je bila klizavica u onim očajnim prilikama u ambijenu opterećenom i mentalitetom separatističkim i antipodnim plemenskim i bremenom spekulativno-kapitalističkim i grdilom poratno-korupcionističkim, na kojoj su osrednji mozgovi mogli posrnuti, oni koji su imali i morali biti veliki i reklamirali za se pravo da budu veliki, nijesu smjeli posrnuti.

Ne samo da su posrnuli i oni, nego su povukli sobom i sav narod u jednu psihozu, od koje je i zbog koje je naša država bila postala prava pandemonija. Nije onda čudo, što je najviši vrh na kom do izraza dolazi demokratija postao razbojište zbog koga smo ostali sramotni pred cijelim kulturnim svijetom, a sebe bismo bili upropastili, da nam Bog nije u to vrijeme darovao Vladara kakvog imamo.

Ja neću da ulazim u analizu. Znam samo da i danas politički život ljudi, koji zbog toga teško boluju i koji i sad nose žaovicu na srcu. Neka se samo povrati prava demokratija koja donosi kao atribut i izraz parlamentarnu Vladu, mi ćemo ubrzo opet dospjeti ondje gdje smo bili prije manifesta.

I po mom shvaćanju, makar koliko se to po mojoj demokratskoj prošlosti ne očekuje od mene, ja otvoreno i iskreno velim: ja vazda a specijalno pod Vladarom ovakvim kakvog imamo volim procrjetljeni apsolutizam nego parlamentarnu demokratiju, a prema tome volim još za dosta vremena vladu koja od nas ne zavisi, a sama veli da ne bi htjela ostati kad naše povjerenje ne bi uživala.

Mi još nijesmo ozdravili, samo smo nešto prizdravili, i bolest bi se mogla povratiti. A recidiv je daleko opasniji od prvog napada. Da ozdravili nijesmo najbolji je dokaz onaj sinoćnji govor g. Jankovića. Ako pored svih kautela i garancija koje nosi izborni red i utvrđuje ustav državni, ipak i u Senatu, u koji bolesnik ne bi smjeo ući, može da dode do izraza onako shvaćanje, da se ponovo otvori ustavno pitanje i njegovo preradivanje, s utvrđivanjem četiri banovine, koje bi nam opet dale u tri — plemenske granice, a u četvrtoj — medusobno razbojište, i ako se traži da među Hrvatima služe Hrvati, a Srbi među Srbima, onda je jasno kakva bi tek shvaćanja dolazila do izraza u pravoj parlamentarnoj demokratiji.

Gospodin Gavrila, da je znao da će to čuti, bojim se da još ne bi bio rekao: „Pomažimo ovu vladu, da je možemo posle rušiti“. Ja tako ne mislim. Pa makar me nekadašnji drugovi i pobratimi nazivali da sam postao „drug izdajica“ demokratije, dajem svoje povjerenje Vladi ovakoj kakva je i votiram stoga joj ovaj proračun.

Dovoljno su ga pretresla i naša mlada braća u Skupštini i dovoljno su ga pretresli i prokritikovavli i moji pametniji drugovi; a pošto bih bio rad, da ovaka Vlada bude dužeg vijeka, dok ne ozdravimo, ja ću je upozoriti na neke momente, koji se pod njom, a držim bez njenog znanja, potkradaju i narod oneraspoložavaju i čine mu grdnu štetu. Ne poslušaj li me, onda je jasno, da ću ovo mjesto „poljubiti, pa ostaviti“.

Gospodo senatori, pošto je vrijeme skupo, ja ću ostaviti za drugi put da iznesem ovdje neke stvari, na koje bih imao da upozorim Vladu. Ima tu jakih i teških momenata, ali to ću sve iznijeti drugom prilikom. A sada završavam svoj govor. (Aplauz)

Prešednik dr. **Ante Pavelić**: Reč ima g. senator Stevan Mihaldžić.

Stevan Mihaldžić: Gospodo senatori, pada mi na pamet ono tamno doba početkom rata, kada smo s one strane brave, u bivšoj Austro-Ugarskoj, u samicama svojim, tražili kako ćemo da utučemo zamišljenost, zabrinutost i patnju svoju, pa smo molili da nam se učini bar ta milost: da nam se dade poneka knjiga, da je pročitamo.

Tom prilikom dobio sam Bibliju i moram da priznam, g. senatori, da nikada u mom životu nisam sa takvim razumevanjem čitao bibliju kao baš u to doba. Onda sam potpuno razumeo proroka Jezekijela koga je Bog izveo na poljanu punu kostiju mrtvih, koje je trebalo oživeti i duhom zadahnuti. Onda sam potpuno razumeo tog proroka, kome je Bog rekao: uzmi palicu i napiši na njoj ime Judino; uzmi drugu palicu pa napiši na njoj ime Josifovo; uzmi treću palicu pa napiši na njoj ime Jevremovo; uzmi je nalice pa ih dobro sveži zajedno i podaj u ruku Davidu neka ih on drži sve dotle, doklegod ga deca ovog naroda ne zapitaju: šta ti to držiš u ruci, zar nam nećeš reći! I ja ću od ta tri naroda stvoriti jedan narod koji će postati snažan i jedinstven neće biti dva carstva da se glože i da se uvijaju u kumirima njihovim; i da se teraju u svojoj zanešenoj osveti, nego će biti jedno carstvo, a toga carstva biće gospodar sin moj David njegovo potomstvo.

Potpuno sam razumeo ovaj program narodnog rada i za nas. Razumeo sam ujedinjenje našeg naroda vezivanjem tri palice u jednu, koja će biti u ruci jedinog gospodara i vladara koji će vladati sa celim ovim narodima koji živi na onoj zemlji, na kojoj su živeli i pradedovi i praoci njegovi. I kad sam, gospodo, ugledao taj skiptar ujedinjenja Jugoslavije u ruci Njegovog Gospodara, našega Kralja on mi je sinuo, kao u proročkom sjaju, kao prorok božji sa skiptrom narodnog ujedinjenja, jer sam bio tvrdo uveren, da će se to ujedinjenje naroda izvesti potpuno i to zato, što narod srpski i narod jugoslovenski nikad nije bio mrtve kosti, nikad nije bio mrtvo telo bez duha, nego je taj narod jugoslovenski od vjkada bio pun duha, pun jedinstva i radio je celog svog veka najviše na tome, da to jedinstvo provede. Šta je inače drugo, gospodo moja, ono najstarije naše delanje naše solunske braće? Solunska braća polaze iz Soluna i najviše na teritoriji našeg Jugoslovenstva delaju i stvaraju jedinstvo jezika.

Stvaraju jedinstvo jezika crkvenog, koji zahvati ne samo Jugoslovenstvo, nego se raširi na čitavo Slovenstvo. Pa vladari svih Jugoslovena u celom svom radu uvek su išli za tim, da sjedinjuju ono što se sjediniti ima i da se sjedini Jugoslovenstvo. Na Balkanu su se neprestano vodili ratovi i protiv Rima i Mađarske i drugih zemana, a sve u težnji da se dode do kakvog jedinstva. Car Dušan je tražio Primorje da tamo udomi sestru svoju, da veže tamošnji živalj jugoslovenski sa živiljem srpskim. Kći cara Lazara udata je za Nikolu od Gare, opet zapadnjaka Jugoslovena,

udata je namerom da se stvara jedinstvo. Pa onda ustanak braće Jovana Horvata, velikog župana Baranjskog i njegovog brata biskupa Zagrebačkog i ostalih zapadnjih i istočnih Jugoslovena, — pokazali su da je jaka bila i onda težnja ujedinjenja narodnog.

Ta borba vodila se ljuta od Budima pa do Mora, svuda se je širila misao jedinstva Jugoslovenskog.

Ta borba je stvarala jednu odbranu od napadaja Turskog. U toj odbrani imali bi se spojiti svi Jugosloveni, pa da stane kao jedna celina protiv napadača turskog.

Te ideje su dovele Kralja Tvrtka na Kosovo, te ideje su dovele i ostale ustaše toga doba na kosovsku bitku, ali jača je bila Turska najezda. Ona je slomila i otpor Evrope, slomila je i otpor Jugoslovena. Ali zato još nije Jugoslovenstvo izgubilo svoju nadu, da će ipak do jedinstva doći.

I pod tom Turskom upravom mudra braća od Bosne Srebrene u svojim brevijarima sačuvali su na pragovima samoga Rima jezik slavenski u crkvi zapadnoj. I tako mi danas imademo i na zapadu, i na istoku slavenski jezik bogoslužbeni, samo treba da ga prihvatimo, samo treba da ga izjednačimo, samo treba da ga uvodimo, pa da uprkos svima onima, koji bi gazili po našem duhu i po našem telu, uprkos svima onima koji podmeću nogu na svakom koraku svima nama Jugoslovenima, — da uprkos svima njima pokažemo, da imamo stvoriti jedan jezik u crkvi svojoj jedan jezik, koji će vladati u celome narodu, kao što je bio za braće Ćirila i Metodija (Pljeskanje). Pa, gospodo moja, posle izgnanja Turaka, kad je opet druga vlast prevladala i pokazala svoju silu i lomila rebra Jugoslovenstvu na sve strane opet se pokazalo najpre u Ilirstvu, a posle u imenu samoga Jugoslovenstva borba za jedinstvo. Pa da spomenem samo znatnoga velikana Petra Katančića, da spomenem samo njegove ideje, koje je on imao kao bibliotekar univerziteta u Budimu, da spomenem samo kako je on rekao, kako je jezik slovenski jedna celina i, nabrajajući sve pokrajine, gde se govori, kaže: „Ko to ne zna da je to sve jedna celina, da je to sve jedan jezik, a da je među njima, — kaže on — najodličniji jezik predela Dalmacije, Bosne i Srbije? To je rekao Petar Katančić u ono doba, a njegovi učenici navadaju krasne izvodice iz tadanjih pesnika jugoslovenskih i navadajući te pesmice oni kažu: „Pokušaj, prevedi taj stih, ako hoćeš na latinski, ako hoćeš na grčki, ako hoćeš na francuski ili na engleski, šta ćeš videti? Videćeš to da ni na jednome jeziku nećeš naći one lepote, one krasote, koje se nalaze u svima tim pesmicama pesnika naših.“

I, gospodo moja, borba za Jugoslovenstvo proširivala se. Za to su opet poslužili oni krasni spomenici naši, kao što je spomenik koga je baš Petar Katančić usred Rima pribeležio sa groba Katarine, Kraljice Bosanske, žene Tomaša Bosanskog, koji on sravnjuje sa svojim zapisima sviju jezika iz onoga doba, pa se vidi daleka zaostalost drugih, a lepota i krasota prema našem jeziku. Kao što su ti spomenici pomogli da se pošovanje jednog jugoslovenskog jezika što većma ukoreni u narodu, to su isto pomogli i brevijari male braće koje sam malo pre spomenuo. Borba najpre Ilira pa posle Jugoslovena bila je žestoka, ali je bila takva da je omogućila da pokaže visinu duha jugoslovenskog. Bila je takva, da je mogla da dokaže, da u celom Jugoslovenstvu vlada jedan duh, jedna

duša i najžešća želja za narodnim jedinstvom. To je bilo još u tim vremenima, a posle se to za Račkoga, za Štrosmajera, Jelačića i drugih sve većma i većma širilo i razvijalo.

Sve je ovo, gospodo moja, shvatio naš uzvišeni Kralj i gospodar, kad je uzeo skiptar vezan čvrsto u jednu jedinicu, kad je pokazao narodu i kad je proglasio Ujedinjenje Jugoslovenstva.

Svi ovi navodi, koje sam spomenuo, dabome samo letimično hvatajući ovde onde, jer takvih imamo toliko, da ih nismo kadri izređati u jednom govoru; svi ti podaci pokazuju nam, da je Jugoslovenstvo živo, da je živo bilo stotinama — da ne rekнем — hiljadama godina i da je to Jugoslovenstvo uspješno, iako polako, iako sa velikim protivnostima, uvijek dolazilo u jednom istom pravcu, dok najposlije voljom Njegovog Veličanstva i njegovim uzvišenim shvatanjem ne bi proglašena Ujedinjena Jugoslavija.

I sada, gospodo moja, podnešeni proračun, budžet, ja nikako drukčije ne mogu da shvatim nego kao veze, koje sve tešnje i tešnje vežu one tri palce jedinstva narodnoga, cio budžet nije ništa drugo nego učvršćivanje, ojačavanje toga jedinstva. Na tom radi prrosvjeta, na tom radi školstvo, na tom radi saobraćaj, tom radi privreda, na tom rade sve struke našeg budžeta i u svim strukama ide se zatim, da se što tešnje i tešnje veže jedinstvo Jugoslovena.

Kad je to tako, gospodo, možemo li mi o budžetu razgovarati drukčije nego kao o jednoj stvari, koja je neophodna za nas, bez koje mi danas još ne možemo da postojimo. Jer naše jedinstvo, naše Jugoslovenstvo još nije tako povezano, da bi ono moglo samo svojim silama, svojom snagom da tjera bujno i da se razvija, nego moramo da pritežemo još one veze koje ga održavaju. Ako te veze po gđegde pritisnu i koju dušu, pa može biti baš onu, koja je cijeloga svoga života težila za jedinstvom narodnim, pa joj sada čudno izgleda, da baš ta veza i nju prihvati i priteže u onu zajednicu, kada se to vidi, što mi znamo drugo reći, nego, Božja je volja tako, nije se moglo drukčije.

Sa ovim ja neću da kažem, da o budžetu ne treba i da se o budžetu ne može razgovarati. Ja znam da se tu ima šta da razgovara, ali razumno tako, da se ne remeti celina, nego da se ta celina kao svetinja čuva, a to je Jugoslovenstvo, koje treba za večita vremena da se čeni. (Pljesak)

Gospodo, imamo mi tu u Finansijskom zakonu i u drugim zakonima sitnica, koje čoveku dolaze vrlo često smešne po ovakvom shvaćenju cele stvari, gde se na primer za 12,000.000. prihoda smeta narodu one okoline, da postane moćan činilac i da dobije ono što mu je kao zemljoradniku od najpreče potrebe. Ima tu stvari, gde se doseljenici naši muče, da već dve godine nisu kadri, da se pomognu, niti imaju načina da se izvuku iz nevolje; iako su stigli najlepši izveštaji o njihovom stanju, oni se ipak nalaze u bedi i nevolji.

Gospodo, ima svega toga, ali ja se uzdam u uvidavnost naše zemaljske vlade, koja drži u ruci one palice ujedinjene Jugoslavije i u mudrost njihovu, da će oni pripaziti, da ne odštete i ne uvrede ni jedne duše, da će u održanju jedinstva našeg gledati da spasu sve ono od našeg naroda što se spasiti može i mora. Jer, gospodo, mi smo još uvek malen narod, koji treba da broji svaku svoju jedinicu, koja mu treba i

da je čuva za budućnost, jer ne znamo ni danas što nas sutra čeka i na koga ćemo sutra da računamo. Ja se uzdam u mudrost visoke Vlade i molim je da pored ovog budžeta posveti najveću pažnju, iskrenost i širokogrudost u pogledu ekonomskog napretka našeg naroda. U vezi s tim izjavljujem da ću glasati sa oduševljenjem za ovaj budžet, ali u čvrstoj nadi, da će mi visoka Vlada izaći u susret i učiniti sve ono što od nje zavisi, da se našem narodu pomogne onoliko, koliko je to u današnjim teškim prilikama moguće. U to ime izjavljujem da ću glasati za budžet. (Pljesak)

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Reč ima g. senator Atanasije Šola.

Atanasije Šola: Gospodo senatori. Dozvolite da uzmem slobodu da se spustim iz onih visokih regiona elokvencije i da vam kažem, po primeru mnogo uvaženoga našeg druga g. Paje Obradovića — da i ja spadam među one koji nemaju krila, pa da se spustim na zemlju. Tokom ove načelne debate toliko je mnogo rečeno dobroga, jedroga i stvarnoga da bi meni, kao pretposlednjem govorniku, danas malo ostalo. Medutim, vršeci danas svoju dužnost, ja mislim da vas neću mnogo uznemiriti ako vam i ja uputim nekoliko reči, a sve u dobroj nameri da svoju dužnost izvršim savesno i pošteno.

Pre no što predem na današnji zadatak, t. j. da govorim o budžetu državnih rashoda i prihoda, ja vas molim, g. senatori, da mi dopustite da vas potsetim na jednu stvar, o kojoj sam ovde govorio još pre tri nedelje. Ticalo se opet naših bosanskih šuma. Nemojte misliti, gospodo senatori, da mi Bosanci živimo u psihozi naših bosanskih šuma. Nama su Bosancima šume ono što primorcima more. Našim šumama, lepim zelenim i prostranim šumama, zapretila je jedna strašna opasnost. Izneo sam bio predlog da se jedna štetočina zvana „Nona“, leptir, koja tamani naše šume, što pre uništi i to dokle je još vreme. Naveo sam primer da je to ozbiljna stvar, da to nije preterivanje, da to nije vučenje izvesne koristi u stvaranju nekih radova u kraju u kome sam biran, nego da je to jedna teška i velika opasnost po naše šume. U Čehoslovačkoj upropašćeno je do sada oko 600.000 hektara šume za 4—5 godina. Ni oni, iako vrlo kulturni i bogati, nisu mogli uspeti da doskoče tome zlu jer su zadocnili. Vrlo mi je milo što i g. Ministar šuma i rudnika izradio projekat, po materijalu koji su mu njegovi stručnjaci dostavili, da se sa tamanjenjem toga zla počne još ovoga proleća. Čuo sam da je sve gotovo samo nema onoga što je najglavnije! Baš je dobro došlo što je g. Ministar Finansija ovde da čuje, da još nije otvoren kredit i da novac za tu svrhu nije stavljen na raspoloženje.

Gospodo senatori, ja ovde odlučno kažem ako se taj kredit ne otvori najdalje do 22 marta i novac ne stavi na raspoloženje, kako bi se moglo ostvariti prema za radove, koji će moći početi tek oko 15 maja, što je krajnje vreme, onda smo mi ove godine upropastili sigurno 5.000 hektara šume, a kroz 2—3 godine nama više spasa nema. Ovo je stručno mišljenje i ja neću da vas zamaram naučnim formulama, jer ja mislim da ćete se saglasiti sa mnom, g. g. senatori, da uputimo jedan apel Kraljevskoj vladi, da uzme odmah u postupak ovu stvar, jer ako stradaju ove šume onda, naravno i sasvim logično, i državni fiskus pretrpiće strahovito zbog toga. Troškovi se tra-

že — to je važno da napomenem — svega oko 5—7 miliona dinara.

Drugo je pitanje ovo. Drinska banovina, koja me je poslala ovde, kao nosioca svoje senatorske liste, u Senat, izložena je strašnoj bedi, usled nestašice hrane. Drinska banovina nije bila do sada proglašena pasivnim krajem, jer u njoj doista ima i potpuno aktivnih krajeva; ali, usled elementarnih nepogoda, koje su vladale, a to će mi potvrditi i gospoda iz onih krajeva, nastala je beda u mnogim srezovima te banovine, zbog nestašice hrane. Ti su srezovi ovi: Sarajevski, Rogatički, Čajnički, Višegradski, Vlasenički, Srebrnički, Užički, Zlatiborski, Ariljski, Moravički, delimično Požeški i Crnogorski. Ti su krajevi pogodeni istom onakvom nestašicom hrane kao najzabitniji krajevi u Hercegovini i Crnoj Gori, jer je suša utamanila stočnu hranu. Svet ne zna šta da čini. Evo, opet se sneg sprema! I ja molim Kraljevsku Vladu, da omogući zadnju pomoć, jer se ne možemo nadati da će sneg okopneti pre dve-tri nedelje, a pomoć je hitna. Pomoć treba da doznači Ministarstvo socijalne politike, preko Drinske banovine, koja je učinila sve što je mogla, na čemu joj odajem zahvalnost, ali izgleda da su iscrpena sva sredstva. Treba nabaviti hitno stočnu hranu, koja ne treba da se pokloni, nego da se da na početak, i da se dadu doznačnice za besplatan prevoz železnicom.

To bi bila dva hitna pitanja, koja sam morao istaći, pre no što predem na glavnu stvar, a to je današnji budžet, koji stoji pred nama.

Ja sam, gospodo, pažljivo saslušao G. Ministra finansija, i izjavljujem lojalno da me je ubedio, potpuno ubedio, i ja vidim da ovaj budžet, ovakav kakav je, jedan budžet nevolje! Kod nas ima jedno ukorenjeno mišljenje, da kada budžet raste, to znači nazadovanje, raspikućstvo itd. Međutim, nije tako. Ako je budžet uravnotežen sa prihodima, onda, kada budžet raste, to je dokaz napretka. Međutim, ovaj budžet je pravljen ne prema potrebama, nego prema mogućnosti pokriva, prema snazi narodnoj. Mnoge su potrebe zbrisane, samo da se narodna snaga, narod sam, ne opteretiti premnogu. I za to ja mislim da je budžet realan i da je ostvarljiv. Međutim, na više mesta spominje se da je zavedena t. zv. štednja. Štednja je neminovna, kada su ovakve prilike. Samo, ima štednja i štednja! Ne može se štedeti onde, gde to teško pogada dotičnoga. Ne može se, na primer, štedeti od siromašnih činovničkih plata. Budimo iskreni, gospodo. Činovnici su sirotinja. Druga bi stvar bila, da su životne prilike bolje. One su se popravile mnogo i mnogo, ali ipak nisu danas takve, da se ovaj novi teret može podneti. Kad bi kirije bile nešto jevtinije, činovnik bi lakše podnosio ovo smanjenje dodatka na skupoću; ali, kirija mu proguta trećinu plate. I zato sam ja primio na znanje onu napomenu G. Ministra: da, ako se prilike poprave, ako se budu pojavili suvišci u nekim pozicijama, prilikom uterivanja poreza itd., da će se onda ipak neka naknada učini našem vrednom činovništvu, pa makar i docije. Makar neka se nadaju da će jednom biti bačen pogled priznanja na njih i time biti olakšani u teškom životu koji oni provode. Ali, u vezi sa tim, mogu odmah reći da administracija nije na svojoj visini, kao što ste to mogli čuti od mnogih gospode kolega. Iako je Kraljevska Vlada od 6 januara do danas učinila mnogo za poboljšanje administra-

cije, ipak administracija nije mogla doći do onog stupnja, do koga bi trebala da dođe. U detalje neću ulaziti, a o tome imam mnogo primera. Držim da bi jedan od glavnih zadataka Kraljevske vlade trebao da bude taj da se ide u pravcu uprošćenja administracije, — a to je moguće postići s obzirom na Banovine, koje su u narodu dobro primljene. Samo, te Banovine nemaju još dovoljno onu kompetenciju, koju bi one trebale da imaju. Narod kaže često puta „Banovina, to je dupli kolosek“, jer uvek jedno rešenje mora da ide i Centralnoj Vladi na odobrenje. Resorni Ministar ne može fizički da udovolji svim svojim obavezama, u tome pogledu. I ja sam bio, godinu i po dana na jednom takvom položaju, na čelu jedne pokrajine, pa nisam fizički mogao da svršim, na vreme, sve što je bilo u mojoj nadležnosti. U toliko je to pre slučaj sa jednim Ministrom čija je nadležnost mnogo šira. I zato, gospodo, ja mislim, da Banovinama treba dati širu kompetenciju. Na taj način rasteretio bi se veliki broj činovnika u centrali i time bi bila učinjena velika ušteda. Ban bi došao do izraza. Ban bi, po mome mišljenju, trebao da bude kao neki član Vlade; da prisustvuje zajedničkim sednicama i učestvuje u vešanju o potrebama krajeva koje on zastupa. U ostalom učinjene su i sugestije i nagoveštaji Kraljevskoj vladi, u tome pravcu, — i ja se nadam da će se u tome pogledu nešto i učiniti. Toliko sam imao za dužnost da kažem o administraciji. — Sad, gospodo senatori, dozvolite mi da predem na politiku današnjeg vremena ili stanja, da kažem iskreno i otvoreno šta ja o tome mislim, jer sam zato i poslan na ovo mesto, — a tako ja shvaćam i svoju dužnost. Reći ću otvoreno šta ja o tome mislim. Možda ću katkad upotrebiti i sliku da plastičnije i izrazitije predstavim ono što mislim. — Ja delim, gospodo senatori, naš narodni život, ili našu narodnu istoriju — jer ovo što ću spomenuti već je zabeleženo na stranama naše novije istorije — u tri epohe: prva je epoha pojava velikog vođa Kara-Đorđa. Kara-Đorđe je onaj koji je u srcu Šumadije razvio barjak oko koga su se okupili svi vrlji, hrabri i pošteni sinovi zemlje. Svi su oni ustali na borbu za oslobođenje naroda. I zaista, mala Šumadija prikupila je sve nahije pod zastavu da ginu za veliku ideju narodnog oslobođenja i ujedinjenja. U toj borbi bilo je raznih faza, bilo je padanja i stradanja, bilo je dizanja i spuštanja, ali je na kraju krajeva ipak došlo do velikog doba kada smo svi mi, zaneti idejom oslobođenja i ujedinjenja, i oni koji su bili u Šumadiji, i oni koji nisu bili u Šumadiji, prihvatili tu borbu i pošli za onim barjakom, koji je u svoje vreme Kara-Đorđe razvio, počinjući borbu na svim frontovima i na svakome mestu.

I to je trajalo duge i duge decenije, dok se nije 1918. godine svršilo sa jednim punim triumfom, kada je čitava nacija dočekala ono čemu je težila i kada je postigla ono o čemu je vekovima sanjala. Na ime, da budem jasniji, ja mislim pored svih političkih trzavica, koje su se u to vreme kao uvek u svagdanjem životu pojavljivale, uvek je prevladavala ona velika spasonosna ideja: osloboditi se, i ona je dovela do 1918. godine. To je druga epoha! I tada je veliki vođa, potomak velikog Kara-Đorđa stvorio našu današnju Jugoslaviju. 1918. godine i dao je nama u vidu jednog velelepno domaćinstva, i kazao trojici braće: Sedite, eto to je Vaš dom! I mi smo ušli i divili se našem domu, oslobođena ujedinjena tri brata, i pristupili smo svome ognjištu i

grejali smo se na najsvetijoj vatri domaćeg slobodnog ognjišta. I šta je bilo: dva, tri do četiri dana, nekoliko sedmica i počese braća da se prepiru; te ovaj kaže: ja imam pravo da sedim tu, a onaj kaže: ne, ja ću tu, i došlo je već do toga da su ta ujedinjena braća bila gotova da taj svoj velelepni dom poruše, ali u tome dode onaj koji ga je i stvorio i koji reče: stoj, kuda ste zalutali! Tako je došao 6 januar, — treća epoha.

Zašto naglašujem ovo! Jer od ovoga dana, od 6 januara, ja mislim da nastaje nov život našega naroda. Ja ne preterujem i pokušaću da to i dokažem. Ono vreme od 1918 godine do 6 januara 1929 godine ja, kada bih bio istoričar, ja bih to iskinuo iz istorije, jer nam ono ni malo ne služi na čast. Dobili smo velike tekovine, dobili smo veliku državu, dobili smo ono što smo želeli vekovima i u malo nismo sve to upropastili. I zato, gospodo, ovo je treća epoha, jedna velika epoha, koja pretstoji, i ja se nadam da će se ona i ostvariti. Naravno, zavisi mnogo i od nas, hoćemo li mi biti valjani saradnici onoga koji nas predvodi. Ako mi idemo verno i u korak, to ćemo i postići, a ovo što je stvoreno 6 januarom i posle 3 oktobrom i 3 septembrom it.d., to su samo pretznaci onog velikog doba, u koje ćemo ući. Nije to tek onako jedna lepa reč, jedna fraza, nego je to zaista jedno doba preporoda. Ja tako to zamišljam, gospodo. Jer, ako se mi ne preporodimo, nego zadržimo one stare naše navike, stare zaševice, stare tradicije, do kojih mnogo držimo, onda ćemo promašiti cilj i nećemo postići ono što inožemo da postignemo.

Kada mnoge skeptike o tome uveravam, mnogi šeznu ramenima: jeste, nije, i to je stranka, i to će biti stranka neka! it.d. Nije govor o stranci, nego je govor o pokretu, o stvaranju jednog novog doba, o jednoj renesansi Jugoslovenskog naroda, — ja tako zimišljam, — jer ako je stranka, ili nešto tome slično, mnogi i mnogi od nas ne bi tu došao.

Stranku smatram kao jednu organizaciju, da se to provede po jednom, drugom, trećem, koliko ih bude, ali ne svakako u starom smislu, da se mi zavadamo i krvimo, nego svakako da radimo konstruktivno. I baš zato što predviđam da je na prvom mestu jedan konstruktivan, složan rad potreban. A generacija, kojoj čast imam da pripadam, bila je uvek od akcije, i to borbene akcije, naravno, dok je tuđin nama gospodario niš smo za razornu akciju. Posle oslobođenja, u svojoj državi, mi smo za akciju konstruktivnu, i zato kao ljudi od akcije mi se zatažemo skroz i potpuno za ovaj pokret, mi smatramo, da je dužnost svakoga Jugoslovena, koji oseća pošteno i koji misli da je država preča od svega, da se založi i ide putevima, na koje je ukazao njegov veliki voda.

Ali pošto je to pokret, tu mora da se zna jedna prava linija, — prava linija bez krivudanja, bez krivolje! Jer kao god što veliki Vožd Karadorde nije nosio onu zastavu od čoveka do čoveka, pa ih vrbovao za svoje ideje, nego su ljudi dolazili pod zastavu i tu polagali zakletvu i išli za tom zastavom u borbu tako mislim, da i ovaj pokret treba da je kao prava i određena linija, koja ne krivuda ni desno ni levo, koja ne pravi kompromise ni sa kime. Dobro došao svaki, ali ono što je osveštanje i što je dobro i što treba da bude pravo, to ne sme da ide ni desno ni levo, da bi se pridobio ovaj ili onaj, da bi se privukla ova ili ona bivša veličina. Svaki je dobro došao, ja ponavljam,

samo kad dode, treba da pošteno položi zakletvu tome pokretu, toj novoj zastavi, i brat nam je i kao i mi svi jednak u svakom pogledu.

Zato ja naglašavam opet: nesme se praviti kompromis zbog časovite koristi i zbog časovitog uspeha. Treba ići smelo svome cilju i to treba ići ubrzanim tempom, jer nas je vreme prsetiglo. Mnogi narodi koji su u našem susedstvu, ili koji su malo podalje na zapadu, naročito zapadni narodi, oni su otišli, „oddipali“ daleko, i mi moramo da udvostručimo, moramo da utrostručimo, korake da ih stignemo. Vreme nas ne čeka!

! zato treba da svaka naša akcija bude složna, bude ujednačena, jer imaće može se dogoditi, da nas vreme pregazi. Ne obazirati se ni desno ni levo, ići svome cilju, ići smelo, ići hrabro, ići pouzdano, imati čak i čvrstu ruku, ali čistu! Ona mora biti čista!

To su kutovi, to su smernice našeg pokreta, to su počeci ove treće epohe. I ja zamišljam ovako — dozvolite ja ću sada završiti sa jednom slikom:

Jedan širok drum prav, jak, dobro sagrađen, nije krivudav, nema jasno staza ni bogaza, nema izneđenj, nego se odmah jasno vidi, kome cilju vodi: to je drum — recimo — Aleksandrov drum: Mi idemo tim drumom čvrstim, ubrzanim korakom i hitamo onome velikom cilju, obasjani suncem slobode, bratstva i jednakosti! (Burno odobravanje i aplauz).

I u tom znaku ja se nadam da ćemo pobediti. Glasaću za budžet. (Burno odobravanje).

Potpredsednik **Iovan Altiparmaković**: Inja reč senator g. Milan Popović.

Milan L. Popović: U tolikim i toliko raznim izlaganjima narodnih poslanika o državnoj politici, opštoj privrednoj krizi, socijalnim potrebama i finansijskoj politici koju vodi Kraljevska vlada prilikom diskusije o budžetu u Narodnoj skupštini mi smo imali prilike da saznamo ne samo za svakodnevne potrebe u narodu, već smo čuli kritiku, upoznali se sa raznim shvatanjima i mogli da vidimo kako u prvom parlamentu posle trogodišnjeg odmora ljudi jednog političkog kursa izlaze pred javnost sa mnogo protivrečnosti u opštim pojmovima o državi i njenoj novoj politici. Stvoreno je novo stanje parlamentarnog poretka posle jednog prelaznog doba kada se parlamentarni život kod nas odmarao i kada su svi stari njegovi okviri raskinuti, sve osnove našeg državnog života i sve ustanove u državi stavljene pod reviziju i sve funkcije u društvu i nacionalnoj kulturi pomerene i pretopljene u oživotvorenu jugoslovensku orijentaciju. Naravno, da je u toj novoj orijentaciji bilo teško odmah s početka složite se u pogledima i odstraniti sve sukobe i borbe posle onako korenitih preobražaja u državnoj politici i njenom razvitku u budućnosti. Bilo bi svakako interesantno nazreći razdvojene tendencije i ispitivati sve one snage koje su učestvovala u izazivanju današnjeg stanja i nove svesti o državi, a naročito o problematičnosti, celishodnosti i trajnosti njenih osnovnih političkih, privrednih i parlamentarnih ustanova. Kad su se 6 januara zatvorila vrata na staroj Skupštini, kroz celu zemlju prosturao je jedan isti utisak, utisak da je u isti mah zatvoren jedan period političke istorije i otvoren put novom periodu, punom skrivenih nadanja na bolje i kobnih slutnji: da li će se iz tog perioda naći opet put koji vodi kroz parlamentarna vrata.

Nova državna ideologija

I kod nas je parlamentarizam pao, jer Parlament nije bio sposoban da obavlja svoju funkciju. Utešno je da nesposobni parlamenti ne proždiru parlamentarizam, već sami sebe, da bi napravili mesto jednom novijem, zdravijem, savremenijem zakonodavnom telu. Postigla se nova prelazna ravnoteža pod novim organizacionim principima, stvorila se nova državna ideologija, ustanovio se nov poredak od koga se na čitavoj nacionalnoj teritoriji očekuje mir i rad u novom pravcu. Iz ideologije velikih jugoslovenskih patriota koja se objašnjavala u prošlosti teorijama i iluzijama, stvorena je i omogućena sa svima konkretnim oblicima država Jugoslavija. Kad to nije išlo samo od sebe i kada takav pokret usled raskidanog plemenskog i partijskog života nije ponikao odozdo, došao je snažan gest odozgo da pomoću većnog zakona p i o d e i pomoću državne sile pretopi i slije raznolike oblike jedne velike celine i zajednice ujedno. Dat je najzad mir našoj celine i svima našim delovima. Svakako da ima i dalje nacionalnih nezadovoljnika, ali je izvesno da njihov broj ne dostiže ni iz daleka veličinu i mnoštvo onih snaga u narodu koje su ponesene velikim idejnim strujama jugoslovenske orijentacije i stavile se u službu novog stanja. Pored sveg tog nezadovoljstva ti nezadovoljnici kartelisani u industriji profesionalne politike začaurili su se u krug interesa međusobnih političkih ambicija i vegetiranja zadušnih baba ne držeći korak sa savremenim težnjama i naporima današnje generacije.

Ali bilo bi štetno i politički netaktilno ostaviti ih i dalje u njihovoj podzemnoj akciji. Tu zverku trebalo bi isterati iz njene jazbine i provicirati je na frontalnu borbu, jer današnja generacija nema ni razloga, ni potrebe da strahuje od tog sukoba. Čak i kad bi danas ili sutra ta opozicija i došla u mogućnost da preuzme izvršenje državne vlasti, ne bi ona mogla voditi drugu državnu politiku već onu, inaugurisanu šestojanuarskim aktom, jer nacija se mora razvijati u tom pravcu.

Nacija može biti životno snažna samo onda, ako u tim novim političkim prilikama u duhu jugoslovenske državne ideje razvije nov unutrašnji život veza za nove prilike, nov nacionalni i kulturni mentalitet svojstven ljudima čvrste jugoslovenske strukture. Ona mora živeti i evolucionirati, ma koliko antagonizma bilo između pojedinih bivših političkih vođa u pogledu nove državne reorijentacije. Ovaj zaključak nije nikakva pakosna optužba protiv naših fanatika političke prošlosti, ali je izvesno da je stanje od 6 januara samo žnjenadan i silovit završetak dela na kome je radilo nekoliko pokolenja ljudi u našem narodu. Nije još to stanje zahvatilo narod kao kakav talas koji je nemoguće zaustaviti nikakvim branama ali je šestojanuarski režim dao državi njen prirodni i potrebni naziv i ona je, na taj način, u spoljašnjem refleksu, u zajedničkom značenju od posebnih delova postala opšta, jugoslovenska. Ovaj znameniti istorijski uspeh stvaranja države na novoj osnovi potezom pera odozgo značio je tragičan neuspeh demokratije koja nije bila u skladu sa osnovnim ideološkim postulatima i sa svakodnevnim potrebama ekonomske i socijalne evolucije današnje jugoslovenske generacije. U novim prilikama treba da sazre i da se razvija nova svest i novi pogledi na naciju i na državu. Jugoslovenstvo mora postati živo i delatno, a ne teoretsko i pasivno. Narodno i Državno jedinstvo ne može više biti predmet stranačkih

kompromisa i ničija plemenska ili pokrajinska težnja ne sme više davati povoda reakciji. Ne može neko biti zadržat Hrvat u Splitu, ili Frankovac u Zagrebu, a „integralan“ Jugosloven u Beogradu. Kao integralni Jugosloveni mi svi skupa i pojedinačno bez ličnog prava na licitovanje sa svojom jugoslovenskom orijentacijom moramo stati na zajedničku liniju i složiti se u potpunoj organizaciji države na novoj duhovnoj osnovi. Svaka dalja politička aktivnost mora biti izazvana događajima od 6 januara na ovano i celokupni naš nacionalni život traži proširenje akcije u koju će biti jednom za svagda potopljeni svi dosadašnji plemenski i regionalni uzroci, sve dosadašnje podvojenosti i partijske pocepanosti. Iz jedne nacionalne i političke dezorijentacije koja je trajala, na žalost, punih deset godina nastao je sudar nejednakih snaga iz koga je moć države izašla kao pobedioc. Pri tom sudaru, to je logično, ozledena su izvesna politička i građanska prava slobode, ali je ubedeni građanin Jugoslavije osetio autoritet i pojačanu moć prerogativa državne vlasti. Ako je kod mnogih izazvana žalost za ozledenom slobodom u kritikovanju režima, izvesno je i ta se činjenica ne da ničim demantovati, da je politička i građanska jednakost u pogledu zakona i administracije ostala netaknuta i da problem građanske slobode u odnosu prema državi nije povređen. Bilo je nesumnjivo potrebno da posle perioda političkog haosa ima, radi pojačavanja izvršne vlasti, da dođe vlada jake ruke koja će nametnuti svima delovima zemlje i svima građanima bez razlike zakon javnog spasa. Sva su diktatorska sretstva prelazna, jer ona se upotrebljavaju dok se ne zavede red i ne povрати disciplina u naciji. Ni kod nas jedna takva vlada sa apsolutno diktatorskim tendencijama ne bi se mogla održati i ne bi mogla definitivno da reši našu političku i parlamentarnu krizu. Ali kod nas je slučaj specifičan, jer su kod nas partijski despotizam i parlamentarni odnosi uništili autoritet države koja je postala prečija staranačkih koterija. Šestojanuarski režim ne bi imao svoga opravdanja kad ne bi imao potpun plan za reorganizaciju celokupnog javnog života i volju da izradi ustanove i organe novog sistema. Iz ove trogodišnje van ustavne epohe naš narod moći će da izvuče višu ideju o državi koja nosi u sebi suvereni autoritet.

Ja znam da je težak položaj Gospodina Petra Živkovića na čelu jedne vlade koja je posle onako haotičnog stanja u zemlji preduzela da popravi našu administraciju, da dignu ugled i autoritet državne vlasti i da uvede Zakon javnog morala i kod svojih organa i u narodnim masama. Da ništa drugo nije učinjeno, već samo da se ova Augijeva štala pročisti i da se povрати vera u zakonitost i red, pa bi već za taj zadatak trebalo snage jednoga Herkulesa. Ali sem tog zadatka imala je vlada G. Živkovića da izvrši izjednačenje zakonodavstva i da pojača time osećaj pune jednakosti svih građana pred zakonom, da zakonodavnim reformama olakša socijalni i privredni život građana, podigne kredit u zemlji i na strani. Već po rasporedu ovog budžeta, koji je, gospođo, pred nama, tog ogleдалa realne državne politike, po zakonima i uredbama donesenim do danas, jasno se ogleđa dobra namera Kraljevske vlade da poboljša blagostanje naroda u zemlji. Nijedan režim do danas nije imao u tom pogledu tako povoljan položaj da iza njegovih namera stoji jedna parlamentarna većina nepocepana po strankama i grupama, koja je u tako brzom tempu i efikasnim

merama pomogla vladi u njenim zakonodavnim funkcijama i dala intonaciju čitavom našem nacionalnom, ekonomskom socijalnom i uopšte državnom životu. Svi mi narodni predstavnici činili smo to, svesni svoje uloge i svoje odgovornosti u ovim novostvorenim političkim prilikama. Mi svi idemo jednom cilju, ali mi idemo napred ne gurani tamo, nego po svojoj volji, jer uviđamo da se i kod nas dešava nešto neizbežno i jedino normalno i dobro, a to je: da se i kod nas postepeno dovode u sklad spoljni i unutrašnji zakoni, da se strasti stišavaju; da se pokoravamo državnoj sili i da smo najzad saglasni u tome što svesno hoćemo. Trebalo nam je deset godina prepirke i konflikata da dodemo do te uvidavnosti: da je naš cilj jedan i nepomičan i da za njega treba ma i silom državne vlasti, a ja mogu otkrenu da kažem, ma i po ceni povremene ožede u našim političkim pravima i slobodi okupiti sve pozitivne nacionalne snage i svesno ih upotrebiti da taj cilj pobedi i da se sve naše snage upotrebe u pravcu tog jednog cilja. Radi se o ozdravljenju i o regeneraciji celokupnog našeg javnog mentaliteta i, kad je reč o ozdravljenju, onda treba tražiti jedino spasavajući lek.

U fiksiranju tog jednog zajedničkog cilja dozvoljena je međutim gospodo nijansa, varijacija, raznovrsnost i mnogobrojnost gledišta, sredstava i načina da se do cilja dođe. Jedan cilj ne znači gospodo i jedan jedini put. Nijedan pokret nije u stanju da obuhvati i zagreje i sobom ponese selokupan broj. Mi smo to videli od 6 januara do danas, koliko raznih shvatanja, koliko korisnih predloga, koliko predloženih metoda ima i kod nas za vođenje državne politike. Ali kad tako stoje stvari i kad se svi slažemo u tome da mi danas stenjemo pod težinom jedne nezapamćene privredne krize, koja stvarno nije drugo nego refleks opšte krize u Evropi; onda se mogu i razumeti i opravdati, pa čak i oprostiti sve one oštrije zamerke i kritike koje su pale u Narodnoj skupštini povodom diskusije o budžetu. Nema sumnje svima je tim zamerkanama bio jedan cilj: da se omogućiti ozdravljenje ovog stanja.

Privredna kriza

Kada anališemo kritiku koja se čula po pitanjima svih grana naše privrede u Narodnoj skupštini, mi možemo utvrditi jednu činjenicu, a to je da se u ovoj opštoj krizi najteže snalazi naš poljoprivrednik kao glavni faktor ove države. Seljak je u svome razvoju nemoćan. On je glavni potrošač i kad se on stropošta i kad do nas varošana dospe kužni zadah propalog sela, onda je i nama odzvonilo. Jer seljak je osnova i grada državne snage i potpora svih nas. Mi rastemo i padamo s njim. Čitava naša prošlost razvila se na snazi seljaka, sve žrtve u ratu za ujedinjenje, žrtve su seljaka koji su bez imena i bez slave ginuli za naše spasenje. Današnja snaga države onolika je kolika je snaga glavnih njenih potrošača seljaka. Treba li dakle naročito isticati da se kod nas ima voditi seljačka državna politika i, da li bi se uopšte moglo voditi nešto drugo no seljačka državna politika? Samo što nije dovoljno u Nar. predstavništvu stalno naglašavati potrebe seljaka i na tome ostati. Treba već jednom povesti opštu akciju u ime i u duhu opšte seljačke državne politike koja bi regulisala čitav život tako, da rezultante toga budu ekonomsko podizanje poljoprivrede, intenzivno jačanje sela i da to bude ne samo program jedne vlade,

već imperativ državnog opstanka. Takva akcija ne trpi odlaganje i ne može praviti kompromise jer je hitna pomoć i ozdravljenje seljačkog staleža neophodno. Jedna prvenstveno seljačka država, kao što je naša, može obezbediti svoj razvitak ako svu svoju delatnost i snagu unese u odbranu razvitka i ekonomskog blagostanja svog najstabilnijeg elementa i da postavi prema njemu u njegovu odbranu sve brane protiv svih organizovanih i prirodnih sila koja pustoše i pogadaju naš seljački stalež. Ovolika zaštita našeg seljaka od strane države nije staleški interes, već pravilno shvaćena politika jedne seljačke agrikulturne zemlje koja mora u prvom redu voditi računa o interesima najmnogobrojnijeg, ali i ekonomski najslabijeg elementa. Jer državi nije svrha stvarati jedinstven narod po jeziku i po imenu, nego treba stvarati narod jedinstven po interesima i po svesti o potrebi zaštite tih interesa. O tome mogu postojati razna shvatanja i razne teorije, ali verujte, gospodo, da ja pred ovim visokim Domom govoreći o tome nemam u vidu samo interes jednoga staleža, već vodim obzira o opštem interesu i o zaštitnim merama koje jedna seljačka agrikulturna država treba da primeni u odbranu te svoje najpouzdanije snage. Može biti da se i u Narodnoj skupštini povodom diskusije o razučuženju seljaka otišlo donekle u levo. Ovaj visoki Dom nesumnjivo ima zadatak da i u tom pravcu bude regulator eventualnih skretanja, ali u jednom ne može biti među nama razmimoilaženja: seljaka treba pomoću zemljoradničkih zadruga postepeno oslobađati zaduženja kod banaka i mnogih palanačkih zeleniša, onih kobnih meničnih obaveza sa previsokom kamatom i pomoću države omogućiti da se ti seljački dugovi jednim dugoročnim zajmom konvertiraju. Naravno da i tu treba imati merila i da to zlo ne može biti razlog i povod da seljak beži od svojih obaveza i često od svojih dugova koje je činio u svojoj lakoumnosti. Ja smatram da baš Senat u tom tako delikatnom i toliko hitnom pitanju treba da sačuva smisao za merilo koje se inače u našoj patrijarhalnoj sredini često gubi.

Uzroci svetske krize

Naš privrednik i proizvođač pogođen je do nepodnošljivosti ekonomskom krizom koja je uzela maha i razmere velikih privrednih socijalnih i finansijskih poremećaja. Pitanje je danas da li je svetska kriza prešla svoju kritičnu fazu i da li se može objektivno očekivati poboljšanje i ozdravljenje svetske privrede? Uzroci svetske krize mogu se podeliti na političke, ekonomske i finansijske. Nesumnjivo je, da je ekonomska kriza izazvana opštim privrednim prilikama, preteranom proizvodnjom i disharmonijom koja je nastupila između zemljoradničkih i industrijskih proizvoda. U prvom redu ona je izazvana usled velikog pada cena zemljoradničkih artikala. Ne manje, ona je komplikovana prvenstveno političkim primesama koje su posledice svetskog rata i, da bi se ona otklonila potrebno je da nastupi političko miriranje i poboljšanje u zapećtim odnosima između izvesnih velikih sila u Evropi. Finansijska kriza došla je kao posledica političke i ekonomske krize tek sredinom prošle godine, posle velikog kraha Kreditanstalta u Austiji, stvarnog moratorijuma u Nemačkoj u pogledu privatnih dugova inostranstvu i najzad napuštanjem zlatnog važenja u Engleskoj. Da bi se svetska kriza otklonila, mora se preduzeti niz mera, a ne kao što se obično veruje, jedna mera koja bi

spasla sve. U prvom redu smetaju političke prilike. Da njih nije, ekonomska kriza krenula bi svome poboljšanju. Svetske cene sirovine više ne padaju. Stalan pad cena industrijskih proizvoda postaviće poremećenu ravnotežu između agrarnih i industrijskih cena, i, na taj način biće uspostavljena normalna cirkulacija dobara. Kriza je dostigla svoj vrhunac i ne može ići na gore. Jer robni stokovi u glavnom su već iscrpljeni i potrebno je samo malo, pa da se oseti znatno poboljšanje. Nije dovoljno da dođe samo do sporazuma između država i naroda. Potrebno je da i ljudi učine ono što od njih zavisi, pa da iziđe iz ove krize, najveće koja je dosad zapamćena.

A šta je potrebno, pa da se oseti političko poboljšanje? Pre svega izvestan uspeh konferencije razoružanja, zatim sporazum između biv. saveznika s jedne i Nemačke s druge strane u pogledu reparacija, zatim sporazum Evropskih dužnika sa američanskim poveriocem. Konferencija u Lozani treba da donese to definitivno smirenje duhova, ali to mora biti na jednoj bazi koja će sačuvati i zaštititi i legitimne interese ratom oštećenih država i osigurati našoj državi bar ona potraživanja na koja ima nesumnjivo pravo. Finansijska kriza prešla je najveću svoju fazu, veliki krah Krajgera koji je uneo izvesnu paniku na berzama poslednje su trzavice, ali ja mislim, i prve pojave ozdravljenja baš zato, što propadaju sva ona preduzeća koja su radila sa velikim spekulativnim tendencijama, a nisu imali snage da prebrode ovu veliku krizu. Veliki značaj ima u vezi s time ozdravljenje Engleske koja je za kratko vreme umela da disciplinuje svoje građane i da kuražnim merama svoje vlade postavi na zdravu osnovu svoje finansije i vrati državnom kreditu onaj stari sjaj i ugled.

Ozdravljenje Engleske, po mom shvaćanju, jeste najvažniji element svetskog mira i poretka, jer zdrava i jaka Engleska znači mir i red u Evropi, a trzaji u Engleskoj doveli su Evropu do teške panike u septembru mesecu prošle godine. Jedan drugi važan faktor našem optimizmu jesu odlični odnosi koji vladaju između Francuske i Engleske, jer to je najbolja zaloga, da će se najzad uspeti da se i sa Nemačkom postave odnosi prijateljstva i srdačnosti, a to bi nesumnjivo bilo od najeminentnijeg značaja po Evropu, u tom slučaju plan gospodina Tardjea naići će na potpuno razumevanje svih onih koji su neposredno zainteresovani, da se dunavske zemlje ponovo osposobe za normalne transakcije. Ali pored sveg toga, gospodo, mi moramo nastajati da naše odnose sa Italijom postavimo na prijateljsku osnovu jer ekonomski mi smo upućeni jedno na drugo, Italija je naš najbolji klijent, a to treba da bude najbolje merilo da u političkim odnosima naštanu odnosi poverenja i srdačnosti.

A sada, gospodo, kako da bude držanje naše države u ovim teškim danima svetske krize?

Držanje naše države u krizi

Pre svega dozvolite mi da ovde podvučem moje odobravanje politike koju je ovde pred nama izneo Gospodin Ministar finansija. Politika Ministra finansija ne sme da bude politika sumnjivih eksperimenata koji bi možda trenutno pretstavljali poboljšanje za izvesne krugove. Ona mora biti dobra i korisna u ravnoj meri za sve grane narodne privrede. Održati kredit naše države, sačuvati finansijsku strukturu zemlje, to

treba da bude najglavnija briga Kraljevske vlade. U tim naporima Kraljevske vlade mi smo gospodo senatori, dužni da najodanije pomognemo Vladi da sačuva budžetsku ravnotežu ma i po cenu novih redukcija, samo da zemlja prebrodi ovu tešku etapu neokrnjena u njenom ugledu i njenom značaju. Nama se gospodo ukazuje prilika da naš državni kredit postavimo na takvu visinu na kojoj će nam moći pozavideti i mnoge države moćnije od nas. Danas kada je Beč u krizi, Pešta u moratorijumu, kada Sofija i Atina prestaju da odgovaraju svojim državnim obavezama, mi smo ostali jedina zemlja koja je još uvek toliko jaka da sačuva svoj državni kredit, što u ovim teškim ekonomskim prilikama nije bila mala stvar. (Pljesak i odobravanje). Ako mi uspemo da ovu krizu prebrodimo bez moratorijuma, mi ćemo, gospodo, biti jedna zemlja koja će ostati kao svetla tačka na crnom horizontu moratorijuma. Korist će biti tim veća i stoga, što naši susedi nisu bili u stanju da taj kredit sačuvaju. Ako Kraljevska vlada bude bila u stanju da sačuva naš kredit u inostranstvu, Jugoslavija će se politički afirmirati i dokazati, da je to najsolidnija formacija na ovom delu centralne Evrope i Balkana. A kada se gospodo bude bura štišala, nama će biti otvorena strana novčana tržišta ne samo kao jednom političkom prijatelju ili savezniku, već kao sigurnom platiši kod koga nije propao uzajmljeni novac. Mi ćemo moći apelovati na Pariz, Njujork podjednako i tražiti čisto trgovački kredit za naše buduće potrebe i za stvaranje novih bogatstva. Onda će moći zapravo biti u stanju da izvršimo nove zajmove radi konverzije starih sa boljom interesnom stopom, a naša privreda neće biti upućena na škupe posredničke banke centralne Evrope. Privredna struktura naše zemlje ipak je toliko jaka, da će ona, gospodo biti u stanju pored svih velikih teškoća da prebrodi ovu krizu i da sačuva naš državni kredit u zemlji i na strani.

Druga ne manje važna briga Kraljevske vlade treba da budu čuvanje našeg nacionalnog novca. Kod nas se često čuju želje za izvesnom inflacijom koja bi donela izvesne olakšice dužnicima, a naročito zemljoradnicima, jer bi se na taj način pitanje seljačkih dugova skinulo sa dnevnog reda. Ali kada se govori o inflaciji mnogi brkaju pojmove o tome. Često se čuje da kada je Engleska u inflaciji, zašto ne bi bili i mi? Ali pre svega u Engleskoj je sve drugo samo ne inflacija. Inflacija je, gospodo, kada usled neuravnoteženosti budžeta država podmiruje svoje potrebe štampanjem novih novčanica i na taj način po kvantitativnoj teoriji o novcu — novac gubi od svoje vrednosti. Takva inflacija, gospodo, zove se običnim jezikom bankrotstvo, a danas je čak ni Sovjetska Rusija ne sme otvoreno da praktikuje. Gospodo, to je bila strašna posleratna epoha, od koje mi i danas patimo i svetska kriza donekle zato i toliko dugo traje, što je inflacija postojala i što se mi još uvek lećimo od njenih posledica. Ni jedna zemlja u Evropi još nije pala u inflaciju, a mi, koji imamo najmanje nesporedno potrebe za to, morali bi biti poslednji koji bi se odlučili na tako težak korak. (Odobravanje).

Potrebe propagande

Radi održavanja našeg kredita u inostranstvu, našeg ugleda i našeg današnjeg poretka u zemlji, bila bi, gospodo, neophodno potrebna jedna kudikamo bolja i pouzdanija propaganda u stranoj štampi. Tu

zadaću trebalo bi da vreše organi našeg Centralnog prespiroa. Oni su pozvani da sa uverenjem, sa delikatnošću i sa jednom samo novinarima svojstveno veštinom predstave stanje u zemlji objektivno i na način, na koji velika strana štampa može od tih zvaničnih i poluzvaničnih dopisnika da prime vesti o stanju u našoj zemlji sa poverenjem i sa pouzdanošću: da te vesti predstavljaju pravo stanje političkih prilika u našoj državi. Mi imamo i u inostranstvu, vama je to gospođo dobro poznato, fanatične protivnike današnjeg stanja i isto tako fanatične borce protiv njega. Protiv jednog čitavog fronta protivnika današnjeg stanja koji se stvorio u inostranstvu s pomoću strane štampe i propagande naših emigranata trebalo je organizovati sasvim drukčije borce koji bi bili u stanju da rasture one lažne vesti o političkom stanju u zemlji i da kompromituju svojim dobro izrađenim izveštajima zlonamerne vesti koje se tako uporno i nažalost ne sa uspehom šire po Erpopi. Prema onim neverovatno velikim žrtvama koje Kraljevska vlada u materijalnom pogledu čini za obaveštajnu službu, troši se na nju, gospođo, oko 30,000.000 dinara godišnje, ne vidi se onaj efekat koji bi se u srazmeri sa tolikom ogromnom svotom mogao očekivati. Inostrana štampa niti je tačno obavještena o događajima koji se odigravaju kod nas, još manje ima u njoj prijateljskog raspoloženja da stvari u našoj zemlji tretira ako ne u prijateljskom, a ono bar u objektivnom tonu. U poslednje vreme čak i jedan znatan deo savezničke štampe, na primeri čehoslovačka štampa ne piše više o nama onako kako je pisala pre 3 septembra. Ni u jednom delu prijateljske francuske štampe, da o engleskoj i ne govorim, ne tretiraju se prilike kod nas više onako prijateljski kao dosada. To znači, gospođo, da naša obavještajna služba nije aktivna ili da nije dovoljno na visini svoga zadatka, kad u Londonu ili u Americi mogu predstavnici naše opozicije da plasiraju komunique i izjave o svojim gledištima, a kad u isto vreme mogu detaširani činovnici našeg Presbira u Parizu da proturaju brošure Svetozara Pribičevića po kularima francuskog parlamenta. Kad tako stoje stvari, onda možete misliti u kolikoj meri se diže naš rang u inostranstvu kome i inače u tako obilnoj meri serviraju izveštaje o stanju u zemlji naši emigranti. Kraljevska vlada mora povesti strožijeg računa o tome da se za ovako skupe pare koje su u budžetu predviđene za vršenje obavještajne službe i propagande u inostranstvu stran svet i savesnije i tačnije i temeljnije upozna sa njenim naporima za održanje mira i poretka u zemlji i sa kulturnim orijentacijama i težnjama našeg nacionalnog progressa i civilizacije.

Pitanje slobode štampe

Kad već govorim, gospođo, o novinarskoj službi, ja ne mogu da prećutim ni ovom prilikom koliko sam nezadovoljan ozakonjenim ograničenjima naše štampe. Ja ću o tome ovde otvoreno reći svoje mišljenje. Ja nisam za neograničenu slobodu štampe u smislu kako se to kod nas obično shvata, kao što nisam ni za neograničenu političku slobodu u ovoj našoj sredini. Ja sam i kao novinar i kao politički čovek za to, da se upotrebe stroge mere protiv zloupotreba štampe, ali ja tražim baš u interesu regulisanja odnosa između države i štampe, da se sloboda štampe ne ograničava više policijskim merama,

jer se i štampana reč koja ima nameru da postigne efekt delikta, kao n. pr. atentati, revolucije, velezadaja, može i bez preventivnih mera sprečiti da postigne svoj cilj. Zato prava prevencija ima najmanje razloga i najmanje smisla baš kod slobode štampe. Kod nas se dešavalo da se policijske vlasti nisu obazirale ni na odredbe Ustava, ni na zaklučke suda i da su obustavile izlaženje lista. Protiv ovakvog postupka ja moram da tražim leka, jer smatram, da i prethodna cenzura i obustavljenje listova nije postupak koji je u skladu sa pojmovima i odredbama pravne države. U svima modernim državama štampa je danas faktor toliko značajan, da mu se osnovna načela garantuju već samim Ustavom. Ona je danas tolika sila da zadaje ozbiljne brige mnogim zakonodavstvima i zato Kraljevska vlada treba danas, kada je i u nas povraćen parlamentarizam da uspostavi ravnotežu između ta dva faktora: države i štampe. Ja imam uverenje da Gospodin Ministar unutrašnjih poslova, čovek sa nesumnjivim političkim kriterijumom i pravnim osećanjem, neće i dalje održavati ovaj toliko usko ograničeni režim preventivne policijske cenzure i da će uskoro, ja u to ne sumnjam, podneti zakoniti predlog o tome, da se u dogovoru i po pristanku urednika i izdavača dovedu u sklad interesi same štampe i opšti državni.

Pitanje narodnih manjina

Uporedo sa uvođenjem parlamentarnog režima, ja bi Gospodi Ministrima unutrašnjih poslova i Prosvete još skrenuo pažnju na pitanje odnosa između Države i narodnih manjina. Ja to pitanje neću ni da precenjujem, ni da ga potcenjujem, ali nacionalne manjine su živ organizam sa svima njihovim kulturnim tekovinama i pravilama na život. Naša nacionalna ideologija nema neposredno nikakvog razloga da ga stane na put kulturnom razvitku i zakonskoj zaštiti svih građana Jugoslavije, samo se ta zaštita pred zakonom ne može više smatrati u smislu stereotipne fraze „Bez razlike vere i narodnosti“, već mi moramo kao pravna i civilizovana država dozvoliti njihovo kulturno razviće i obezbediti im da svoju decu mogu i na svom maternjem jeziku vaspitati i spremati za život. I oni su komponente našeg državnog života i moraju dobiti od države svaku materijalnu i moralnu pomoć za njihovo kulturno razviće. Ne mogu se nacionalne manjine kod nas većito tretirati kao lojalno glasačko roblje pojedinih zvaničnih poslaničkih kandidata, već treba da se prema njima u ravnoj meri izvodi državna politika u kojoj će se determinisati njihova prava i njihove dužnosti u efektivnoj punoći života. Ozbiljna principijelna državna politika jeste samo ona, koja etici suprotstavlja politiku autoriteta i koja je i u svojim reperkusijama stvarno etička i pravedna.

Niko ne može, ja znam, gospođo, postojati radi samog sebe, ni Srbi, ni Hrvati, ni Slovenci, ni Nemci, ni Mađari, ni jedna pokrajina, ni jedno pleme i ni jedan deo na našoj nacionalnoj teritoriji. Bez vezivanja u jedno i bez spajanja svih svojih vrednosti ne bi mnogo vredilo sami za sebe. Jugoslovenska akcija u zemlji danas stvarno nije još uzela one razmere i onu dubinu nacionalnog pokreta na što Jugoslovenstvo ima neosporno pravo. Defekt ne leži u tome što nismo svi jednog mišljenja ili što su

jedni delovi osetljivi, a drugi manje osetljivi, nego u tome:

Jedan zajednički cilj

Što je usled jakog ukrštaja, mešanja, ujedinjenja i preliivanja došlo do stapanja, do prelaza u okruglinu u drugu formu, u širu celinu. Taj proces izaziva, gospodo, vrstanje, razlike i protivnosti, izlučenja, trvenja i formiranja koja progutaju u sebe najveći broj delova od sporednije važnosti. Za to je potrebno međusobno vezivanje, jedan određen cilj, zajednički i opšti. U nas se, gospodo, mora već jednom prestati da ocenjuju pojave i događaji, ljudi i stvari, sa svoga lokalnog gledišta. Na istoriju treba uvek gledati s poštovanjem i pognute glave, ali se u život, u budućnost ide uzdignute glave ne obzirajući se na prošlost. Banalno je hraniti se od sopstvenog egoizma. Treba imati svesti i sposobnosti zamišljanja u novo stanje, dati se povesti za novim orijentacijama i tražiti pravac kakav će biti sutra.

Za sve pokrajine i za sve nacionalne delove postoji danas jedno obeležje i jedan žig celokupnog zbivanja i dešavanja među nama. Sve drugo je obmana, zabluda ili laž. Probudjenje nove snage u narodu treba primicati novim smerovima, jednom intenzivnijem međusobnom dodiru, jednom cilju, jednom jedinom cilju za sve nas, a to je

Jugoslovenstvo i Jugoslavija

Bez toga mi bismo bili, gospodo, nepolitički, neharmonijski, neprečišćeni i — nesposobni za život.

Pošto imam uverenje da se s ovim državnim budžetom radi na tome, i da Kraljevska Vlada čini sve napore da se tome cilju sve više približimo, ja ću glasati za ovaj budžet. (Aplauz i burno odobravanje).

Pretsednik Dr. **Ante Pavelić**: Gospodo senatori, time je lista govornika iscrpljena i završen načelni prretres. Pre pristupanja pretresu predloga budžeta u pojedinostima, da bi gospođa bila dobro informirana kojim redom ćemo ići u pretresanju budžeta u pojedinostima, ja ću biti tako slobodan da upozorim da će se u specijalnoj raspravi ići ovim redom: Vrhovna državna uprava, Penzije i invalidske potpore, Državni dugovi, Ministarstvo pravde, Ministarstvo prosvete, Ministarstvo inostranih poslova, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo vojske i mornarice, Ministarstvo građevina, Ministarstvo saobraćaja, Ministarstvo poljoprivrede, Ministarstvo trgovine i industrije, Ministarstvo šuma i rudnika, Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja, Ministarstvo za fizičko vaspitanje, Ministarstvo finansija, Budžetski rezervni krediti, Državni prihodi, Finansijski zakon.

Molim gospodu senatore da to izvole uzeti u obzir, i u koliko će koji od gospode uzeti reč prilikom pretresa u pojedinostima, da bi se prema tome izvoleli prijaviti.

Sada, gospodo, pristupamo glasanju o predlogu budžeta u načelu. Molim g. sekretara da izvrši prozivku. Ona gospoda senatori koji su za prihvatanje predloga budžeta u načelu, glasaće sa za, a gospoda koja su protiv toga, glasaće sa protiv.

Sekretar dr. Ivan Gmajner proziva gospodu senatore da glasaju i oni su glasali ovako:

Alibegović Asim za; Alkalaj Dr. Isak za; Altiparmaković Jovan za; Andrić Dr. Vladimir za; Arnautović Šerif za; Banjanin Jovo za; Bogojević Vaso za; Vidaković Antun za; Vilović Osman za; Vujić Pavle za; Vukčević Dr. Stanojlo za; Gavrila Dr. Emilo za; Gavrilović Dr. Bogdan za; Gaj Ljudevit za; Glušac Dr. Vaso otsutan; Gmajner Dr. Ivan za; Grasl Dr. Georg za; Desnica Dr. Uroš otsutan; Dobrinčić Petar za; Dragović Milutin otsutan; Đirlić Petar za; Ivković Dr. Momčilo za; Ilićević Dimetrije za; Jalžabetić Tomo za; Janković Stjepan za; Jovanović Ž. Miloje za; Karamehmedović Dr. Hamdija za; Kovačević Tomo za; Kostić Petar otsutan; Kostrenčić Dr. Marko za; Kukuljević-Sakcinski Fran za; Ljubibratić Dr. Sava za; Mažuranić Dr. Želimir otsutan; Majstrovčić Dr. Ivo za; Marjanović Milan za; Mahmudbegović Sefedin za; Mitrović Vladimir otsutan; Mičić Dr. Mića za; Mihaldžić Stevan za; Mufti Salema za; Novak Dr. Fran za; Obradović Paja za; Petrović Milutin za; Ploj Dr. Miroslav za; Popović Daka za; Popović Matija za; Popović Milan za; Ravnihar Dr. Vladimir za; Radovanović Krsta za; Radulović Marko za; Rajar Dr. Janko za; Rožić Dr. Valentin za; Samurović Janko za; Simonović Milan otsutan; Smiljančić Krsta za; Stanišić Dr. Aleksa za; Stanković Jovan za; Sulejmanović Dr. Džafer za; Teslić Petar otsutan; Timotijević Kosta za; Tomašić Dr. Ljubomir za; Tomić Svetozar za; Trinajstić Dr. Dinko za; Ubavić Pavle za; Frangeš Dr. Oton za; Hadži Bošković Trajko za; Hadži Ristić Spira za; Hribar Ivan za; Cerović Gavrilo otsutan; Šverljuga Dr. Stanko za; Silović Dr. Josip otsutan; Šola Atanasije za; Šuperina Dr. Benjamin za.

(Posle glasanja)

Pretsednik Dr. **Ante Pavelić**: Gospodo senatori, izvolite čuti rezultat glasanja. Glasalo je 63 gospode senatora i svi su glasali sa za.

(Ovo saopštenje Pretsednika Dr. Ante Pavelića o rezultatu glasanja celokupan Senat pozdravlja burnim odobravanjem i aplauzom.)

Prema tome objavljujem, gospodo senatori, da je predlog budžeta državnih rashoda i prihoda u načelu jednoglasno primljen.

Ako gospoda senatori žele, iako znadem da su zamoreni, mi bi mogli posle podne u pet časova preći na specijalan pretres u pojedinostima prvih pet budžetskih razdela, a sutra bismo dali pauzu. (Uzvići: Slažemo se!)

Pošto Senat to prihvata, molim gospodu senatore da izvole doći posle podne, u pet časova.

Prekidam sednicu i zakazujem nastavak rada u pet časova posle podne.

— Sednica je prekinuta u 13.5 časova. —

— Nastavak sednice u 17.20 časova —

Pretsednik Dr. **Ante Pavelić**: Nastavljamo, gospodo, sednicu.

Pre nego što predemo na nastavak dnevnog reda, dopustite mi da Vam saopštim: da je Senat primio Akt Narodne skupštine, kojim mu dostavlja na dalji postupak predlog Zakona o izmenama i dopunama

zakona o neposrednim porezima i zakona o porezu na neženjena lica i poreskom oslobodenju lica sa devetoro i više dece.

Taj zakonski predlog glasi:

Gospodine Pretsedniče,

Čast mi je izvestiti Vas, da je Narodna skupština na svom XXVIII redovnom sastanku, održanom 17 marta 1932 godine, konačno usvojila predlog Zakona o izmenama i dopunama Zakona o neposrednim porezima i Zakona o porezu na neženjena lica i poreskom oslobodenju lica sa devetoro i više dece, podnet joj od strane g. Ministra finansija na osnovi ovlašćenja datog mu Ukazom Nj. V. Kralja od 18 februara 1932 godine.

Izveštavajući Vas o prednjem, meni je čast, Gospodine Pretsedniče, u smislu čl. 64 Ustava i § 66 Zakona o poslovnom redu u Narodnoj skupštini, dostaviti Vam definitivni tekst ovoga Zakonskog predloga onako, kako ga je Narodna skupština usvojila kao i original Ukaza o ovlašćenju za podnošenje Narodnom Predstavništvu pomenutog zakonskog predloga, — s molbom na Vaš dalji postupak.

Ovaj Zakonski predlog pretresan je u Narodnoj skupštini kao hitan.

Izvolite primiti, Gospodine Pretsedniče, i ovom prilikom uverenje o mom osobitom poštovanju.

Pretsednik

Narodne skupštine,

Dr. K. Kumanudi, s. r.

Gospodinu

D-ru ANTI PAVELIĆU
Pretsedniku Senata

Beograd

NARODNA SKUPŠTINA

Kraljevine Jugoslavije

sazvana Ukazom od 23 septembra 1931 godine u vanredan saziv za 7 decembar 1931 godine na svom XXVIII redovnom sastanku, održanom 17 marta 1932 godine u Beogradu, rešila je:

PREDLOG ZAKONA

o

izmenama i dopunama Zakona o neposrednim porezima i Zakona o porezu na neženjena lica i poreskom oslobodenju lica sa devetoro i više dece

koji glasi:

§ 1.

Ukupno zaduženje porezom na prihod od zemljišta izvršeno za 1931 godinu smanjuje se za 20% i naplaćivaće se u 1932 godini u tom smanjenom iznosu.

§ 2.

Tačka 3 član 11. zakona o neposrednim porezima menja se i glasi: „zemljišta na kojima se zasade novi voćnjaci i to šljivom pretežno požegačom, (bi-

strica, plave, cepače, čitlovke, mađarke) ili jabukama i kruškama pretežno jesenjim kao i orasima, bademima, lešnjacima i drugim plemenitim voćem za 6 godina, a zemljišta na kojima se podižu maslinjaci za 20 godina. Šta se smatra voćnjakom propisaoće Ministar poljoprivrede Pravilnikom.“

§ 3

Osnovni porez na prihod od zemljišta za 1932 godinu iznosi 10% od katastarskog čistog prihoda.

§ 4

Tačka 1 člana 32. Zakona o neposrednim porezima menja se i glasi: „sve državne i banovinske zgrade.“

§ 5

U članu 59 Zakona o neposrednim porezima dodaju se novi stavovi: „prodavci lozova Državne Klasne Lutrije u mesto osnovnog i dopunskog poreza plaćaju 3,50. — dinara od 1000. — dinara vrednosti uzetih srećaka svakog kola. Oni mogu od svojih prodavaca naplatiti 2,50. — dinara od 1000. — dinara vrednosti od njih preuzetih lozova svakog kola. Od naplaćene sume poreza pripada nadležnoj opštini u kojoj se nalazi glavna radnja ovlašćenog prodavca 20 % a banovini 10 %.

Na provizije koje isplaćuju ili odobravaju osiguravajuća preduzeća fizičkim licima van službeničkog odnosa, zadržavaće prilikom isplate po odbitku od 25 % na ime troškova odgovarajući iznos osnovnog i dopunskog poreza. Naplaćene sume predavaće se mesečno nadležnoj poreskoj upravi po spisku. Kod lica, koja se podjedno bave i drugim tečevinskim poslovima isplaćena provizija uzima se u obzir samo radi utvrđivanja poreske stope, koja će se primeniti na prihode istih poslova. Ako se u ovom slučaju porezivanje vrši po trgovačkim knjigama, postupaće se sa provizijama kao i sa ostalim prihodima, pa će se više plaćene sume povratiti a manje plaćene zadužiti.“

§ 6

U članu 63 Zakona o neposrednim porezima dodaje se nova tačka koja glasi: „18/ kamate koje plaćaju agrarni interesenti bivšim sopstvenicima za neisplaćene oštete po zakonu o likvidaciji agrarne reforme.“

§ 7

Iza stava 2 člana 77 Zakona o neposrednim porezima dodaje se nov stav, koji glasi: „Ako preduzeće ne nastavlja rad za vreme likvidacije ima se jednom za svagda izvršiti razrez poreza na osnovu zaključnog računa (likvidacioni bilans), koji pokazuje uspeh likvidacije. Po ovom računu utvrđeni uspeh smatra se jednogodišnjim i ima da sadrži sve viškove, koji su u smislu ovoga zakona podložni porezu a do momenta likvidacije nisu oporezovani. Na isti način postupiće se i sa preduzećima iz prethodnog stava koja su dužna posebno u bilansu pokazati uspeh konačne likvidacije.

Ova odredba važi od dana stupanja na snagu zakona o neposrednim porezima.“

§ 8

U tač. 8. člana 82 Zakona o neposrednim porezima dodaje se nov stav, koji glasi: „činovničke plate

lica koja podjedno zauzimaju položaj članova upravnog i nadzornog odbora unose se u poresku osnovicu, a proračunati porez umanjuje se za iznos službeničkog poreza plaćenog na ta primanja."

§ 9

U stavu petom člana 134 Zakona o neposrednim porezima briše se rečenica: „kako delegovani član tako i njegov zamenik moraju biti iz mesta gde zasedava Reklamacioni odbor."

§ 10

Druga rečenica poslednjeg stava člana 138 Zakona o neposrednim porezima menja se i glasi: „S njima će se postupiti na sledeći način: ako se posle novog premera i klasiranja nađe veći katastarski čisti prihod, razlika poreza će se dopisati, a ako se nađe manji, razlika će se otpisati za sve vreme za koje je razrez poreza vršen po većem odnosno po manjem katastarskom čistom prihodu."

§ 11

U članu 148 Zakona o neposrednim porezima dodaje se nov stav koji glasi: „Porez prodavaca lozova Državne klasne lutrije dospeva, a Klasna lutrija mora ga od ovlašćenih prodavaca naplatiti i u državnu kasu predati u roku od 45 dana po izmaku vučenja poslednje klase svakog kola."

§ 12

U § 11 Zakona o porezi na neženjena lica i poreskom oslobodenju lica sa devetoro i više dece dodaju se novi stavovi: „ovo važi i za ona lica, koja žive u zadržanoj pravnoj vezi, a sačinjavaju samo jednu porodicu."

Na oslobodenje od plaćanja poreza i prireza nemaju prava ona lica kojih porez po svim državnim poreskim oblicima iznosi preko 1.000. — dinara."

§ 13

Poslednja rečenica § 12 Zakona o porezu na neženjena lica i poreskom oslobodenju lica sa devetoro i više dece menja se i glasi: „Oslobodenje prestaje krajem one godine koja sledi iza smrti poreskog obveznika, ako je najmanje troje njegove dece maloletno, u protivnom oslobodenje prestaje smrću poreskog obveznika."

§ 14

Ovlašćuje se Ministar finansija da može na molbu poreskog obveznika i u koliko utvrdi da je molba, s obzirom na ekonomsko stanje molioca opravdano rashodovati poreze koji su ostali na dugu krajem 1928 godine. Od ovako utvrđene sume duga imaju se pretihodno odbiti uplate u krunskim priznanicama i potvrdama po članu 10 Zakona o isplati Ratne štete. Otplatama na račun dugovanih poreza izvršenim u vremenu od 1929. do kraja 1931 godine smanjuje se zaduženje u dotičnim godinama, a uplate preko toga zaduženja uzimaju se u račun duga iz ranijih godina. Nema mesta rashodovanju dugovanih suma ispod efektivnog poreskog zaduženja za 1931 godinu. Molbe za rashodovanje imaju se podneti u roku od tri meseca od dana obnarodovanja ovog zakona. Ministar finansija propisaoće uputstva za izvršenje ove odredbe.

§ 15

Ovlašćuje se Ministar finansija da može izvršene razreze kućarine, tečevine i poreza na poslovni promet paušalnih plataca produžiti za godinu dana.

§ 16

Ovaj Zakon stupa u život kad ga Kralj potpiše, a obaveznu snagu dobija kad se obnaroduje u Službenim novinama.

17 marta 1932 godine

Beograd

(M. P.)

Pretsednik

Narodne skupštine,

Dr. K. Kumanudi, s. r.

Sekretar,

Ante Kovač, s. r.

Ovaj zakonski predlog uputiće se Finansijskom odboru, s molbom da podnese izveštaj do 22 ovog meseca, tako da bismo mogli 23 ovog meseca, u sredu, uzeti u pretres ovaj zakonski predlog.

Prima li Senat ovo saopštenje k znanju? (Glasovi: Je li taj predlog hitan?) Je li Senat sporazuman da mi ovaj zakonski predlog oglašimo za hitan? (Miloje Ž. Jovanović: Molim za reč)

Ima reč g. Ministar finansija.

Ministar finansija Dr. Milorad Đorđević: Gospodo senatori, u ime Kraljevske vlade molim Senat da ovaj zakonski predlog izvoli oglašiti hitnim i uputiti ga Finansijskom odboru. Hitnost je potrebna radi toga, što je ovaj zakonski predlog, kao i predlog Zakona o izmenama i dopunama u zakonu o taksama, koji je već podnet Senatu, jedan od zakona koji treba do budu doneti istovremeno sa budžetom, jer im je cilj fiskalno rasterećenje.

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Ima reč senator g. Miloje Jovanović.

Miloje Ž. Jovanović: Gospodo, ovo je ne znam već po koji put da se upućuju zakonski predlozi i Narodnoj Skupštini i Senatu, i da se traži njihova hitnost. Zbilja ima stvari koje su hitne, koje ne trpe odlaganja i ja ću uvek biti za njihovu hitnost. Ali hoću ovde da skrenem pažnju Senatu na to, da se ovo neprekidno upućivanje zakonskih predloga za koje se traži hitnost, i o kojima se tako reći uopšte ne može u sednici da diskutuje, ne može načelno nikako odbiti.

Gospodo, zakon o porezu je jedan neobično važan zakon, a nama se daje mogućnost da govorimo o njemu u načelu dvojica: jedan za i jedan protiv. Pošto ne možemo imati u načelu ništa protivu zakona, ostaje da može govoriti samo jedan. U pojednostima može da govori opet isto tako samo jedan za, a jedan protiv. Međutim, iako mi nemamo ništa u načelu protiv zakona, može neko od nas u najboljem uverenju da bude mišljenja, da se pojedini članovi celishodnije izmene, ili da im se da druga stilizacija, i redakcija, ali o tome ne možemo da diskutujemo po raspravniku. Tako prolaze zakoni bez kritike i sudelovanja članova Senata u plenumu. Mi smo, gospodo, imali uzastopce već tri četiri zakona, za koje je tražena hitnost, i ako ova nije bila svagda potrebna,

Zakon o porezu, ako i ne bi bio gotov do prvog aprila, nego tek petog ili desetog, može po samoj prirodi materije dobiti važnost od prvog aprila. Prema tome nema apsolutno nikakvog razloga za njegovu hitnost. Ja mislim da je g. Ministru stalo do toga da se jedan zakon dobro prouči. Poreski zakon donosio rasterećenja ili opterećenja, zaslužuje, da svestrano o njemu diskutujemo. Mi, gospodo, koji nismo članovi Finansijskog odbora, nismo imali prilike, da u odboru uđemo u stvar, a sad nam se opet ne da prilika da o ovako važnom zakonu iznesemo naša mišljenja i gledišta. Ja nisam protiv ovoga zakona ni u načelu ni u pojedinostima ali možda želim, da se izvesne odredbe izmene ili drugačije stilizuju u interesu samoga zakona, zato treba i meni i drugima dati mogućnosti da uzmemo učešća u diskusiji o zakonu kako u načelu tako i u pojedinostima.

Gospodo, u svakom slučaju, ako se i ova hitnost primi, molim da nas u buduće ne terate, da rešavamo kao hitne i one stvari, koje nisu hitne, i da nam oduzimate pravo i mogućnost da govorimo o pojedinim zakonima. Molim g. ministra finansija da ne traži za pojedine zakone hitnost i da time ne uskraćuje Senatu pravo slobodne kritike i rasprave podnetih zakonskih predloga.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Ja sam dao reč g. senatoru Jovanoviću, premda po Poslovniku, kada vlada predlaže hitnost nekog zakonskog predloga, nema nikakve diskusije.

Sada prelazimo na rešavanje o hitnosti. Ona gospoda koja su za hitnost neka izvole sedeti, a koja su protiv hitnosti, neka izvole ustati. (Većina sedi). Većina sedi. Prema tome, oglašujem da je primljena hitnost za predlog zakona o izmenama i dopunama zakona o neposrednim porezima i zakona o porezu na neženjena lica i poreskom oslobođenju lica sa devetoro i više dece.

Sada prelazimo na pretres predloga budžeta u pojedinostima. Kod Prvog razdela — Vrhovna državna uprava niko se nije javio da govori. Prema tome, pristupićemo rešavanju o pojedinim partijama I razdela. Molim g. izvestioca da izvoli pročitati partiju 1.

Izvestilac **dr. Ljubo Tomašić** čita partiju 1.

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Prelazimo na glasanje. Gospoda koja primaju partiju prvu, neka izvole sedeti, a koja ne primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi) Većina sedi. Oglašujem da je partija prva primljena.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i čl. 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela I — Vrhovna državna uprava, i to od partije 2 do zaključno partije 46).

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Prelazi se na pretres drugog razdela: Penzije i invalidske potpore. Pošto se niko nije prijavio za reč, pristupa se rešavanju. Izvolite čuti g. izvestioca.

Izvestilac **Dr. Ljubomir Tomašić** čita partiju 47.

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Prima li se pročitana partija? (Prima se) Objavljujem da je primljena. Izvolite čuti dalje.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i čl. 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela II — Penzije i invalidske potpore, i to od partije 47 do zaključno partije 57.)

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Prelazi se na pretres trećeg razdela: Državni dugovi. Pošto se niko nije javio za reč, pristupa se rešavanju. Izvolite čuti g. izvestioca.

Izvestilac **Dr. Ljubomir Tomašić** čita partiju 58.

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Prima li se pročitana partija? (Prima se) Objavljujem da je pročitana partija primljena. Izvolite čuti dalje.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i čl. 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela III — Državni dugovi, i to od partije 59 do zaključno partije 63).

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Prelazi se na pretres četvrtog razdela predloga budžeta — Ministarstvo pravde. Reč ima g. Ministar pravde.

Ministar pravde Božidar Maksimović: Gospodo, gospodin. Ministar finansija je u svome usmenomekspozeu, datom pred ovim visokim Domom pred početak načelno budžetske debate, naročito istakao da je bilo neophodno potrebno pri pripremi predloga sadašnjeg budžeta drastično, — ja naročito podvlačim i citiram baš taj izraz g. Ministra finansija, — smanjivati državne izdatke. Za takva smanjenja, koja su nalagana ovim izuzetnim privrednim prilikama i koja su imala da budu sprovedena tako energično, razume se, i Ministarstvo pravde trebalo je da da svoj deo. Ali ma da kod ovoga Ministarstva to nije bilo lako ni prosto, pošto se najveći iznos njegovih izdataka sastoji iz izdataka lične prirode, ipak je predlog podnet Narodnoj skupštini prvobitno sadržavao smanjenja za čitavih 52.000.000 dinara naspram tekućeg budžeta, a u samoj Narodnoj skupštini, pored toga, finansijski odbor Narodne skupštine predložio je sa svoje strane još za preko 2.000.000. dinara smanjenja u podnetom mu predlogu. Na taj način sva smanjenja, koja bi se mogla postići prema prvobitnom predlogu, iznosila bi ukupnu cifru, okruglo računajući, nešto preko 54.000.000. — dinara.

Međutim, gospodo, prema odluci Kraljevske Vlade, naknadno su predložena povećanja kredita, u trenutku kad je već budžetski predlog bio pred Narodnom skupštinom i finansijskim odborom, za dotacije verskih zajednica, u iznosu od preko 10.000.000 dinara, čime je razume se smanjanje budžeta spušteno i njegov definitivni iznos sveden na nepunih 44.000.000 odnosno budžet Ministarstva pravde ukupno iznosi u ovom budžetskom predlogu, kako ga je izglasala Narodna skupština i kako ga je prihvatio finansijski odbor Senata, nepunih 390.000.000 naspram sadašnjih 433.000.000.

Kad sam već u reči o tom naknadnom povećanju kredita za dotacije vjerskih zajednica, hteo bih da dodam još nekoliko reči o načinu, kako je ovaj budžetski predlog uopšte rađen, a specijalno baš o ovim naknadnim povećanjima koja su predložena za dotacije verskih zajednica, jer će za ilustraciju rada i politike Ministarstva pravde svakako to biti od jednoga

naročitoga interesa.

Gospodo, ma da se smanjenja budžeta nisu mogla vršiti linearno sa istim procentom ni sa istom merom kroz sva Ministarstva, ipak je gosp. Ministar finansija još u početku u napred odredio bio približnu visinu smanjenja, koja treba da budu postignuta u Ministarstvu pravde. I taj iznos u glavnom je bio i postignut, ali, ako ne u svemu a ono jednim velikim delom, po cenu izostavljanja kredita za ustanovljenje sreskih sudova u Vardarskoj i Zetskoj banovini t. j. po cenu odlaganja tako potrebne unifikacije uredenja sudova, a malo je trebalo da se taj rezultat postigne jedva po cenu ukidanja ako ne sviju a ono izvesnih tek ustanovljenih sreskih sudova u granicama predratne Srbije.

Ta žrtva učinjena u interesu zdravoga budžetiranja, koja nas je još za izvesno vreme lišila mogućnosti stvaranja jedne zajedničke Kasacije i jedne zajedničke judikature, i lišila nas mogućnosti primene jednoga zajedničkoga zakonodavstva, koje je već velikim delom doneseno, tako je velika po mome mišljenju, da se ne može ne pomenuti ovde ovoga puta i da se može ne podvući naročito i izrično: I uporedo sa njom baš i uz to još pod ovim budžetskim i privrednim prilikama ipak je Vlada predložila naknadno, kad se već budžet nalazio pred Narodnom skupštinom, povećanje kredita za dotacije verskim zajednicama, i time i ovoga puta jako i vidno istakla svoje staranje o verskom miru i o njegovom vazdušnjem i brižnjivom negovanju. I ma da je ta žrtva teško padala, ipak ju je i Finansijski odbor Narodne skupštine i plenum Narodne skupštine prihvatio u svemu, i tome predlogu Kraljevske Vlade potpuno poklonio svoju prosvućenu pažnju.

Tim motivima bila je inspirisana celokupna do sada izvedena zakonodavna verska reforma u Ministarstvu pravde, koja je u svemu dovršena izuzimajući konkoradata i zakona o međuverskim odnosima, i tim motivima ima da bude rukovodena politika Ministarstva Pravde u koliko se ona pojavljuje kao Ministarstvo vera pri primeni ovoga novoga verskog zakonodavstva.

U ovom budžetskom predlogu ta je težnja i misao došla do izražaja na taj način što se, u mesto davanja po specifikaciji, daju globalne sume u ime državne godišnje pomoći priznatim verskim zajednicama. Pod državnim protektoratom i uz stalnu državnu pomoć, verske zajednice razvijace se potpuno samostalno, i potpuno ravnopravno među sobom.

Očekivati je, razume se, da ta politika bez koje nema verskog mira i verske trpeljivosti bude uvek prihvatana i od nadležnih verskih uprava sa puno razumevanja i potrebnog priznanja svih njenih dobrih odlika i svih žrtava koje državna uprava čini u tome pravcu.

Što se tiče, gospodo senatori, uprave nad pravosudjem, Ministarstvo Pravde bilo je za poslednje tri godine — smem reći — dovoljno revnosno, i dalo zamašne rezultate u pogledu izjednačenja zakonodavstva i svih potrebnih sudskih reformama. To zakonodavstvo u glavnom je dovršeno gospoda već znaju, gospoda su upućena u te stvari — izuzimajući građanskog i trgovačkog Zakonika. Ali i po toj materiji rad je već u veliko odmakao, tako da se može očekivati da se po izvesnim partijama uskoro počne i oštampavanje, a zatim dajući publicitet tome predprojektu, široko konsultovanje i anketiranje, bez koga se uopšte

ne može pristupiti stvaranju definitivne redakcije za podnošenje zakonodavnome telu.

Što se tiče jednoobraznog uredenja sudova, sa jednim sistemom i jednom kasacijom, dokončanje toga izvanredno važnoga posla za ovaj mah moralo je da izostane. Nadati se da će i poslovi oko izjednačenja zakonodavstva i izjednačenja uredenja sudova biti potpuno dovršeni — i ako smem da to istaknem — potpunim uspehom krunisani, u trenutku kad bude nastupila stalnost i nepremestivost sudija redovnih sudova koju je Ustav izrično zagarantovao posle 5 godina vakacije.

Meni je vrlo prijatno, gospodo, što mogu izraziti svoje uverenje da će sudijski red umeti i hteti vazda svojom savesnom službom i svojim jugoslovenskim nacionalizmom da bude dostojan te pažnje učinjene mu od visokog ustavotvorca.

Uz ovo nekoliko sumarnih napomena, gospodo, o budžetu i radu Ministarstva pravde, ja bih molio Senat da izvoli odobriti predloženi budžet ovoga Ministarstva. (Aplauz i uzvici: Živeo!).

Pretsednik dr. Ante Pavelić: Ima reč senator g. Atanasije Šola.

Atanasije Šola: Gospodo senatori, dešava se često da pojedinci tuže izvesna državna nadležstva, — državni erar, kako mi kažemo, i država, odnosno to nadležstvo, bude osuđeno na plaćanje i vodi se egzekucija. Stranka koja je dobila proces zapleni u imovini onog Ministarstva, gde može naći kakvu pokretnu imovinu, a najviše ispašta Ministarstvo šuma i rudnika, bar kod nas u Drinskoj banovini. Da vam ilustriram ove slučajeve, navešću dva primera.

U Varešu, pre nekoliko dana, prodato je na javnoj licitaciji, — na javnoj dražbi, kako mi kažemo — sedam vagona gvozdenih pločica za šparherte, u vrednosti 280.000 din., za ciglo 67.000 din. Tu je jedva, ili možda i nikako, pokriveno potraživanje tužiteljevo, nego je sve otišlo na troškove, a samo jedan mali deo na njegovu glavnicu.

Drugi jedan slučaj, još drastičniji, desio se u Mostaru, gde je prodato na javnoj licitaciji sedam vagona uglja za ciglo 70 dinara, a to je po 10 dinara jedan vagon uglja, iako je taj ugall vredeo 15—16, pa možda i 20.000 dinara. Zašto se to dogodilo? Zato što je naša spora administracija to dostigla, dok se otvori kredit, i, na kraju krajeva, iako je dražba 2—3 puta odlagana, na intervenciju državnog pravobranioca, ipak je najzad održana, jer novac, kojim je trebalo platiti taj državni dug, nije stigao.

Ja bih molio G. Ministra pravde, da skrene pažnju na ovo i uputi državne pravobranioce, da o ovim slučajevima — ja bar tako mislim, — izveštavaju najpre Ministarstvo, i to najhitnijim putem, kako bi se Ministarstvo pravde pobrinulo, da se dotično Ministarstvo, koje je tuženo i osuđeno, i koje treba da plati tu svotu, postara da se na vreme taj dug plati, a ne da se država dovodi u jedan nezdgodan položaj. Zamislite koliko je u Verešu oborena cena proizvodima zbog prodaje onih sedam vagona gvozdenih pločica. One su vredele 280.000 din., a prodate za 67.000 din. Neka onaj kupac zaradi još 100.000 din., pa ipak je cena oborena, a to nanosi štete toj našoj industriji. Tako je i sa onim ugljem u Mostaru itd.

Ovakvi slučajevi su veoma nezgodni, i zato bih molio da se kod takvih slučajeva ne vrši ona du-

gačka procedura za otvaranje kredita, nego da se to svršava brzim tempom. To je jedno. Drugo na što bih imao da skrenem pažnju G. Ministru, gospodo senatori, to je: da sam se uverio, odnosno stekao izvesne indicije, da kod nekih naših sudova nisu stvari u onom strogom redu, kako bi to trebalo da bude u jednom sudu. Naime, vidam slučajeve da pojedini advokati — neću da imenujem ni mesto, ni ličnosti — to mogu učiniti drugom prilikom i na drugom mestu — vršljaju po tim sudovima, kao da su oni sudski organi, a ne samo pretstavnici pojedinih stranaka. Ja verujem da treba biti predusretljiv prema tom staležu, koji ja visoko cenim, ali ja mislim da ne treba baš u ovim slučajevima da se ta predusretljivost ukazuje izvesnim licima, koja su najmanje predusretljiva prema današnjem našem stanju. I to treba kategorički zaprečiti.

Treća stvar je ovo: možda mnogoj gospodi biće poznato, da će se ove godine održati jedna velika crkvena slava katoličke crkve u Sarajevu, naime održaće se Euharistički kongres. To je velika jedna slava crkvena, koja se svake godine od prilike održava. Sad, ukoliko je to zgodno, da u Sarajevu bude — neću da u to ulazim. Jer, kao što je poznato, Sarajevo je pretežno muslimanski grad, ima preko polovinu muslimana, ali katolička crkva, koja je požrtvovna ona ide u misije čak i u Afriku i na Tibet, a zašto ne može doći u Sarajevo? I Sarajevo, koje je uvek gostoljubivo, dočekaće i te goste da proslave ovaj veliki dan i ukazaće njima dostojnu pažnju.

Samo ima jedan momenat, gospodo! Primećuje se u zadnje vreme da izvesni neodgovorni činioци ove crkvene slave upotrebljavaju u izvesne demonstracije protiv današnjeg stanja. To se dovede u formu versku, pazi se na svaku sitnicu, da ne bude pravog i direktnog ispada, ali se toliko toga materijala nagomila, da kad se sve sabere, vidi se jedna izvesna demonstracija protiv današnjeg stanja.

Ja znam, da Presvetli Dr. Sarić, nadbiskup Vrhbosanski, koji je poznat sa svoga blagog takta, neće dozvoliti to, ali on ne može dospeti svuda, ne može on sve videti, i ja se bojim, da neodgovorni činioци, ne iskoriste ovu priliku u šovenske svrhe, koje nemaju nikakve veze sa verom, koju mi moramo poštovati kao i sve druge vere. Ja bih skrenuo pažnju g. Ministru, da o ovome povede računa, jer crkva je zato da se Bogu moli, a ne da se pravi politika. (Uzvici: Tako je!) Uostalom to je i u zakonu predviđeno, ali ovo velim i zato, što kod nas nije redak slučaj, da crkveni organ, sveštenik, bude kažnjen policajno, a i sudbeno, što je istupio protiv današnjeg stanja i poretka uopšte.

Dakle, ima toga i o tome treba voditi računa, jer, na kraju krajeva, provokacija i demonstracija izazivaju provokaciju i demonstraciju. (Aplauz).

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Pošto nema više prijavljenih govornika, pristupićemo glasanju o predlogu budžeta Ministarstva pravde. Molim g. izvestioca, da izvoli pročitati pojedine partije predloga budžeta toga Ministarstva.

Izvestilac Dr. Ljubomir Tomašić: čita partiju 64.

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Prima li Senat pročitano partiju 64? (Prima). Oglašujem da je partija 64 primljena. Izvolite čuti dalje.

(Za ovim je Senat, glasajući sedenjem i ustajanjem o svakoj pojedinoj partiji, u smislu čl. 102 Ustava i čl. 67 Zakona o poslovnom redu u Senatu, primio ceo budžet rashoda Razdela IV Ministarstvo pravde, i to od partije 65 do zaključne partije 187).

Pretsednik Dr. Ante Pavelić: Prelazimo na pretres petog razdela — budžeta rashoda Ministarstva prosvete. Reč ima g. Ministar prosvete.

Ministar prosvete dr. Dragutin Kojić: Gospodo senatori, Ministar prosvete kao i ostale njegove kolege, u nezgodnom je položaju da se mnogo ponavlja. Mi smo imali čast da damo svoj ekspozice pred Finansijskim odborom Narodne skupštine, pred plenumom Narodne skupštine, zatim pred Finansijskim odborom Senata i sada pred plenumom Senata. No ja mislim da je predmet mog resora toliko interesantan i da je interesovanje oba doma legislativnog tela za poslove narodnog prosvjećivanja toliko veliko, da ćete me izviniti ako se i ponovim kad je reč o Ministarstvu prosvete. Potrebno je da se brojke, koje imate, dopune u specijalnoj debati Ministarstva prosvete i izjavom odgovornog Ministra i da se tako dobije što potpunija slika o stanju školstva i Ministarstva prosvete, drugim rečima da u nekoliko reči dam glavne linije naše prosvetne politike.

Kad je reč o našoj prosvetnoj politici, ja mogu da budem kratak. Naša prosvetna politika mogla bi da se izrazi u nekoliko reči: što više pismenosti, što više narodnog prosvjećivanja, a što manje kreiranja i produciranja intelektualnog proletarijata. Kad kažem što više prosvetnosti i što više pismenosti, onda mislim na našu osnovnu nastavu. Jedan kratak pregled kako se ona razvijala od našeg oslobođenja do danas, pokazaće nam kako su sve vlade od oslobođenja pa na ovamo i svi ministri prosvete imali pred sobom jedan cilj, i taj je cilj u glavnom postignut. U godini 1918, odmah po našem oslobođenju i ujedinjenju, imali smo osnovnih škola, samoupravnih, privatnih i državnih: 5610 sa 11.064 nastavnika i 655.000 učenika. Od te godine išli smo takvim tempom napred, da danas imamo 8.600 škola osnovnih sa 22.430 nastavnika i 1.360.000 đaka. Iz ovog cifarskog pregleda vidite, da smo mi i u teškim ekonomskim i političkim prilikama, u kojima smo živeli, uspešli, da našu zemlju obogatimo sa preko 3.000 škola t.j. oko 300 škola godišnje. Taj uspeh, gospodo, može se slobodno reći, da je zadovoljavajući. Pre neki dan zapanjila me jedna vest koju sam čitao u stranim novinama da i mnogo bogatije zemlje ne prave ovakve napretke u osnovnom školstvu. Pročitao sam neki dan da Severo-Američke Države ukidaju osnovne škole i da je doneto rešenje po kome je u jednoj saveznoj državi ukinuto 670 osnovnih škola, daštvo raspušteno pa se sprema da se još ukine 1000 novih osnovnih škola. Vidite, gospodo, kakav je napor učinjen kod nas da se postigao ovoliki uspeh. Nesumnjivo moramo želiti da mi i dalje idemo u ovom napretku i da ovaj lep progres u pogledu osnovnog školstva i dalje razvijamo i ja mogu da se pohvalim da i legislativa, gornji i donji dom, i prilikom vođenja računa u duhu štednje, ipak je vodio računa o osnovnom školstvu i budžet, u koliko se odnosi na osnovne škole, nije pretrpeo velikih ušteta. To će nas ohrabrivati da i dalje idemo tim putem u razvijanju osnovnog školstva. Razume se, da su nam tu potrebni neki elementi, na-

ročito vreme, jer za svaki krupan posao treba uzeti u obzir da je potrebno vreme u kome bi se on svršio, a tu nam je naročito potrebno i nastavno osoblje.

Kako je bilo teško ovoga puta naročito pojačavati i povećavati budžet u pogledu nastavnog osoblja za osnovne škole, za osnovnu nastavu, mi smo predložili Narodnoj skupštini, a predlažemo i Vama, da preduzmemo jednu meru koja će nam doneti pomoć, da i bez velikih i novih materijalnih žrtava dobijemo nešto više nastavnog osoblja, nego što smo ga do sada imali. To je smisao one odredbe Finansijskog zakona, po kojoj se naređuje da svi nastavnici osnovnih škola i srednjih škola budu povraćeni u školu. Primećeno je da postoji jedna tendencija da nastavničko osoblje dezertira školsku zastavu, da se uvlači u administraciju u srazmeri koja se ne može tolerirati, pa smo mi našli da Kraljevska vlada treba uz pomoć legislative da donese jednu odredbu, kojom će se to nastavno osoblje izvan škole vratiti u škole. Ja mislim, da ćemo mi na taj način dobiti jedan značajan broj školskih radnika kojima će se povećati broj školskog osoblja, pa ćemo sa ovim mladim nastavnim generacijama moći da popunimo one praznine u osnovnoj školi koje se osećaju usled oskudice u nastavnom osoblju.

Kada je reč o osnovnom školstvu, gospodo, onda je moja dužnost da samo u kratko dodirnem i pitanje osnovnog školstva, koje se odnosi na naše nacionalne manjine. Ja mislim, gospodo, da je pravo da podučemo da su prilično nepravedne kritike koje se upućuju na adresu Ministarstva prosvete da ono nije negovalo osnovno školstvo naših nacionalnih manjina. Prebacivalo se je kao da postoji izvesna tendencija svih vlada da idu nasuprot razvijanju osnovnog manjinskog školstva. Ja, gospodo, mogu da Vam kažem da to nije tačno. Mi do duše, nemamo u Ministarstvu prosvete tačnih podataka u pogledu toga, kako je se pitanje osnovnih škola naših manjina razvijalo za celu našu teritoriju, a imamo izvesne vrlo tačne podatke iz 1913 do 1914 godine a za vreme rata nije bilo naročitih promena dakle od 1918 godine imamo podatke koji se odnose samo na jedan deo naše teritorije, na staru Vojvodinu. No kako je na tome delu teritorije može se suditi i na celinu. Po podacima koje mi imamo, danas na tome delu teritorije mi imamo za 490 manjinskih odeljenja više, nego što ih je bilo 1913 i 1914 godine. I, gospodo, prosvetna politika Kraljevske vlade je upućena i danas u tom istom smislu t.j.: sve što bude u stanju da se učini za razvijanje opštege nacionalnog školstva, to će se isto učiniti i u pogledu razvijanja osnovnog i srednjeg školstva naših nacionalnih manjina.

Na ovakav način ja sam vam izložio stanje našeg osnov. školstva. Prelazimo na stanje naših srednjih i srednjih stručnih škola. Moram vam odmah reći nešto, što je od neobične važnosti. reći u samom početku pregleda stanja u našim srednjim školama.

Primećuje se, gospodo, da u njima leži upravo izvornik onog velikog zla ili onog što može biti veliko zlo, a to je odviše velika produkcija naših školovanih ljudi, koje mi posle ne možemo da smestimo u državnu administraciju. U privrednom razvitku u kom se naša zemlja sada nalazi, sa malo ili gotovo ni malo velike industrije, velike trgovine ako hoćete i velikog poseda, naše gimnazije i srednje stručne škole upućene su da stvaraju gotovo isključivo naše bu-

duće činovništvo. Ono što prolazi kroz naše srednje škole, kroz gimnazije i stručne srednje škole, upućeno je po sili prilika da traži uposlenje ili ako hoćete uhlebljenje u državnoj administraciji. I kad je to tako, onda nalazite na dva momenta koji se sukobljavaju. S jedne strane odviše veliko stvaranje intelektualaca, koji treba da uđu u državnu službu, a s druge strane nemogućnost državnog budžeta, da sve te kandidate činovničke namešti u državnu službu. Otuda je ona opasnost, na koju je ukazala i naša javnost, a na koju ste ukazali i vi, gospodo, da ne dodemo jednog momenta u tu situaciju, da jedan veliki broj naše dobro školovane dece ne možemo da smestimo u državnoj administraciji, a da ta deca, ostavši bez drugih sretstava za život, predstavljaju jedan element nezadovoljstva i to opravdanog nezadovoljstva, ako hoćete sa stanjem u svojoj otadžbini.

Gospodo, opet ću ciframa da vam ilustriram kako mi danas stojimo u pogledu naših srednjih škola t.j., gimnazija i stručnih srednjih škola. Mi imamo danas preko 200 koje potpunih koje nepotpunih gimnazija; državnih i privatnih odnosno samoupravnih. Mi imamo 5 pravoslavnih bogoslovija, 3 šerijatske škole i oko 40 učiteljskih škola. Kad se to detaljno analizira, onda se može kazati, da imamo 20 muških potpunih gimnazija i 13 potpunih ženskih gimnazija: zatim 3 nepotpune ženske gimnazije i 65 potpunih mešovitih gimnazija, 45 nepotpunih mešovitih gimnazija, 26 privatnih samoupravnih gimnazija, muških učiteljskih škola 7, ženskih učiteljskih škola, 8 mešovitih učiteljskih škola 19, privatnih učiteljskih škola 6, pravoslavnih bogoslovija 5, šerijatski škola 3, državnih građanskih škola 173. Gospodo, građanske škole, kakve su sada, ne treba odvajati od gimnazija, jer one po svom nastavnom programu i po načinu kako formiraju našu omladinu, vrlo malo ili ni malo se ne razlikuju od gimnazija.

Gospodo, dalje mi imamo građanskih privatnih škola 30. U privatnim državnim i građanskim školama mi imamo 28.000 učenika, a u gimnazijama imamo 4.310 nastavnika i oko 80.000 daka. Kada se cifra učenika koji se nalaze u našim građanskim školama sabere sa cifrom od 80.000 i nešto više u gimnazijama i kad se tome doda broj učenika u stručnim srednim školama, onda dolazimo do cifre od oko 120.000 učenika. Prema tome, mi danas imamo od prilike 120.000. učenika u srednjim i srednjim stručnim školama.

Gospodo, ova učenička bujica, ovi đaci iz gimnazija i stručnih srednjih škola, dirigira se pravo na univerzitet, da se posle 4 godine školske formacije stavi na raspoloženje isključivo državnoj administraciji za nameštenje, kao što sam to već pomenuo.

I vidite, gospodo, koliko je to veliki broj i koliko to predstavlja jednu tešku situaciju, u kojoj se nalazi naša državna administracija, jer u teškim i mučnim ekonomskim prilikama, u kojima živi naš narod, nema mogućnosti, nije kadra da sve ovo primi i da sve uposli. I zbog toga, je gospodo, moralo da se pomišlja na niz mera, jer bi jedna mera ovde bila nedovoljna kada bi se mogla da napravi izvesna ustava, da se postavi jedna brana, koja bi odbranila našu državnu administraciju od priliva administrativnih kandidata, koje država ne može da uposli; i opet da se ne bi stvarao onaj opasni i, ako hoćete, intelektualni proletarijat, o kome sam malo pre go-

vorio. Kažem, Kraljevska vlada je pomišljala na niz mera, kojima bi se tome zlu stalo na put, pa je za sada predložila tri mere.

Prva je mera redukcija gimnazija i srednjih stručnih škola. Ova je mera toliko teška i osetljiva da Ministar prosvete nije mogao podneti odgovornost za nju sam, te je u finansijski zakon došlo ovlašćenje, po kome će Ministarski Savet donositi odluke o tome koje škole, srednje škole, gimnazije, stručne srednje škole treba ukidati, koje spajati, koje reducirati od punih na nepotpune itd.

Gospodo, Ministarski Savet je našao da je potrebno da se stvori jedan vrlo pažljiv kriterijum za rešavanje ovoga pitanja, pa smo odlučili da se taj kriterijum, po kome će Ministarski Savet rešavati ovo pitanje, treba da sastoji iz ovih momenata. Prvo, datum postanja izvesnih škola. Imamo gimnazije, koje su gotovo srasle sa našom nacionalnom istorijom. Imamo gimnazije čak iz 17 veka, na koju ne bismo mogli tako lako da stavimo svoj operacioni nož. Pa treba voditi računa o broju đaka u pojedinim školama, pa o tome kakva je jedna škola i gde je postavljena. Ako u jednom mestu ima još takvih škola ili ima sličnih škola, onda će to na jedan ili na drugi način biti rešavano. Vodiće se računa o blizini drugih mesta, u kojima ima sličnih škola, pa o komunikacionim vezama tih mesta itd. i t. d.

Ja vas mogu uveriti da će Ministarski Savet sa puno pažnje i sa puno pažljive ocene ovo teško pitanje moći i umeti da reši.

Druga mera, koju smo mi predvideli kao lek ovaj teškoj pojavi, to je ona mera, koju ćete vi imati pred vama da studirate i koja je već prošla kroz Narodnu skupštinu, sadržana u zakonu o taksama. To je pitanje školarine. Mi smo mislili, gospodo, da u teškim ekonomskim prilikama, pored ovoga momenta, čisto školskog momenta, da je pravo da bogatije i imućnije klase našega naroda i nešto jače učestvuju u školovanju svoje dece. Tako smo izradili jednu tabelu ili tarifu, ako hoćete, školskih taksa i školarine, u kojoj je strogo vođeno računa o tome da ta školarina ne pogodi slabije ekonomske slojeve našega društva. Mi smo metuli kao minimum, kojim se oslobodava od školarine onaj ko plaća 300 dinara neposredne poreze. To od prilike pretvoreno na seljački jezik znači imetak oko 30 hektara. A što je preko toga ono će morati sudelovati u nošenju troškova školskih. Ja vam mogu reći, gospodo, da po jednom proračunavanju, koje mora biti potpuno tačno, naš jedan đak u gimnaziji košta od 4—8.000 dinara godišnje i da u toj cifri izdataka za školovanje jednog đaka treba nešto jače da učestvuje roditelj, koji je u takvoj materijalnoj situaciji da može da u tom učestvuje.

Kao treću meru ovoga pitanja, gospodo, mi smo predvideli jednu administrativnu meru — pedagošku — a to je jedan jači census pri ocenjivanju đачkih ocena, te verujem, da će ovaj sistem mera učiniti da se opasnosti, o kojoj je ovde reč stane na suprot.

Još samo to da napomenem sa nekoliko cifara koliko je danas već talas hiperprodukcije intelektualaca veliki i koliko je već danas opasan za našu administrativnu situaciju. To naročito kažem zbog toga, jer je već bilo kritike i jer se kazalo: Kako je to, da se ukida gimnazija, kad polovina našeg čič-

novništva danas nema školskih kvalifikacija. To bi bilo opravdano onda, kada bi mi sa tim činovništvom mogli da napravimo jedan volšebni potez, da ga odjednom nestane! Ali kad mi imamo jedno faktično stanje, o kojemu moramo voditi računa, onda je ta kritika neopravdana; naročito, kad vam prikažem, kako se stara u tom pogledu u Ministarstvu Prosvete.

Gospodo, ja sada imam oko pet stotina molba svršenih đaka učiteljskih škola, koji traže službu. Na kraju ove školske godine po izračunavanju našem imaćemo još 1600—1700 takovih učiteljskih kandidata. Mi imamo mogućnosti sa najvećim naporima našega naroda da uposlimo oko 500 kandidata. Ostaće dakle kao što vidite jedan dosta veliki pretek, komu će se dodati iduće godine još toliki broj, i ja neznam kuda mi idemo, ako ne bi nešto preduzeli, da se ovaj brzi korak uspori.

Mogu reći, gospodo, i to, da slika nije bolja ni u srednjoj nastavi. Ja imam oko dve stotine molbi svršenih učenika sa filozofskog fakulteta, ali ih ne mogu namestiti. Na kraju školske godine biće situacija još gora, a u toku iduće godine ona će se još pogoršati. Ovo sam hteo napomenuti samo ukratko, da biste videli, u kakvoj smo mi situaciji.

Kad sam zamislio ovu kratku reviju našega školstva i kad sam prešao osnovno školstvo sa srednjim školama onda mi je ostalo da kažem još nekoliko reči i o našim univerzitetima te bih onda završio ovaj kratak ekspeze, koji dugujem Senatu.

Stanje na našim univerzitetima je refleks stanja u našim srednjim školama. Ja sam malo pre pomenuo da se kod nas ide da se preko srednjih škola premosti put koji vodi na Univerzitet a sa Univerzitetom u državnu administraciju. Od onoga velikog broja đaka iz srednjih škola i iz srednjih stručnih škola — a tendencija je kod nas neprirodna da iz srednje stručne škole daju kvalifikacije za prelaz na Univerzitet, dolazimo u takvu situaciju da svakoga dana imamo na Univerzitetima sve veći broj slušalaca. Danas kad ja ovo govorim mi imamo na naša tri univerziteta oko 20.000 studenata. Koliko je ta cifra nenormalna za naše prilike, dovoljno će biti ako vam dam ja jednu drugu cifru pa vam tom paralelom pokažem koliko mi ne možemo i koliko nismo u stanju da ovoliko veliki broj univerzitetskih slušalaca po svršenju školi uposlimo.

Ja sam pre neki dan čitao o stanju francuskih univerziteta. Na svima francuskim univerzitetima, računajući tu i kolonije i Alzas, ima od prilike 60—70.000 učenika. Gospodo u tu cifru treba staviti jedan ogroman procenat na daštvo stranih država. Ja sam francuski đak i znam, u ono doba kad sam ja studirao, onda je, gospodo, taj procenat išao do blizu 40 % na pariskom univerzitetu. Kad se uzme u obzir taj veliki procenat na daštvo stranih narodnosti onda možete videti kako smo mi gotovo u paritetu u tom pogledu prema jednoj zemlji velikoj i moćnoj i teritorijalno nekoliko puta većoj nego što je naša zemlja.

Gospodo, zbog toga se i u ovom pravcu nešto moralno učiniti. Kraljevska vlada morala se pobaviti i ovim problemom.

Razmišljam se kako to pitanje da se reguliše. Bilo je reči, gospodo, o tome kako treba univerzitete ili fakultete spajati; bilo je reči isto tako kako izvesne fakultete treba ukidati, kako izvesne samostal-

ne fakultete ili polu fakultete treba pretvoriti u naučne institute; bilo je reči da se poput stranih zemalja napravi jedan limit u pogledu broja učenika, jedan numerus klauzus itd. itd. Jednom rečju, razmišljalo se kako da se nađe jedna mera koja bi u stvari pogodila narodne i državne interese. I, gospodo, sve ove mere koje sam vam pomenuo nisu mogle biti primljene, jer se smatralo da su naša tri univerziteta ne kreacije školske administracije nego donekle jedno samo stvaranje, da su ti univerziteti samanimki kroz naš narodni i državni život, smatralo se da univerziteti u Ljubljani, Zagrebu i Beogradu trebaju onako kako su postali da ostanu i dalje: hramovi naše nacionalne kulture i nauke!

Smatrali smo da im treba ostaviti mogućnost, da i dalje vrše tu svoju veliku naučnu i vaspitnu misiju, koju su oni do sada na opšte zadovoljstvo i onako kako treba vršili. Smatrali smo da tako isto i ove fakultete u Subotici i Skoplju treba ostaviti. I tako se došlo do toga rešenja da ne treba ukidati nijedan fakultet; da ne treba spajati nijedan fakultet, i da ne treba od ovih fakulteta, koji su u Skoplju i Subotici, stvarati naučne institute, jer oni su sami po sebi, pored ovog pedagoškog momenta, naučni instituti.

Ali, u osmatranju toga pitanja, zapaženo je kod univerziteta nešto drugo, što je, u ostalom, pojava koja prati svaku administraciju, a ne samo školsku administraciju. Primećeno je, gospodo, da i najviša naša sveučilišna nastavna administracija pokazuje izvesne znake samoživosti. Ja sam je nazvao-samoživost, pojavu po kojoj svaka administracija ima tendenciju da se povećava, da raste, i da raste bez limita i bez stvarnih potreba. Mi smo, gospodo, na univerzitetima zapazili da imamo pojavu jednog luksuznog cepkanja katedra, koje ne sme da se dozvoli, koje ne može da podnese stanje našeg državnog budžeta, a ako hoćete, i ekonomsko stanje našeg naroda; pa smo smatrali da je potrebno da, ne vređajući autonomiju univerziteta, postavimo jednu meću, da ne damo da se ta tendencija cepkanja katedra i povećavanja školske administracije i dalje razvija. I to je smisao čl. 30 Finansijskog zakona, o kome smo mi tako mnogo govorili i u Finansijskom odboru Senata. Tako treba tu zakonsku odredbu shvatiti i nikako drukčije.

Postojala je kritika: kako se na taj način, što bi se sprečilo da se i dalje cepkaju katedre i da se sve više množi nastavno osoblje na univerzitetima, čini kao neki atak na autonomiju univerziteta. Ja sam i u Finansijskom odboru izjavio, a zadovoljstvo mi je da to izjavim i pred plenumom Senata: da je svaka misao od udara na autonomiju univerziteta bila daleko i od Ministra prosvete i od Kraljevske vlade.

Pravi smisao čl. 30 Finansijskog zakona je postavljanje brane protivu necelishodnog cepanja katedra i nenormalnog povećavanja nastavnog personala na univerzitetima.

Kraljevska Vlada, odnosno ja, u ime Kraljevske Vlade, izjavljujem: da nije imala nameru da ovim članom vredi ona autonomna prava univerziteta, koja su im zajemčena Zakonom o univerzitetima od dana 28 juna 1930 godine.

Finansijsko sprovođenje člana 30 Finansijskog zakona biće izvedeno sporazumno sa univerzitetima. (Aplauz i živo odobravanje.)

Ja mislim da je ta izjava bila potrebna zbog toga, da se ne bi davalo razno tumačenje ovom dobro namernom članu 30 našeg Finansijskog zakona. Jer, gospodo senatori, jedan kratak mali pregled opet će vam pokazati kako se nešto moralo učiniti i u ovom pogledu.

Da vam cifarski pokažem, kako se danas stoji na našim univerzitetima u pogledu broja nastavnog osoblja.

Ja govorim samo o redovnim profesorima, o ordinarijusima; takvo je stanje i kod vanrednih profesora, kod docenata. Sad, gospodo, ima u Beogradu 88 profesora, redovnih univerzitetskih, a u Zagrebu 114, — i tendencija je da taj broj svake godine raste. — Ja imam već sada oko 10 predloga nove redovne profesure. Ostaviti stvar da se tako razvija, bio bi greh prema narodu i prema nauci. Nama treba nacionalna nauka. Prava nauka je ona koja vodi računa o potrebama narodnim, izvan tih potreba za mene nema nauke! I s obzirom na to, gospodo, mi smo smatrali da je potrebno da učinimo nešto da se ovo bar u budućnosti ovako ne razvija. To je jedini, isključivi smisao člana 30 Finansijskog zakona koji je pred vama.

Na ovaj način, ja sam završio svoj ekspeze, koji je ispao duži nego što sam ja mislio, te vas molim da me izvinite ako sam vas malo više zamorio. Pri kraju ostaje mi da vas zamolim da glasate za predlog budžeta Ministarstva prosvete ovako, kako je on iznet pred vas. (Aplauz.)

Potpretsédnik **Jovan Altiparmaković**: Ima reč g. senator. Jovo Banjanin.

Jovo Banjanin: Gospodo senatori, glasaću za budžet Ministarstva prosvete kao što sam glasao i za državni budžet u celini i kao što ću glasati i za budžete ostalih resora koji pred nas dođu. Glasam za ovaj budžet zato što on ima da služi izvođenju one državne politike koja je našla najvišeg svoga izraza u Prestonoj besedi. U izvođenju te politike, gospodo, namenjena je naročito Ministarstvu prosvete vanredno delikatna i uzvišena dužnost. Misao Prestone besede je kristalno jasna jugoslovenska misao. — Ja držim, gospodo, da je Ministarstvu prosvete i školama koje stoje pod njegovom upravom najviša dužnost da jugoslovensku nacionalnu i državnu misao uliju u dušu našem podmlatku. Daleko je od mene misao da u škole treba uvoditi političke tendencije ili doktrine, koje sretamo u eksperimentima Ruskog boljševizma i Italijanskog fašizma. Od naše škole politika mora stajati daleko. Ali, razvijanje jugoslovenskog duha, produbljanje jugoslovenske svesti, izgrađivanje jugoslovenske kulture, to nije politika, nego sveta dužnost i apostolat naše nacionalne škole. I ona vršeći tu dužnost ispunjava svoj zadatak prema naciji i Otadžbini. Ja mislim, gospodo, da bi bilo potrebno da se sve discipline, koje imaju nacionalni značaj, u svima našim školama, i osnovnim i srednjim, — da se sve te discipline i svi udžbenici koji te discipline sadrže, podvrgnu jednoj iscrpnoj reviziji. Moje je mišljenje da bi Ministarstvo prosvete preko Glavnog prosvetnog saveta, ili preko komisije sastavljene najboljih pedagoških stručnjaka, trebalo da pregleda sve školske udžbenike, — u pogledu nacionalnih discipline, te da one odgovore visokom zadatku jugoslovenske nacionalne kulture. Mislim da će Ministarstvo

prosvete u smislu Prestone besede izvršiti taj zadatak i sprovesti tu reviziju.

Ja sam, gospodo, u adresnoj debati Narodnog predstavništva napomenuo, da tradicije naše, i srpske i hrvatske i slovenačke, koje su velike i svetle, ništa ne smetaju jugoslovenskom jedinstvu. To je moje mišljenje i danas, ali ja ne mislim, da svako pleme naše treba za sebe da neguje svoje tradicije. Sve ono što je svetlo i veliko u tradicijama u Srba, Hrvata i Slovenaca treba da bude jedna zajednička naša jugoslovenska nacionalna tradicija (Uzvici: Tako je). Jer, gospodo, Jugoslovenstvo nije veštačka biljka bez korena. Ono ima hiljadugodišnju prošlost nacionalnu, i samo vezujući tu prošlost sa jugoslovenskim jedinstvom može naša škola izvršiti svoj veliki zadatak u ovom istorijskom periodu našega nacionalnog razvoja.

Gospodo senatori, ja bih želeo i to, da se uopšte u pogledu izdavanja naših školskih udžbenika i školskih knjiga uvede više reda. Kod nas je običaj da se nađu pisci, koji napišu neke udžbenike, ti pisci nadu nekoga izdavača, koji taj udžbenik izdaje, onda glavni prosvetni savet daje preporuku, i onda se oni bore oko toga, koje će knjige u kojim školama naturiti. Pre nekoliko godina imali smo u Zagrebu jednu upravo sablažnjivu borbu između dva velika štamparska preduzeća, koja su oba imala preporuku glavnog prosvetnog saveta za svoje školske knjige, i oni su upravo jednu javnu otimačinu vršili oko škola i učitelja, ko će kome da nametne svoje knjige. I tako se, gospodo, događa, da onda, pošto se kod nas često premeštaju učitelji i nastavnici, u jednoj i istoj godini deca moraju po dva ili tri puta promeniti školske udžbenike, jer drugi učitelj, koji je došao, ima prijateljske ili sentimentalne veze sa drugim izdavačem i nastoji da naturi njegovu knjigu. I tako ne samo da se vodi zabuna u našu nastavu, nego se nanose i suvišni troškovi roditeljima školske dece.

Ja sam, gospodo, uveren, da bi najbolje bilo, i molio bih da Ministarstvo prosvete to provede, da svi školski naši udžbenici budu državno izdanje (Odobranje). Ne radi se o tome, gospodo, da to bude stampano u državnim štamparskim zavodima. Može se to i na osnovu licitacija izdati drugim štamparskim zavodima, ali je glavno, da to budu državna izdanja. I, gospodo, onda će deca školska doći i do boljih školskih knjiga, bolje opremljenih i uvezanih, i jeftinijih knjiga, moći će se siromašnoj deci da dadu i zabadava školske knjige, pa da država još uvek ima od toga prihoda. Jer, gospodo, ti izdavači i ti štamparski zavodi, koji se otimaju o naše škole, koji hoće da dobiju u svoje ruke izdavanje školskih knjiga, znaju vrlo dobro, zašto to rade, znaju da su to izdanja, koja dobro nose, jer moraju da se šire i moraju da se uzimaju. I ja bih molio g. Ministra prosvete, koji je ovde u svome ekspozu vanredno lepo prikazao, koliki su sve naponi učinjeni za razvoj naročito osnovne nastave, da učini i taj jedan napor i da školske udžbenike otme iz ruku spekulanata, bili oni pisci ili izdavači. (Odobranje i aplauz.)

Ima još jedna delikatna stvar, na koju želim da upozorim g. Ministra prosvete, a to je premeštanje učitelja i nastavnika osnovnih i srednjih škola u toku školske godine. Ja mislim, da je premeštanje učitelja i nastavnika u opšte a osobito u toku školske godine jedna vrlo nezgodna stvar, da to premeštanje nanosi velike izdatke državi, a osim toga je u

pravo opasno za uspeh nastave. Ja znam primer u Zagrebu, gde su u prvom razredu dealne gimnazije deca počela učiti francuski, pa su tri puta u pet meseci promenili nastavnika; ta u takom slučaju ne može biti uspeha u nastavi, mislim da je potpuno jasno.

Zato bi trebalo koliko god je moguće izbeći — osim tamo gde se može biti učitelj onemogućio u svom zavodu — premeštanje učitelja u toku školske godine.

G. Ministar prosvete je upozorio u vezi s našom srednjoškolskom nastavom na jednu stvar, koja može biti doista opasna, samo po mome mišljenju ona je postavljena na nešto krivu bazu. Radi se naime o tome, da li u našoj naciji postoji hiperprodukcija inteligencije i da li treba postavljati branu protiv daljeg širenja te inteligencije. Ja mislim da o hiperprodukciji inteligencije kod nas ne može biti govora. Postoji jedna opasnost, a to je nastojanje svih ljudi koji su svršili škole da im država nađe mesta u svojoj administraciji. Protiv te opasnosti treba se čuvati, ali ne mogu pristati na to da kod nas postoji hiperprodukcija inteligencije. Mi smo u generalnoj debati čuli da imamo krajeva u kojima ima preko 80% nepismenih. Gospodo, nacija i zemlja u kojoj ima 80% nepismenih, ne može da govori o tome da ima hiperprodukciju inteligencije. U tim našim nepismenim masama ima sigurno i dosta talenata i niko nema prava da tim talentima oduzima mogućnost da steknu inteligenciju. Država je dužna da daje mogućnosti svakome da primi obrazovanje od najnižeg do najvišeg stepena, ali država time ne prima na sebe obavezu da će svakog primiti i u svoju službu. Od te i takve obaveze treba da se čuva, a ne od one prve, jer širenje inteligencije treba bezuslovno da se pomaže. I zato je ispravna ona reč koja kaže da nikada nije dosta škola. Postoje zapreke razvijanju škola i nameštenju školovanih ljudi u državi, naročito danas kad smo morali da i budžet svedemo na najnižu meru zbog štednje, ali to još ne može da bude merilo zato, koliko treba da radimo na budućem razvijanju naše inteligencije. Ja ću vas, gospodo, da upozorim na jednu stvar, koja je za nas neobično bolna, a to je da mi koji smo već odavna imali mnogo emigracije koja je bila prisiljena da ide u tuđi svet za radom, da mi idemo u red najnižih emigracija u Severo-Američkim Državama i ne ranžiramo daleko ispred Crnaca. Mi smo u emigraciji imali nekoliko svetlih umova, koji služe na čast našoj emigraciji. Imamo i lep broj pojedinaca koji su se u emigraciji sami svojim radom digli i služe na čast svojoj naciji, ali s druge strane ima ogromna masa naših iseljenika koji rade najniže poslove, koji samo Crnci mogu da rade. Druge države, ako već ne šalju intelektualce, a ono barem šalju kvalifikovane, spremne radnike u emigraciju. Ako već naša država ne može da da svim svojim sinovima službe i zarade u otadžbini, ona je dužna da im daje takvu spremu, da onda kada budu išli da traže zarade u tuđem svetu, da odu kao kvalifikovani radnici i da služe na čast i korist svome narodu. A ima i u našem unutrašnjem životu stvari na koje bi trebalo paziti, kad se govori o hiperprodukciji inteligencije.

Gospodo, sasvim je tačno ono što je gospodin Ministar rekao, da mi imamo ljudi sa nedovoljnim kvalifikacijama u državnoj službi, ali oni su tu i sa nji-

ma se mora računati. I to je, istina, gospodo, naročito u ovo vreme štednje, da mi ne možemo zahtevati da se ti ljudi bace na ulicu i da se nameštaju drugi. Ali, gospodo, čim nastanu povoljnije prilike, bezuslovno treba nastojati na tome da se ti ljudi sa nedovoljnim kvalifikacijama što je moguće brže uklone iz državne administracije, jer oni su samo teret i zapreka pravilnom razvoju našeg državnog života i naše administracije. Ali ja bih bio slobodan, da kažem još nešto; da ima položaja u našoj državi, za koje bi s punim pravom trebalo podići kvalifikacije. Ima položaja na koje se postavljaju ljudi s kvalifikacijama koje ne daju garancije da oni mogu kako treba da vrše svoju dužnost. Ja bih samo primera radi, — ali ne tvrdim da je to najtačnije i najispravnije, — upozorio na jednu stvar. Mi svi težimo da što pre dodemo do zakona o opštinama, i mi svi osećamo kakav su ogroman teret male opštine koje gutaju ogromne troškove i nanose narodu nesnošljive terete, a koje mu ne daju nikakav ekvivalent u srazmeri onoga koliko se na to troši. Zahtev naš mora biti da opštine budu velike. Zahtev mora biti i taj da opštinski beležnik mora biti čovek s pravnim kvalifikacijama; i ako mi to izvedemo, onda ćemo mi za mlade pravnike stvoriti mogućnost da nadu nameštenje u svojoj otadžbini (jedan glas: neće oni u tu službu). Oni bi morali da idu, gospodine, jer ja ne bih u administrativnu službu primao nikoga koji prethodno nije vršio službu u jednoj opštini, jer ni jedan čovek u administraciji, ni sreskoj ni banovinskoj, koji je dužan da nadzire opštine, a nikada nije video opštinu, — taj ne može vršiti svoju dužnost kako treba (Burno odobravanje). I svaki pravnik, koji hoće da uđe u državnu administraciju, morao bi proći najpre kroz školu u opštini. (Glasovi: Tako je).

Gospodo senatori, Vi ćete se svi setiti da je veliku uznemirenost u naše redove uneo § 30. Finansijskog zakona, jer smo mi svi sa zebnjom gledali u tome opasnost, da se dira u autonomiju univerziteta. Gospodin Ministar prosvete bio je dobar da nam u Finansijskom odboru i ovde pred licem celoga Senata dade deklaraciju u ime čitave Kraljevske vlade, da ta odredba Finansijskog zakona nema svrhu da dira u temelje autonomije naših univerziteta i u sam zakon o univerzitetima. Gospodo, niko od nas ne bi želeo da se doista dirne u autonomiju univerziteta, jer univerziteti, koji treba da budu najveći predstavnici naše nauke, i stvaraooci, kako im i zakon određuje, Jugoslovenske nacionalne kulture, ti univerziteti moraju imati slobodu da mogu izvršiti tu svoju uzvišenu dužnost. I zato je meni drago što mi imamo pravo da ovaj § 30 Finansijskog zakona shvatimo tako, da je to samo jedna prolazna odredba iz razloga finansijskih, koja vredi za ovu budžetsku godinu, a nije zakonska ustanova, koja menja zakon o univerzitetima. Niko, gospodo, od nas ne želi i neće da se povredi autonomija univerziteta, i to treba da bude sačuvano kao jedan paladium naše kulturne misli i našeg kulturnog razvoja. Ali, gospodo, ja bih, nadovezujući na to, bio slobodan da kažem još nešto, kad je reč o univerzitetima.

Ja ne mislim, gospodo, ni na jednog od uglednih profesora koji su članovi ovog visokog doma, a znam da se to ne tiče ni ogromne većine profesora u svim našim univerzitetima. Ali, gospodo, ima na našim univerzitetima pojava, o kojima se

baš u vezi s ovim pitanjem treba da vodi računa. Jer i svi profesori univerziteta treba da paze, da su oni odgovorni — kad su univerziteti autonomni — da su oni i odgovorni za rad tih univerziteta prema naciji i državi. Autonomno pravo univerziteta treba da ostane sačuvano i nepovredivo, ali i svaki pojedini profesor univerziteta treba da zna, da iznad te autonomije postoji jedna daleko viša i najviša autonomija, koju mi možemo na ovom svetu da imamo i koja je nama svima sveta, a to je jedinstvo, nezavisnost i celina naše nacije i države. (Pljesak) Zato ni profesori univerziteta ne smeju dopustiti, da se na univerzitetima događa išta, što bi vredalo ovu višu i najvišu našu autonomiju. Gospoda profesori ne smeju da dovode nikoga u iskušenje, i ne smeju da prisile nikoga da razmišlja i jednoga časa o tom koja je autonomija preča. Mi želimo da autonomija Univerziteta ostane u skladu sa autonomijom naše nacije, ali kad bi došlo da se bira, onda će i moja savest biti načisto, koja mi je autonomija preča.

Gospodo, g. ministar prosvete dao nam je ovde jednu izjavu u pogledu akcije koja je bila pokrenuta u Finansijskom odboru Narodne skupštine, izjavu koju je dao i pred Narodnom skupštinom, na kojoj smo mu mi neobično zahvalni, a to je izjava, da vlada ne misli i neće da dira ni u jedan fakultet na našim univerzitetima. Zahvalni smo zato, što je g. ministar ovom svojom izjavom uneo umirenje u kulturne redove i u vrhove našeg nacionalnog života.

Gospodo, neka su gospoda u Narodnoj skupštini pokrenula pitanje ukidanja nekih fakulteta u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani. Ja bih naročito, pošto bolje poznajem prilike, upozorio na nesmotrenost kojom je pokrenuto pitanje ukidanja tehničkog fakulteta i visoke ekonomske komercionalne škole u Zagrebu. Kada je već reč o hiperprodukciji inteligencije, mi se najviše bojimo, da će naša mlada generacija nagrnuti na one studije, kojima će biti prisiljena da traži državnu službu, a ovde se opet pomišljalo na ukidanje škola, koje otvaraju vrata našoj mladoj generaciji u široki svet. Ja mislim da bi bila jedna fatalna greška, da se pošlo putem onih ljudi, koji su ovo savetovali. Međutim, ovo pitanje neće da se skine s dnevnog reda, i o njem treba govoriti zato, što ovo nije prvi put da se o njem govori, i nije uvek bila štednja razlog zbog kojeg je pokretano pitanje ukidanja ovih visokih škola u Zagrebu.

Gospodo, ja želim da vas upozorim, da od prvoga dana od kada ove škole postoje, nije bilo ni jedne godine, a da se kod budžetske debate nije pominjalo ukidanje njihovo. A kada nad jednim zavodom viši neprestano Damoklov mač, da je moguće da bude ukinut, kada taj zavod treba da posveti veliki deo svoje energije samo na to da sačuva svoj opstanak, onda taj zavod ne može da odgovara visokim ciljevima kojima je namenjen. Gospodo, ja hoću da istaknem da je to pokretano pod uticajem starih navika, a gospoda koja to rade treba da se odviknu od toga, da svakoga časa dovode u pitanje opstanak naših visokih školskih zavoda.

Jer to samo stvara zabunu i nemir, a ne predstavlja nikakvu korist. Ja ću, gospodo, baš i sa razloga same štednje, da dokažem da bi ovo bilo jedno raspikućstvo kad bi se ova dva zavoda uništila.

Gospodo, na stvaranju tehnike u Zagrebu radilo se pre rata 30 godina. Kad je osnovana, stvoreno je

na njoj 16 instituta i laboratorija, i država je za sve to dala 5.000.000 dinara, a ta tehnika, gospodo, danas predstavlja stvarnu novčanu vrednost od 21.000.000 dinara. Zahvaljujući privatnoj inicijativi i izdašnoj pomoći privrednika u Zagrebu, razvijeni su svi ti instituti i stvoren je taj veliki zavod, i kad bi se to danas uništilo, jer to se ne da preneti, to bi bilo jedno uništenje narodnog imetka, ne gledajući na to koliko bi ogromnu štetu to nanelo našem kulturnom prestižu. A, gospodo, čitava ušteda, kad bi se cela tehnika najedared ukinula, iznosila bi godišnje 2.600.000 dinara. Ja pitam da li je ovakva ušteda vredna bar one uznemirenosti koja je ujeta u sam taj zavod glasovima da će biti ukinut.

Gospodo, ekonomsko-komercijalna visoka škola stvorena je jednom Kraljevskom uredbom 1920 godine, a 1922 godine, prilikom venčanja Njegovog Veličanstva Kralja, predstavnici zagrebačke privrede i zagrebačkih privrednih korporacija stvorili su Zakladu, zadužbinu pod imenom Njegovog Veličanstva Kralja i Njezinog Veličanstva Kraljice, koja Zaklada vodi brigu o toj školi. I ta zadužbina je sagradila jednu impozantnu modernu zgradu, u kojoj je ova škola smeštena, a to je jedina škola te vrste u čitavoj državi, u koju dolaze studenti iz cele Jugoslavije. I, gospodo, svi troškovi godišnji ove škole iznose tek oko 2.000.000 i ne znam koliko dinara. Ali da je ova škola zaista ekonomska, da ona pazi kako postupa i sa novcem, koji država daje za izdržavanje te škole, vi se možete uveriti po tome što je od prvog dana, kada je stvorena ova škola, pa svake godine od preliminiranih dotacija, koje je dobijala, ostavljala uštedu od dve do tri stotine hiljada od preliminiranih 2.348.135. dinara za 1931/32 god. uštedeno je čak 616.681 dinar. Iz sve toga vidi se da se u toj školi nesamo učilo ekonomiji, nego da se i praktično pokazalo kako treba ekonomisati. I taj zavod ne zaslužuje da svake godine od njegovog postanka bude potezano pitanje hoće li se ukinuti ili ne.

Ja bih, gospodo, na kraju bio slobodan da upozorim samo na neke manje stvari. Naravno, razlozi štednje su tu, i danas se ne može ništa u tome pogledu postići, ali ja bih bio slobodan da upozorim na to kako se slabe dotacije daju svima našim univerzitetima za njihove institute, laboratorije i seminare, ja bih bio slobodan da upozorim kako se upravo neznačajne dotacije daju našim bibliotekama i univerzitetima za nabavku knjiga i časopisa, a po gotovu za uvezivanje tih knjiga i časopisa. U biblioteci u Zagrebu godinama stoje kupljene knjige koje ni do danas nisu povezane, jer nema sretstva. A, gospodo, nepovezanu knjigu ni jedna biblioteka ne može nikome dati na upotrebu, i tako sve te knjige i svi ti časopisi stoje kao mrtav kapital koji se ne može da upotrebi.

Ovo vreme štednje ne da nam da raspoložemo po volji, ali ipak ne sme da se onemogućiti funkcionisanje ovih ustanova, i ja bih molio G. Ministra prosvete da vodi brigu o tome da naši visoki prosvetni zavodi, kad to mogućnosti dopuste, budu bolje snabdevene sretstvima, da mogu bolje odgovarati svojim dužnostima. Ima jedna partija u budžetu Ministarstva prosvete, partija 219, na koju bih ja naročito hteo upozoriti. Pre svega biću slobodan da vam pročitam naslov te partije. Taj naslov glasi: „Školske i kulturne veze sa inostranstvom (širenje naše književnosti i umetnosti u inostranstvu; potpora našim kulturnim u-

stanovima u inostranstvu; Jugoslovenski studentski domovi u inostranstvu; izmena profesora; prevodi naše književnosti na strane jezike; intelektualna saradnja sa inostranstvom itd.)“

Ovo je, meni se čini, najveći naslov u našem budžetu. Iza njega dolazi jedna prilično mala i skromna brojka od 300.000 dinara. Ni većega naslova ni manje dotacije. Gospodo, za ovako velike zadatke 300.000 dinara ne znači apsolutno ništa. Mi znamo da se naša umetnost preko svojih najvećih predstavnika umela plasirati u inostranstvu. Mi znamo kako su i pojedini naši učenjaci svojim trudom, svojom vrednošću i svojim radom umeli prodrati u strani učeni svet. Ali znamo i to, da je naša lepa književnost skoro nepoznata u stranom svetu, a u našoj književnosti ima dela, ima književnika, koji bi bili vredni, da za njih zna i strani svet. Samo za jednoga pisca potpuno nepoznatog publici na velikim stranim jezicima vi ne možete naći izdavača, dok taj nije siguran da će naći kupaca. Da se omogući našim literatima da prodru u strani svet, potrebna je, gospodo, pomoć od države. A kad bi jedanput dobili pomoć i kad bi prodrli u strani svet, onda ta pomoć ne bi bila više potrebna, jer će oni naći sami izdavača. Ali sa ovom malom svotom za tako velike zadatke u tom cilju ne može se ništa učiniti. Kad opet prilike dopuste, ja bih želeo, da Ministarstvo prosvete ima na umu ovu stvar, i kad bude tražilo dotacije za ove ciljeve, da na Ministra finansija učini veći pritisak, da omogući, da se naš kulturni prestiž podigne u svetu, jer taj kulturni prestiž služi i ekonomskom i finansijskom kreditu.

Neposredno pred tom partijom stoji partija 218, za održavanje školskih i kulturnih veza sa Čehoslovačkom, s kojom je sklopljena konvencija, i tu je određena svota od 600.000 dinara, ni to nije mnogo, ali ipak nešto. Ja znam, gospodo, da smo mi sklopili kulturnu konvenciju i sa Poljskom, ali o tom ne vidim u budžetu ništa. A ova akcija, da se našoj kulturi stvori ugled pred stranim svetom, to je jedno veliko pitanje, to je naše državno pitanje, kojemu bi Ministarstvo prosvete trebalo da posveti najveću brigu.

Ja bih s time, gospodo, općenito svršio, samo bih želio da vas upozorim na prilike osnovnih narodnih škola u gradu Zagrebu. To ne bi strogo spadalo pred Senat, jer školske zgrade dužne su podizati općine same, i grad Zagreb radi na tom da podiže zgrade. Ovoga proleća biće dve velike i lepe škole predane nastavi, a u budžetu opštinskom za iduću godinu stavljeno je opet građenje dviju škola. Ali kako se grad Zagreb naglo razvija, vi treba da znate, da je stanje osnovnih škola u Zagrebu upravo prekarno. Da se danas otvori stotinu novih razreda, onda bi se tek mogle podmiriti sve potrebe. A svake godine bila bi potrebna barem jedna nova škola, da odgovara prirastu školskih obveznika, koji dolaze.

Ja priznajem, gospodo, da je to dužnost gradske opštine i o tome ne treba da se brine Senat, ali postoji druga stvar u kojoj bi bila potrebna bezuslovno intervencija Ministarstva prosvete, da se ovom teškom školskom stanju u Zagrebu učini jedanput kraj.

Gospodo, kad je osnovan medicinski fakultet u Zagrebu, tri velike zgrade koje su bile određene za građanske škole predate su Medicinskom fakultetu.

Na širokom Bregu u Zagrebu izgrađuju se neprestano nove zgrade i novi zavodi, a ove tri škole koje pripadaju gradu Zagrebu ostaju još uvek u ruka-

ma Medicinskog fakulteta. Ja, gospodo senatori, o tome ne bih govorio da su sve prostorije odista upotrebljene za svoju svrhu, ali znam da ima veliki broj prostora u fakultetu koje ne služe nastavi, a međutim gradska deca guše se u teskobnim prostorijama jer nemaju mesta. Ja ću vam navesti primer s jednom školom, t. zv. Kaptolskom školom. U toj zgradi sa 14 školskih prostorija guše se 4 razne škole sa 2.400 dece. Tu se dve osnovne škole, muška i ženska, zatim muška građanska škola sa 814 dece, i šegrtska škola. Deca prvog i drugog razreda građanske škole prema tome mogu da imaju samo poludnevnu nastavu, i to svaki drugi dan. Ja se, gospodo, divim nastavnicima tih škola koji u sasvim nehigijenskim i skućenim prostorijama mogu da postizavaju bilo kakve rezultate. Dve zgrade koje su predate Medicinskom fakultetu određene su za građansku mušku i žensku školu. Ženska građanska škola ima preko 900 dece, i ta je opet smeštena u zgradi gimnazije, pa ne može raditi ni gimnazija ni građanska škola. I dok se u ovim školama deca guše u prostorijama, koje se nikad ne mogu čak ni dobro provetriti, dotle u zgradama Medicinskog fakulteta ima šest profesora koji imaju stanove od četiri, pet, šest ili sedam soba, i to još nisu jedini stanovi u tim zgradama. A kad bi se gradu Zagrebu povratile njegove zgrade,

mogle bi da se smeste dve škole građanske, muška i ženska. Moje je uverenje da bi se time mnogo pomoglo Zagrebu i tako olakšala nastava. Ja bih molio G. Ministra prosvete da ovome pitanju posveti naročitu pažnju. Neka odredi jednu komisiju iz prosvetnog odeljenja banske uprave, koja će pregledati kako su i zašto iskorišćene zgrade Medicinskog fakulteta na Širokom Bregu u Zagrebu, i ako se dokaže da ima takvih stanova i drugih prostorija koje nisu racionalno rasporedene za nastavu, ja molim G. Ministra da učini tamo reda da se školska deca ne guše nego da im stvore mogućnosti da rade i uče kako treba. S ovom preporukom ja sam ponovo slobodan da izjavim da ću glasati za ovaj proračun Ministarstva prosvete.

Potpredsednik **Jovan Altiparmaković**: Sa vašim pristankom, gospodo senatori, ja predlažem da današnju sednicu zaključimo, a sledeću da zakažemo za prekosutra, u 9 časova pre podne, sa dnevnim redom: Nastavak pretresa u pojedinostima predloga budžeta državnih rashoda i prihoda sa Finansijskim zakonom za 1932/33 godinu. Prima li Senat ovaj dnevni red? (Prima). — Objavljujem da je primljen.

Današnju sednicu zaključujem, a narednu zakažujem za ponedeljak, 21 marta, u 9 časova pre podne.

— Sednica je zaključena u 19.20 časova. —